

IRÁSNÉ MELIS KATALIN

RÉGÉSZETI KUTATÁSOK AZ M0 AUTÓPÁLYA ÉK-I SZAKASZÁN
ELHELYEZKEDŐ 11–13. SZÁZADI FALU TERÜLETÉN*(Budapest XV. Rákospalota – Újmajor, I. lelőhely 1995.)*

A 2. főközlekedési útvonal és a Budapest körüli, M0 autópálya Rákospalota északi határában találkozik. A közlekedési csomópont körüli, beépítetlen szántóföldet a 18. század végétől különböző néven, (Grófi dűlő, Sárfa dűlő, stb.) nevezték. A 18–19. században szabályozták a Mogyoródi patakot, és levezették a belvizeket, a patak menti domboldal a rákospalotai határ értékes földterülete lett. Miután Rákospalotát Budapesthez csatolták, a régészeti lelőhely a főváros XV. kerületében az Újmajor nevet kapta. Az útépités előtt a kijelölt nyomvonalban régészeti terepbejárást végeztünk, őskori és 11–13. századi cserepeket találtunk. A felszíni jelenségek a vasútvonal D-i oldalán, a Régi fóti útig követhetők, és összefüggésben álltak a Régi fóti út közelében, az 1961-ben előkerült Árpád-kori templommal és temetővel.¹ Az I. lelőhelyet a Budapest–veresegyházi vasútvonal 109 m hosszú szakasza kettévágta. A vasútvonal É-i oldalán, 1995-ben folyt a régészeti kutatás, a II. és a IV. kutatási területen Bencze Zoltán, az I. és a III. kutatási területen a szerző irányításával került sor a középkori objektumok feltáráására. A II. és a IV. kutatási terület objektumait Bencze Zoltán már ismertette, most bemutatjuk az I. és a III. kutatási területen feltárt, tatárjárás (1241) előtti falu ÉNy-i kertjeinek, és a kerti építményeknek a részleteit.² A budapesti M0 autópálya egyes régészeti lelőhelyein, köztük a rákospalotai határban, a feltárást a mezőgazdasági műveléssel bolygatott humusz gépi nyelésével kezdődött. Az I. kutatási terület déli részén az 5. ház és a 9. kemence közötti, kis területen az itteni kertek és a kerti objektumok kialakításának és változtatásának 6 periódusát lehetett megfigyelni (1. kép).³

AZ I. KUTATÁSI TERÜLET

AZ 1. HÁZ ÉS A HÁZ NYUGATI OLDALÁN FELTÁRT
OBJEKTUMOK

A feltárássra kijelölt terület legmagasabb részén (110,7 m Adria), jól látszott, hogy a dombtetőt a jelenkorban, feltehetően a vasútépítés előtt lenyesték. A kijelölt terület DK-i negyedében kisebb szondát ástunk, ebből kiderült, hogy a 30–40 cm vastag, alsó részében bolygatatlan humusz alatt futóhomok, majd agyagos homoktalaj volt. Ezt követően 25 m széles sávban elkezdték a humusz lehordását, de ekkor még régészeti leletek nem kerültek elő. Az első régészeti jelenség a fenti szondától távolabb, a szelvény DK-i sarkában, a tanúfal előtt kibontakozó, világos barna, négyszögletes folt volt, amelyből később az 1. ház, és a házba épített 1/a szabadon álló kemence maradványait bontottuk ki. A további gépi földmunka közben, számos régészeti lelet, frissen összetört kemencetörmelék került elő, a humusz elhordása után azonban, a bolygatatlan sárga homokban már csak a ház, a közelében lévő árkok és gödrök alig látható 15–30 cm mély alsó részeit tárhattuk fel.

AZ 1/A SZABADON ÁLLÓ KEMENCE

Az 1. ház ÉK-i sarkában, a korábbi kemence padlóját meghagyták, és erre építették fel a ház hely északi negyedét betöltő, szabadon álló kemencét (2. kép 1, 3–4). Az új kemence építése előtt a 2. munkagödrot fekete, faszenes, hamus, homokos földdel, a cölöplyukakat és a ház alját barna homokos földdel feltöltötték. A ház alján a 10–12 cm vastag feltöltést ledöngölték. *Alaprajz:* a kemence alja körhöz közelálló ovális alakú volt, mérete: 160×140 cm. *Építésmód.* Először a korábbi kemence lenyestett maradványai fölött, szürke agyagba tapasztott, különböző méretű, alakatlan kövekből 240 cm×200 cm alapterületű, 14–16 cm magas emelvényt építettek. A kövek között alakatlan, malomkő töredékek is előfordultak. A kövek

¹ Gyürky Katalin leletmentése. IRÁSNÉ MELIS 1983. 23.

² BENCZE 1999. 9–72.

³ A régészeti objektumokat az előkerülés sorrendjében vettük nyilvántartásba, és ezeket a sorszámokat a dokumentálás, leltározás során sem változtattuk meg.

tetejére agyagréteget tapasztottak, ezzel eltűntettek a kórteg tetejének az egyenetlenségeit. A kórakásnak kettős célja volt, egyrészt szilárd alapja lett az új kemencének, másrészt növelte a hőhatást és meghosszabbította a hőtárolás idejét. A kőemelvényre felépítették a kemencét. Az északi oldal középső része a kőalapozás ÉK-i sarkát érintette. A kemence fenéklapja 130×120 cm volt. A sötét, barnás vörös fenéklap a gépi földmunka közben összetöredezett, körülötte a frissen lenyesett oldalfal alja 15–10 cm széles volt. Az oldalfal aljának a külső széle nem égett át, sötét sárga maradt. A kemencét kétszer megújították. Az 1. kemencefenék 2 cm vastag, a 2. kemencefenék szintén 2 cm vastag, a 3. kemencefenék 3,5 cm vastag volt. A kemence szája 45 cm széles volt. Valószínűleg kőekkel erősítették meg. A kemence szája előtt 40 cm átmérőjű, 30 cm mély hamus gödör volt, amely a feltárás idején kőekkel és hamus földdel volt feltöltve.

A tetőszerkezet. A tetőt tartó gerendák cölöplyukai egymástól 200 cm-re kerültek elő. A keleti oldalon a 3. cölöplyuk (átmérő: 34 cm, mélység: 36 cm) kőekkel volt betömve. A nyugati oldalon a 4. cölöplyuk (átmérő: 30 cm mélység: 33 cm) feketés barna (kormos) humusszal volt feltöltve. A kemence körül nem találtunk több cölöplyukat, ezért feltételezzük, hogy a kemence fölött, földre támasztott féltető volt.

A terület soron következő átrendezése előtt a kemencét összerombolták, töredékeit szétszórták a padlón. A félig földbemélyített építmény üregét kormos, homokos humusszal feltöltötték, amelybe kődarabokat és kevés háztartási hulladékot is bedobáltak.

AZ 1. HÁZ

Az 1. ház helyét mutató, homokos barna folt tetején, bedobált, alaktalan kődarabok, különböző színű paticsörtmelék, kemencefal darabok látszottak. A folt ÉK-i sarkában egy kemence maradványai jelentek meg, amelyet, mint később kiderült, a korábban elhagyott ház keleti felében építettek fel. A ház nyugati oldalán különböző árkok és gödrök helyezkedtek el (1. kép). *Tájolás:* ÉK-DNY. *Alaprajz:* lekerekített sarkú négyzethez közelálló négyszög (2. kép 2–4). *Méret:* 320×305 cm, (9,8 m²), a közepes alapterületű, félig földbe mélyített házak közé tartozott. A ház rekonstruált mélysége cc. 80 cm lehetett. Az ÉK-i sarkában állt a kemence, vele szemben, a ház Ny-i oldalának a közepén volt a félkör alaprajzú bejárat (4. kép). A tetőszerkezet szelemen

gerendáját tartó ágasfák cölöplyukai a K-i és a Ny-i fal közepénél, a ház belső terében helyezkedtek el. A keleti, 1. cölöplyuk (átmérő: 24 cm, mélység: 30 cm) a kemence sarka mellett mélyedt a ház padlójába. A nyugati 2. cölöplyuk (átmérő: 40 cm, mélység: 57 cm) kisebb gödörben állt, a gödör feltehetően az ágasfa kihúzása közben keletkezett. A 2. cölöplyuk körüli gödör ugyanolyan barna, homokos földdel volt betöltve, mint a cölöplyukak. A lejárt homokpadló a nyesett felszíntől számítva 17 cm mélyen táruult fel. A padlóról ásták be a ház DNY-i negyedét szinte teljesen betöltő, 1. munkagödört (átmérő: 146 cm, mélység: 50 cm). A futóhomokba ásott gödör alján összefüggő, nagy foltban, oldalán és a peremén kisebb foltokban megmaradt a szürkés-sárga agyagtapasztás. A háznak az északi és a déli oldalán 40 cm széles, 12 cm magas padka volt, a déli padka azonban, a feltárás idejére lekopott, és a széle elmosódott.

A kemence. A ház ÉK-i sarkában állt, a sarokfalakhoz volt hozzáépítve. *Alaprajz:* téglalap alakú, keleti oldal 130 cm, északi oldal 100 cm. Szája a keskenyebb déli oldalon, a ház belsejébe nyílt. Előtte átégett, kormos volt a padló. *Építésmód:* először elkészítették a kemence alapozását. A kemence helyén, a bolygatatlan homokban 12 cm magas padkát hagytak és 6–8 cm vastag, szürkés zöld agyagréteget tapasztottak rá. (Ez az agyag a lelőhelyen, a patak felé lejtő, alacsonyabb fekvésű területeken nagy mennyiségben található.) Ezután vörösre égő agyagból letapasztották a kemence 98×68 cm, szabályos téglalap alakú tüzelőterét. A kemencefalak 14–16 cm vastagok voltak. A sárgás barna kemencefalaknak csak a belső oldala égett át, a vörös réteg 2–3 cm vastag volt. A kemence szájának az egyik oldalán megmaradt a kemence száját erősítő kő, amely egy szabályos kváder töredéke volt. A szabadon álló, sima oldalak 20 cm hosszúak voltak. A kemence szájában lévőhöz hasonló kődarabot találtunk az 1. keleti cölöplyuk mellett, feltehetően a kemence szájából lökték ki a kemence lebontása idején. A kemence szája előtt sekély hamus gödör (átmérő: 56 cm, mélység: 16 cm) volt.

A házat egyszer felújították. Az ÉNy-i negyedében új munkagödört ástak, a régit feltöltötték. A 2. munkagödör átmérője 85 cm, 28 cm mély volt. A tetőszerkezet javítása közben, az ágasfák a korábbi helyükön maradtak. A keleti, 1. cölöplyukat vastagon körül tapasztották, a nyugati 2. cölöplyukat valószínűleg ekkor nyomták le 57 cm mélyre. Az átalakítás idejét az 1. munka-

gödörbe dobált cserepek mutatták, ezek azonban a 11. század vége és a 12. század vége közötti időszakban használt edények jellegtelen töredékei voltak. A kemencét a ház megszüntetése után, az új szabadon álló kemence építése előtt elbontották, és a patiscstörmeleket elvitték.

Az időrend. A ház felépítését és használatát rövid időn belül követte a ház megszüntetése, és az új, kétszer felújított szabadon álló kemence használata. A ház és a szabadon álló kemence maradványait még a 12. század második felében elszántották.

A leletek. Az 1. ház megszüntetésével járó feltöltésben kevés háztartási hulladék: állatcsontok, malomkődarabok, egy orsókarika, a 11–12. századi fordulója és a 12. század vége közötti időszakra jellemző cserépedények töredékei kerültek elő. A leletanyag pontosabb időmeghatározásra nem alkalmas.⁴ – 1. Nagy méretű, vastag falú fazék, égett, kormos, vörös, szürke foltos alja. Fenék á.: 10 cm, m.: 3,5 cm, v.: 0,8 cm. Ltsz.: 2008.3.1 – 2. Fekete, gömbtestű fazék vízszintesen kihajló pereme. Vállon bevészt, kettős vonalköteg. Húr: 6,5 cm, m.: 5,3 cm, v.: 0,4–1 cm. Ltsz.: 2008.3.2 (65. kép 1). – 3. Orsókarika. Benyomott vonalköteggel díszített, vastag falú fazék oldalából kivágott, lecsiszolt karika, á.: 3 cm, v.: 0,7 cm. Ltsz.: 2008.3.3 (66. kép 7). – 4. Megpörköldött folyami kagyló héja. H.: 7 cm. Ltsz.: 2008.3.4.

A 2. ÁROK, SZÁRNYÉK

Az 1. ház északi oldalán, a kézi nyesés közben előtűnt a 2. árok barnás sárga betöltése, amelyet alig lehetett észrevenni a bolygatatlan sárga, futóhomokban (1.; 5. kép). Cserepek és állatcsont töredékek mutatták az árok haladását, az állatcsontok elhelyezkedése segített az árok alsó részének a rekonstruálásában. Az árokkal bekerített 6,5×8,5 m kiterjedésű terület a háztól ÉNy-ra esett. *Az alaprajz, forma, méretek.* Az árok két, derékszöget bezáró szakaszból állt (6. kép). A 680 cm hosszú, ÉK-DNy-i szakasz, az 1. ház északi oldalán haladt és a nyugati végén derékszögben ÉNy felé fordult. Az ÉNy-D-i szakasz 950 cm hosszú volt.

A ÉK-DNy-i szakasz az 1. ház ÉK-i sarkánál indult és párhuzamosan haladt a ház É-i oldalával. A lenyesett, bolygatatlan, sárga homok tején az árok és a ház közötti távolság 450 cm volt. Az árok K-i végének az alja 45 cm széles és 18 cm mély volt. A lejtőn DNy felé haladva, szakaszosan szélesedett és mélyült. Az árok végétől 550 cm-re látszott a következő, mélyebbre ásott, 60 cm széles és 40 cm mély szakasz keleti vége. Az északi oldal ferde síkban haladt fölfelé. Az északi oldalon a derékszögű kanyar előtt, egy 60×40 cm nagyságú csomóban 4 db, nagy állat (ló, vagy szarvasmarha, apró szilánkokra szétnyomott) végtag csontjai voltak lerakva (7. kép). Csak kis részben feküdtek az árok betöltésén, nagyobb részük a bolygatatlan talajra esett. A csontok helyzete azt mutatta, hogy az ároknak a derékszögű kanyarban legalább 30 cm széles padkája volt. A derékszögű kanyart is magában foglaló, 40–45 cm mély árokszakasz ÉNy felé haladva, a 36. árok kiágazásáig a domboldal lejtését követte. A 36. árok északi oldalától a 2. árok 250 cm hosszú, északi részének az alja emelkedett és az árok vége az 1. cölöplyuk (átmérő: 24 cm mélység: 25 cm) előtt a nyesett felszínen elenyészett.

A 2. árok ÉNy-D-i ágában, a derékszögű kanyar és a 36. árok kiágazása közötti, 480 cm hosszú árokszakaszt (2/1 árok) újból kiásták. A nyesett felszíntől a beásás déli vége 52 cm, középső szakasza 75 cm, az északi vége 20 cm mély volt. Az árokszakasz középső része 80 cm széles volt, a Ny-i oldalán, félig a bolygatatlan talajon, 100 cm hosszan állatcsont töredékek voltak lerakva. Ez szintén arra mutat, hogy az árokszakasz Ny-i oldalán padka volt. Az árkot a betemetés után, mint a többi objektum feltárt maradványait, elszántották.

A leletek és az időrend. Az árok betöltésében szétszórva, főként állatcsontok voltak. Sok kisebb kődarab, közöttük malomkő darabok is előkerültek. Feltűnően kevés, jellegtelen cserepet találtunk. Ez utóbbiak 11–12. századi edényekből származtak. – 1. Szürke és vörös edények benyomott vonallal díszített oldaltöredékei. Á.: 5,2 cm, és 4,3 cm. Ltsz.: 2008.4.1/1–2. – 2. Egy fekete vastag falú, és egy kívül szürke, belül vörös edény alsó részének a töredékei. a./ á.: 5,5 cm, v.: 1–1,5 cm, b./ húr: 4,3 cm, v.: 1 cm. Ltsz.: 2008.4.2/1–2.

A 36. ÁROK, SZÁRNYÉK, KARÁM

A 36. árok a 2.-hoz hasonló, derékszögben kanyarodó árok. Az 1. háztól Ny-ra helyezkedett el. A géppel lenyesett felszínen a 36. árok derék-

⁴ A régészeti leletek méretinél használt rövidítések. F.: fenék-töredék, - P.: perem töredék, - Á.: átló, - á.: átmérő, - m.: magasság, - v.: vastagság, - H.: hosszúság, - Ltsz.: leltáriszám.

szögű hajlata és az 1. ház nyugati oldala között 14,2 m volt a távolság (5-6. kép). Alaprajz, forma, méretek. A 36. árok 12 m hosszú, ÉK-DNy-i ága, a 2. árok 20 cm mély É-i szakaszánál, egy 45 cm mély, 70 cm átmérőjű gödörből indult. A DK irányban elkanyarodó árokszakasz 8 m hosszú volt, déli vége a lenyesett felszínen elkeskenyedett és elenyészett.

Az ÉK-DNy-i árok alja a 2. árok mellett 50 cm, a derékszögű kanyarnál 35 cm mély volt. A 2. ároktól 150 cm-re, a 36. árok Ny-i oldalán előkerült a 2. cölöplyuk (átmérő: 25 cm, mélység: 20 cm), amely teljes egészében az árok melletti a bolygatatlan talajba mélyedt. Ugyanazzal a világos barna, humuszos földdel volt betöltve, mint az árok. A cölöplyuktól 80 cm-re egy nagy állat (szarvasmarha) koponyája feküdt keresztben az árok szélén. A jelenkori humusz aljában volt, és a gépi nyesés teljesen tönkretette (8. kép). A koponya helyzetéből következik, hogy az ároknak a Ny-i oldalán legalább 30 cm széles padkája volt. Az árok a padkán fekvő koponya mellett 40 cm mély volt. A feltárás idejére végeredményben a padka alatti „U” alakú, 70-80 cm széles árok-alja maradt meg, a felsőbb részek formáját, méreteit a nagymértékű pusztulás miatt nem lehetett rekonstruálni.

A derékszögű kanyarban az árok 100 cm-re kiszélesedett. A 36. árok betöltésében egy árnyalattal világosabb folt megmutatta az árokba ásott, újabb, 90 cm széles, 36 cm mély 53. árok keleti végét.⁵

A 36. árok DK-i szakaszát többször megújították. A nyesett felszínen követhető 8 m hosszú szakasz keleti oldalán világosabb színű kiöblösödések és cölöplyukak kerültek elő. A 3. cölöplyuk (átmérő: 26 cm, mélység: 20 cm) talán az első, 420 cm hosszú árokszakasz végében volt, a 4. cölöplyuk (átmérő: 26 cm, mélység cc. 20 cm) a második cc. 70 cm-rel hosszabb árokhoz tartozott. Áthaladt rajta a harmadik, 8 m hosszú árokszakasz és a 4. cölöplyukból csak egy körszelet maradt meg.

A leletek és az időrend. Az árok világos barna, homokos betöltésében kevés állatcsont és néhány, jellegtelen 11-12. századi cserép darab került elő. A 2. árok betöltése után keletkezett, feltehetően hozzátartozott a 2. árok ÉNy-DK-i ágának a középső szakasza, amelyet kiszélesítettek és lemélyítették.

A 11-12. századi járósinten az árok szélessége 100-120 cm, mélysége 120-130 cm körül lehetett. A három oldalán árokkal közrefogott, téglalap alakú terület mérete: 10×4,5-5 m. Az építmény az utolsó formájában talán a kisebb állatok teletetésére szolgáló karám lehetett. Az 1. ház felé eső 4. oldalon volt a széles kapu, az árok végekben megmaradt cölöplyukak mutatják a kapufélfák helyét. Nem tudjuk, hogy a 2. árokból kialakított szárnyék, milyen kapcsolatban állt az 1. házzal, de a 36. árokból álló karám, már a házhoz tartozhatott. A feltételezést alátámasztja, hogy a karám keleti oldala a háztól 8 m-re helyezkedett el, a karám kapuja pedig, pontosan szemben volt a ház bejáratával.

A 3. ÁROK

Az 1. ház DNy-i sarkától 15 méterre, a nyesett felszínen, a bolygatatlan homoknál egy árnyalattal sötétebb színű homokkal betöltött árok jelent meg. A falú felől ÉNy-i irányban, egyenes vonalban haladt a Mogyoródi patak felé (1. kép). Alaprajz, forma, méretek. A tanúfalból kilépő árokszakasz a patak völgy felé haladva egyre keskenyebb és sekélyebb volt és a tanúfaltól 25,5 m-re elenyészett a bolygatatlan homokban. Az árok 100 cm mély, alsó részének a formája a tanúfalban látszott (9-12. kép). A bolygatatlan betöltést az 1995-ös járósinthez képest 60 cm mélyen lehetett felismerni. A K-i oldal jól látszott, a Ny-i oldal azonban beleért az itt álló fák gyökerei által megbolygatott humuszba. Az árok külső oldala V-alakot mutatott, a bolygatatlan betöltés 325 cm széles és 100 cm mély volt. A K-i oldalon két, 40 cm széles padka nyomai látszottak. A lefelé szűkülő árokban a felső padka a bolygatatlan betöltés tetejétől 40 cm-re helyezkedett el, és 20 cm mély volt. Az alsó, 40 cm széles padka indulásánál az árok a keleti oldalon már 100 cm-rel keskenyebb volt. Az alsó padka 40 cm mély függőleges oldalának az aljától indult az árok alsó, 60 cm mély, 100 cm széles V alakú csatornája. A 3. árok Ny-i oldalán csak V alakú, alsó árok, csatorna, Ny-i oldala és az alsó padka alja maradt meg, az árok betöltésének a többi része már nem látszott fagyökerekkel bolygatott humuszban.

A 3. árok bolygatatlan betöltésében elkülöníthető rétegek voltak. Az alsó, keskeny V alakú alsó árok világos barna és sárga homokrétegekkel volt

⁵ BENCZE 1999. 32. 2. kép.

betöltve. Az alsó padka feletti betöltés barnás fekete humuszból állt, amelyben apró paticsdarabok és szétmállott égett, agyagos földcsomók látszottak.

Az árok áthaladt az I. lelőhely déli felén, 1996-ban a 197. sorszámmal jelölték. A 100 m hosszú szakasz egyenesen D-i irányban haladt, majd széles körívben Ny-ra fordult, és az újabb 55 méteres szakasz elhagyta a feltárható területet.⁶

A GÖDRÖK

Az 1. ház és a 3. árok közötti területen, 15 m széles sávban különböző gödrök kerültek elő, de csak 7 gödör betöltésében találtunk 11-12. századi szórványleleteket (1. kép). Két gödör az 1. ház Ny-i oldalától 5,5 m-re, egymás mellett helyezkedett el, és három gödör a 3. árok keleti oldalának a közelében került elő.

A 10. gödör. Ovális alaprajza volt, átmérő: 160×120 cm, mélység: 46 cm. Méhkas alakú, gabonás verem alsó része volt. Rétegződés nélküli, barna, homokos föld volt benne.

A leletek. 1. Szürke, vörös foltos, nagy méretű fazék, kihajló, mindkét oldalán profilált peremdarabjai, vállon körbefutó, vonalköteg. Méret: Perem húr: 11,5 cm. Ltsz.: 2008.19.1 (65. kép 3). – 2. Belül szürke, kívül fekete gömbtestű bögre kihajló, egyenes pereme. Vállon bekarcolt vonalköteg. Méret: Húr: 6,4 cm. Ltsz.: 2008.19.2 (65. kép 2). – 3. Szürke agyag golyó. Méret: Á.: 3,5 cm. Ltsz.: 2008.19.3 (66. kép 5).

A 34. gödör. Kör alakú alaprajza volt, átmérő: 90 cm, mélység: 32 cm. Méhkas alakú gabonás verem alsó része lehetett. Rétegződés nélküli, barna, homokos föld töltötte be.

A 35. gödör a 36. karám Ny-i felében került elő. Kör alakú alaprajza volt, átmérő: 100 cm, mélység: 50 cm. Függőleges falú, vízszintes fenekű gödör volt. Rétegződés nélküli, barna, homokos föld töltötte be.

A 37. gödör a 3. árok V alakú, alsó részétől 300 cm-re került elő. Lekerekített aljú trapézhoz hasonló alaprajza volt, szélessége: 70–100 cm, hosszúsága: 120 cm, mélysége 12 cm. Barna, homokos földdel betöltött, vízszintes fenekű gödör alja volt.

A 38. gödör a 3. árok V alakú, alsó részétől 80 cm-re került elő. Ez azt jelenti, hogy a gödör alsó része a 3. árok keleti oldalán húzódó padkák alá esett. A nagymértékű nyesés miatt nem lehetett

megállapítani, hogy ezt a gödröt beleásták-e a feltöltött 3. árokba, vagy az árok kiásása előtti időszakból származik.⁷ Kör alakú alaprajza volt, átmérő: 120 cm, mélysége 30 cm. Függőleges falú, vízszintes fenekű gödör volt.

A 38/a gödör. Az eredeti funkció megszűnetése után barna homokos földdel betöltötték. Később, 90 cm átmérőjű, tüzelő-füstölő gödröt ástak bele. A tüzelő gödör alján egy égett, kormos alakatlan kődarab volt, a követ beborító hamuban vékony koromcsíkok és apró faszéndarabkák látszottak.

A leletek: 1. Szürkés barna, nagy fazék vonalköteggel díszített öblének alsó része. Méret: Á.: 11 cm. Ltsz.: 2008. 20.1. – 2. Vörös palack válltöredéke 4 sor fogazott mintával. Méret: Húr: 5 cm. Ltsz.: 2008.20.2 (69. kép 6). – 3. Különböző méretű, égett tapasztás darabok, amelyekben jól látszanak a kiégett vesszők helyei. Különböző méret. Ltsz.: 2008.20. 3 (69. kép 11).

A 39. gödör a 3. árok É-i végétől 100 cm-re került elő. Szabálytalan alaprajza volt. Először kiástak egy 130×80 cm kiterjedésű, téglalap alakú gödröt, és később beleástak egy másik, szabálytalan alakú gödröt. Mélység: 10 cm. Barna, homokos földdel volt betöltve.

A 7–8–9. SZABADON ÁLLÓ KEMENCEEGYÜTTES

A 3. ároktól Ny-ra eső területen, egy szabadon álló kemencegyüttes maradványai voltak a legkorábbi építmények (1.; 13. kép). A régészeti kutatásból jól ismertek az ilyen kemencék, a 11–13. századi falvak jellegzetes építményei. A földbemélyített közös előtér földfalába vájt kemencét általában élelmiszer készítésére, tartósítására használták, de előfordult, hogy különböző ipari termékek előállítására is használták.⁸ A 7–8–9. kemencék a 3. ároktól 15 méterre, cc. 6×6 méteres területen helyezkedtek el (14. kép). A kemencefalak törmelékei már a szántóföldben előkerültek, ezért a gépi földmunkát ezen a részen befejeztük. A kemencefoltokat földbábakon hagytuk. A bolygatatlan humuszban

⁶ BENCZE 1999. 23.; BENCZE 2004. 48.

⁷ A dél-budai középkori Csót falu tatárjárás (1241) utáni temploma és temetője körül Méri István feltárta az 1241 előtti falu egyik külső kertjének a déli részét. A széles, belső oldalán kőkerítéses árokkal körbevett dombtetőn cc. 300 verem lehetett. A felmért 92 verem közül többről kiderült, hogy a nagy kerítőárok kiásása előtti időszakból származott. MÉRI 1957. Kézirat, több helyen. IRÁSNÉ MELIS 2002. 199. 3. kép; 201. 6. kép; 204–207.

⁸ MÉRI 1963. 273–281.

lenyestük kemencék közötti nagy, feketés–barna kevert földből álló folt tetejét, és látható lett, hogy a kemencék között két távolabbi területről ideérkező árok derékszögben keresztezte egymást. Ezt követően megkerestük az árok széleit, és elkezdtük az árokszélek fölé magasodó kemencék feltárását.

A 7/1–2. kemence. A gépi földmunka közben előbukkanó kemencefoltok között a 7. kemence maradványai az 1995-ös járószinthez képest (110,52 m Adria), 35–40 cm mélyen kerültek elő. Teljes egészében a bolygatott, fekete humuszban helyezkedett el. A kemence száját és az ÉNy-i oldalának egy kisebb részét levágták az ÉK felé haladó 27. árok kiásása közben (15. kép). *Tájéolás:* a kemence szája a Ny-i oldalán elhelyezkedő előtérbe nyílt. *Alaprajz és méretek.* A kemencéből a fenéklap maradt meg, és csak helyenként látszott a kemencefal indulásának a belső széle. A teljes egészében rekonstruálható fenéklap alaprajza ovális alakú volt. Szélessége: 134 cm (É–D), a megmaradt részlet hosszúsága: 110 cm, rekonstruált méret: 120 cm (K–Ny). A kemencepadló erősen átégett és töredezett felszínű volt, a K–Ny-i tengely mentén a kemence szájig 8 cm-t lejtett. A fenéklapot a felmenő fal 6 cm széles, 4–5 cm magas gyűrűje keretezte. A kemence szájának az É-i oldalát a kemencefal legömbölyített széle alkotta, a déli oldalt levágta a 27. árok, de az árok szélén 25 cm hosszan megmaradt az égett föld. A kemence szája körül a patics alatt 18–20 cm vastagon átégett a föld. Az előtér nem sikerült megfigyelni, mert a K-i fele elpusztult az árokásás közben, a Ny-i fele, pedig feltehetően a humuszban volt, és a mezőgazdasági művelés alatt eltűnt.

A 7/1. fenéklapot egybetapasztották az oldalfallal. ÉK-i oldalán 7 cm széles, 20 cm mély karólyuk volt. Az 1. fenéklap ÉK-i negyedében hiányzott a patics, itt egy szabályos, ovális gödör mélyült a talajba, amelyben a kemence használata idején egy nagyobb edény, vagy annak csak az alsó része volt beállítva. A gödör peremét a kemence padló elsimított széle alkotta. *Méret.* Átmérők: 48 és 34 cm, mélység 11 cm. A gödör betöltésében 4 jellegtelen őskori cserép volt.

A 7/2. kemence. A 7. kemence tartósabb használatra mutat a kemencepadló megújítása. Az 1. fenéklap elhasználódása után a kemence aljára rátapasztották a 2. fenéklapot. Ez utóbbi széleit csak hozzányomkodták a kemencefalhoz, el sem simították, ezért meglehetősen rücskös maradt.

A leletek és az időrend. A kemence építési és a használati idejére vonatkozó adattal nem rendelkezünk. A kemencék és az árok közötti összefüggések tisztázására folytattuk a mélyítést, és a 7. kemence maradványai 29 cm magas földbabán maradtak.

A 8. kemence. A 7. kemencétől 170 cm-re, ugyanazon a szinten, a szántóföld alatti bolygatatlan humuszban, egy nagyobb paticsdarabokból álló, 8–10 cm széles gyűrű jelent meg. A paticsgyűrűben, a Mogyoródi patak árteréből származó, sárgás szürke agyagos föld volt. A feltárás közben látható volt, hogy a kemencét a földgép nyomta szét, a kéttenyérvnyi oldaltöredékek törésfelülettel csatlakoztak egymáshoz. Az oldalal felső részét a földgép benyomta a kemence belsejébe, az alsó rész darabjai, pedig két rétegben, kifelé dőltek (16. kép). A faltörmelékek alatt, a bolygatatlan sárga, agyagos homokban, a 7. kemencéhez képest, a 8. kemence alja 28 cm-rel mélyebb szinten helyezkedett el. *Tájéolás.* A kemence szája a D-i oldalon volt, de a 43. árok kiásása idején elpusztult. A kemencefenék az É–D-i középvonal mentén a szája felé, 4 cm-t lejtett. *Alaprajz.* Az ovális alakú kemencefenék mérete: 130 (K–Ny)×110 (É–D) cm. A kemence szája előtt, a fenéklap folytatásaként, feltehetően félkör alakban folytatódott a tapasztás, ebben is voltak betapasztott cserépdarabok. A kemence lerombolása közben az un. „előkét”⁹ betapaszták a hamus gödörbe, és csak az előtér sarkaiiban maradt meg egy keskeny, 15–20 cm átmérőjű körszelet. *Előtér.* A kemence előtt, fekete, kormos, hamus, patics-törmelékű folt volt, amelynek a K-i szélénél a 27. árok, a Ny-i szélénél a 43. árok jelent meg. Ezek mellett kisebb kitüremkedések is látszottak, ezek feltehetően az itteni kemencék előtereiből származtak. A 8. és a 9. kemencék körül mélyítettünk, és most már jól kirajzolódott a 8. kemence előtere, és jól látszott, amint a kemence előtt a két árok keresztezte egymást. A teknő alakú előtér aszimmetrikusan helyezkedett el a kemence előtt. Hosszúsága 260 cm, a legnagyobb szélessége 115 cm. A kemence szája előtti hamus gödör átmérője 110 cm, mélysége 35 cm volt, az alját a 43. árok kiásása előtt kormos, hamus patics-törmelékkel töltötték fel. A nyesett felszínen az előtér déli vége a kemence szájával egy szintre emelkedett. A kemence szájának a déli oldalán tölcésesen mélyülő, hamuval betöltött, ovális

⁹ A kemencék szája előtti tapasztást Bóna István nevezte előkének. BÓNA 1973. 16, 19, 20, 28.

gödör (átmérő: 30×20 cm, mélység: 22 cm) volt. Figyelemre méltó volt az a cölöplyuk (átmérő: 15 cm, mélység az előtér aljából: 30 cm), amely az előtérben, a 43. árok betöltése alatt, a hamus gödör déli oldalán került elő. *Építésmód.* A kemencék építése előtt, a járószintről kiástak egy, lejtős aljú gödröt, amely az északi oldalon az 1995-ös járószinthez képest, 120 cm mély függőleges falban végződött. A gödör aljától 20 cm magasan, belevájták a 8. kemence üregét a függőleges homokfalba. Az üreg aljára, a kemencefeneké alá sárga agyagréteget tapasztottak, amelybe két sorban, sűrűn egymás mellé, cserépedény töredékeket nyomkodtak be. A cserepek tetejére szintén sárga agyagot tapasztottak. A felső sárga agyagréteg teteje vékonyan rózsaszínűre égett. A kemencefenék alapozására és a kemencét alkotó homokfalra egy másféle, 1,5 – 2 cm vastag, sötét vörösre égő agyagot tapasztottak. A kemence fala 28 cm magasan megmaradt, a fal dőlése alapján a belső tér magassága 50–60 cm lehetett. *Tetőszerkezet.* A kemence külső oldalán, az ÉK-i sarkon egy, az ÉNy-i sarkon egy kettős (megújított), 22 cm átmérőjű, és a kemence aljától 20 cm mély cölöplyuk helyezkedett el. A két cölöplyuk közötti távolság 160 cm volt, a két ágasfába helyezett kisebb gerenda a kemence szája mögött tartotta a tetőszerkezetet.

Az időrend. A kemence építési idejét a fenéklap alá tapasztott cserepek mutatták. Ezek túlnyomó többsége 4–5 edény jellegű, díszítés nélküli alsó részéből, és a fenékéből származott. A cserepek anyaga, égetése ugyanolyan, mint a 11. század vége és a 12. század vége közötti időszakból származó edények darabjai. Feltűnő volt, hogy a kisebb-nagyobb fazekak, bögrék darabjait majdnem egyforma, szabályos négyszög alakú darabokra törték.¹⁰

A leletek. A 8. kemence, padlója alá tapasztott cserepekből 3 fazék alsó részének nagyobb darabjait lehetett összeragasztani. – 1. Égett, fekete, barna foltos, nagy méretű, vastag falú edény alsó része. Darabokra törve volt betapasztva. Méret: F.

á.: 12 cm. Ltsz.: 2008.7.1 (65. kép 9). – 2. Szürke, nagy méretű, vastag falú edény alsó részének az égett darabjai. Fenékbélyeg: kereszt szárai között, kis vonalkázott négyzetek. Méret: F. húr: 10 cm, v.: 1,2–1,3 cm. Ltsz.: 2008.7.2 (65. kép 10). – 3. Barna, fekete, szürke foltos, kisebb, vékony falú fazék külön-külön, fúgázásra betapasztott darabjai. A legtöbb darabra ráégett a kemence fenekének a tapasztása. Méret: F. húr: 9 cm, oldal v.: 0,4–0,5 cm. Ltsz.: 2008.7.3. – 4. Vörös, fekete, nagyobb gömbtestű fazekak bevészt csigavonallal díszített, égett darabjai. Méret: Á.: 3,5 cm, 7,5 cm. Ltsz.: 2008.7.4/1–2.

Néhány, nagy, vastag falú edény oldal töredéke és egy jellegzetes peremtöredék volt betapasztva a kemence szája előtti előkébe. – 5. Kívül fekete, belül vörös, nagy, vastag falú edény égett, kormos oldaltöredéke. Méret: Húr: 9 cm, m.: 9,5 cm. Ltsz.: 2008.8.1. – 6. Szürke, bogrács alakú fazék peremtöredéke, amelynek a külső oldalát bordával tagolták. Méret: Húr: 6 cm. Ltsz.: 2008.8.2 (65. kép 4).

A 8. kemence hamus gödrének az alja megmaradt a 43. árok alatt, és több régészeti lelet volt benne. Némelyik, vastag, jellegtelen oldaltöredékek paticsnyomok voltak, ezek valószínűleg a kemence előkéjéből származtak. Más darabok pedig, feltehetően a barna homokos betöltéssel kerültek a gödörbe. – 7. Mindkét oldalán sárga bogrács kihajló peremtöredéke, amelynek a külső széle lemetszett. A bogrács vállán sűrű vonalköteg futott körbe. Méret: P. húr: 8,5 cm. Ltsz.: 2008.10.1 (65. kép 6.). – 8. Fekete, kagylóporral soványított kerámia, nagy méretű, vékony falú fazék válldarabja. Bevészt csigavonallal díszítették, az első vonal alatt körömbenyomások. Méret: Húr: 9 cm, m.: 6,5 cm. Ltsz.: 2008.10.2 (65. kép 7). – 9. Szürke, vastag falú, nagy méretű fazék, tároló edény, bevészt vonallal díszített oldaltöredéke. Á.: 9,5×7 cm, v. 0,7–1 cm. Ltsz.: 2008.10.3. – 10. Szürke, nagy méretű, vastag falú, bevészt csigavonallal díszített fazék oldaltöredéke. Méret: Á.: 12×7,8 cm, v.: 0,7 cm. Ltsz.: 2008.10.4. – 11. Szürke fazék körömbenyomással díszített válldarabja. Á.: 4,5×5 cm, v.: 0,6 cm. Ltsz.: 2008.10.5. 12. Kívül barnás szürke, belül vörös, vastag falú tároló edény alsó oldaltöredéke. Oldalán alig érzékelhető, kiemelkedő csigavonal. Méret: F. húr: 7,7 cm, m.: 7 cm. Ltsz.: 2008.10.6 (65. kép 8). 13. Fenékök töredéke. Méret: H.: 6 cm, Sz. 5,5 cm, v.: 2,5 cm. Ltsz.: 2008.10.7 (66. kép 4).

A kemence padlóján, a sárga agyag betöltés alatt több jellegtelen, kisebb cserépdarab között egy fazék darabjai feküdtek. – 14. Szürke, vékony falú

¹⁰ A Budapest XXIII. Haraszi út 42. sz. sporttelepen a középkori Szentdienes falu egyik 1241 előtti, külső kertjében előkerült egy ipari célokra szolgáló kemencés ház. Az 1. kemence tüzelőtere alatt egy téglalap alakú területre (84×140) 4 rétegben 3, különösen nagy méretű, vastag falú edény alsó részéből származó darabokat tapasztottak, ugyanazon edényeknek a peremtöredékeivel a cserépreteget keretezték. A kisebb, vékony falú edények apró töredékeivel pedig, betömködték a nagy cserepek közötti réseket. IRÁSNÉ MELIS 2005, 498– 502, 5–6 kép.

fazék széles, kihajló, mindkét oldalán profilált peremmel. Oldalán bekarcolt csigavonal. Különböző méretű darabok. Ltsz.: 2008.9.1 (65. kép 5).

A 9/1–2. kemence. A 7. és a 8. kemence között húzóódó, 27. árok betöltésében kisebb-nagyobb paticsdarabok kerültek elő, az árok Ny-i falában pedig, megmaradtak az elvágott kemencefenék részletei (14–15. kép). A kemencefoltok É-i oldalán haladt a 43. árok, és ugyanezen a helyen keresztezte a K–Ny-i irányban haladó 27. árok. A kemence a 8. kemencéhez képest 20 cm-rel magasabb szinten helyezkedett el, és a két kemence közötti távolság 130 cm volt. Alaprajzát nem ismerjük, mert a 8. kemence előterének és a 43. ároknak a kiásása után a 9/2. kemencefenék DK-i sarkából csak egy körszelet maradt meg. Alatta, egy 3–5 cm vastag földréteggel elválasztva, egy korábbi, a 9/1. kemencefenék sárga agyagtapsztásának a darabjait tártuk fel. Ebből az látszik, hogy feltehetően nem a sárga agyagalapozású kemencét újították fel, hanem egy újat építettek. *Előtér.* A 8. kemence előterének a déli végén két félkör alakú, kevert barna földdel betöltött folt látszott. Ennyi maradt meg a 9/1–2. kemencék előtti, 175 cm széles előtérből. A kemencék szája közelében, a 43. árok betöltése alatt egy 40 cm átmérőjű, hamus folt jelent meg, amely a cc. 45. cm mély parázstartó gödör alja lehetett.¹¹

Leletek és időrend. A kemencék és az előterek maradványaiból, valamint az egymást keresztező árok betöltéséből teljesen egyforma, a 11. század vége és a 12. század vége közötti időszakra jellemző edénytöredékek kerültek elő. A kemencék építési sorrendjével kapcsolatban feltételezzük, hogy a magasabban fekvő 7. 9. kemencéket használták korábban, a 8. kemence volt az utolsó, amelynek az előterét beleásták a 9/1–2. kemencék előterébe.

A 3. ÉS A 43. ÁROK KÖZÖTTI TERÜLET

A 7–8–9. kemencéket körülvevő, nagy fekete folt nyeseése közben először a ÉK–Ny-i irányban haladó 27. árok szélei jelentek meg. Az újabb mélyítés után világosan kirajzolódott, hogy a 7. és a 9. kemencék közötti 100–120 cm széles folt a 27. árokra merőleges irányban haladó, 43. árok maradványa, amely elkeskenyedve a 8. és a 9.

kemence között, elvágva azokat, ÉNy felé halad (17. kép). Ezen a szinten már jól kirajzolódtak a kereszteződés szélei, de nem lehetett megállapítani, egyrészt azt, hogy a kereszteződés két oldalán ugyanazok az árok folytatódnak-e, másrészt nem látszott az árok kiásásának a sorrendje. Miközben kutatóárkokkal kereszteztük az árokat, újabb területekről lenyesték a mezőgazdasági műveléssel bolygatott humuszt, és kiderült, hogy a 43. árok a 71. házat körülfogó udvarhálózat részlete, a házat körbefogó belső udvar É-i határárka. A teljes árok lenyeseése után meglátszott, hogy az árok többszöri átalakítás után nyerte el a végső formáját. Változott az árok szélessége, a kisebb szakaszok iránya, és betöltés összetétele. Az árok település DNy-i részének az egyik korai és hosszabb ideig fenntartott határvonala volt. Az árok meghosszabbításai és az újabb kiásások megmutatták, hogy milyen mértékben tolódt a Mogyoródi-patak felé a felosztott terület határa.

A 43/1. ÁROK

Az I. kutatási területre a 43/1. ároknak csak az utolsó 300 cm hosszú szakasza esett, és a 7. kemence előtt egyenes vonalban véget ért. *Alaprajz, forma, méretek.* Az ásatási szelvény K-i oldalát alkotó tanúfalban, az 1995-ös járószinthez képest, 60–70 cm mélyen, a bolygatatlan, sárga, agyagos homokban négy, „U” alakú árok-alja látszott, amelyek egymásba ástott árokból maradtak meg. Az 1995-ös járószinttől 80 cm mélyen megfigyelhető volt a vízszintes padka részlete, amelyből lemélyedt egy 30 cm mély, 40 cm széles, kisebb árok. Az árok foltjának a lenyeseése után az egész 300 cm hosszú szakaszon látszott az árok részlet szürkés, sárga agyagos betöltése. A kemencék előterén áthaladó, másik három árok sötétebb, barnás fekete földdel volt betöltve.

A 43/2. ÁROK

Az árok nyomvonala a korábbihoz képest, csekély mértékben változott. *Alaprajz, forma, méretek.* A kutatási terület DK-i oldalát alkotó tanúfaltól mérve, 20,5 m hosszú volt. A szelvény falból kilépő kettős árok, a középkori szántó föld alatt 120 cm széles volt. A K-i oldalán negyed kör alakú, 40 cm széles, 30 cm mély, kisebb árok szegélyezte. A nagyobb, „U” alakú árok alja a nyesett felszínen 60 cm széles és 45 cm mély, az 1995-ös járószinthez képest, cc. 140–160 cm mély volt. Ez az árokprofil 750 cm hosszán követhető volt. Elhaladt a 7. kemence mellett. A 8. és a 9. kemencék között nem látszott, mert összeolvadt a kemencék

¹¹ A pesti határban a szabadon álló kemencék, vagy a tüzelőgödörök közelében gyakran találtunk 30–35 cm átmérőjű, 30–40 cm mély tapasztott falú gödröket, amelyeknek az alján ottmaradt a faszén, vagy a hamu. IRÁSNÉ MELIS 1991. 178.; IRÁSNÉ MELIS 1992, 86–87.

előterének a feltöltésével, és a bele ásott, későbbi és mélyebb 27. árok betöltésével. A kemencék ÉNy-i oldalán, az őskori kutatás érdekében 40 cm-rel mélyebbre nyesték a szelvény alját, és a 43/2. árok folytatásának csak a legmélyebb, 60 cm széles, 15 cm mély, „U” alakú része maradt meg. A 43/2. árok déli vége 370 cm hosszan kikanyarodott a 43/3. árok déli oldala alól, és a 2. 27. 36. árkok végződéséhez hasonlóan, a 83. ovális gödörben végződött. A nyesett felszíntől a 43/3. árok alja 10 cm mély, a 43/2. árok végén az ovális gödör aljának a közepe 50 cm mély volt. Az ovális gödör végén egy 30 cm átmérőjű körszelet alakú folt jelent meg, lehetséges, hogy cölöplyuk volt. Az árok végződése előtt 370 cm-re egymás mellett látszott a két árok aljának az eltérő betöltése, és a 43/2. árok vége előtt 150 cm-re, a két árok között megjelent a bolygatatlan talaj 15 cm-re kiszélesedő elválasztó csíkja.

Az időrend és a leletek: A 43/2. árok középső szakaszán 11–12. századi edénytöredékekkel, kis állatsont darabokkal kevert, barna, homokos betöltés volt. Egy jellegzetes edény töredékeit találtuk meg. – 1. Nagy méretű, szürke, fekete foltos, vastag falú, gömbtestű fazék darabjai. A kihajló perem belső széle felhúzott. A perem külső oldala és az edény válla vonalköteggel díszített. Különböző méretű darabok. Ltsz.: 2008.13.1 (66. kép 1).

A 83. GÖDÖR

A nyesett felszínen a 43/2 árok nyugat felé kanyarodó végződése felett megjelent a 83. gödör 125 cm széles, 170 cm hosszú ovális alakú foltja (18. kép). Az egész gödröt beleásták a 43/2 árok végződését alkotó gödörbe. A háztartási hulladékkal kevert betöltésben a 11. század vége és a 12. század vége közötti időszakra jellemző régészeti leletek kerültek elő.

A leletek: 1. Barna foltos, szürke, bevéselt vonallal és vonalköteggel díszített bogrács darabjai. Különböző méret. Ltsz.: 2008.21.1 (66. kép 2). – 2. Sárga, szürke foltos, kisebb bogrács mindkét oldalán profilált peremtöredéke. Méret: Húr: 5,5 cm. Ltsz.: 2008.21.2 (66. kép 3). – 3. Belül világos barna, kívül szürke, barna foltos fazék kihajló, külső oldalán bordával profilált pereme. Vállán két sorban széles körömbenyomások, alatta vékony, körbefutó vonalak. Húr: 8,5 cm, m.: 7 cm. Ltsz.: 2008.21.3 (66. kép 10). – 4. Belül világos, kívül sötét szürke fazék ferde bekarcolásokkal és körbefutó vonalakkal díszített oldaltöredéke. Méret: Á.: 10×5,5 cm. Ltsz.: 2008.21.4 (66. kép 11).

– 5. Belül fekete, kívül barna, szürke foltos fazék, 3 hullámvonallal díszített alsó része. Méret: Húr: 8 cm, m.: 9 cm. Ltsz.: 2008.21.5 (66. kép 9). – 6. Szürke, benyomott vonalakkal díszített fazék öbléből kivágott orsógomb. Méret: Á.: 3,4 – 3,6 cm, v.: 0,6 cm. Ltsz.: 2008.21.6 (66. kép 8). – 7. Hengeres, mozsártörő alakú eszköz egyik vége. H.: 5,8 cm, Á.: 4 cm. Ltsz.: 2008.21.7 (66. kép 6).

A 43/3. ÁROK

A terület utolsó felosztása idején keletkezett, a 71. ház udvarának lett az északi határárka. Az udvar ÉK-i sarkától 8 m hosszan, részben a 43/2. árokba volt ásva. Az új 15 m hosszú árokszakaszt a bolygatatlan talajba ásták. Később részletesen ismertetjük.

A 4. SZABADON ÁLLÓ KEMENCE

A gépi földmunka során, a szántóföldben egy 200×200 cm-es területen nagy, vastag paticsdarabok és alakatlan kövek kerültek elő. A kemence maradványainak tisztítása közben kibontakozott az 5. ház betemetett foltja, és látszott, hogy a kemence maradványai és a körülötte letapasztott padló, a betemetett ház ÉK-i negyedében helyezkedtek el (1. kép; 20. kép 1, 3–4 kép; 21. kép). A feltárás folyamán kiderült, hogy a kemencét az 5. ház munkagödre fölött építették fel. *Alaprajz.* A kemence oldalai alatt megmaradt a ház széle, mert a kemence oldalait belevájták a korábbi ház falába. Alaprajza körhöz közelálló, ovális volt. Mérete: 140×130 cm. A kemencefenék közepén egymás mellett, helyükön maradtak a szétrepedt, nagy paticsdarabok, a tüzelőtér széle, és a kemence falának az alja teljesen szétmorzsolódott a gépi földmunka közben. Az élénk vörös paticsban helyenként egész sötét, vöröses barnára átégett kisebb foltok, lenyomatok (fűtő kövek helyei) látszottak. A Ny-i oldalon volt a kemence szája. *Építésmód.* A kemence építése előtt az 5. ház déli felét, barna homokos földdel és kisebb kődarabokkal feltöltötték, amely a feltárás idejére a nagy mértékű, gépi földmunka miatt, mindössze 20 cm vastag rétegben maradt meg. A szabadon álló kemence és a hozzátartozó, 220 cm hosszú előtér, egy téglalap alaprajzú (220×360 cm) mélyület keleti végében helyezkedett el. Az 5. ház bejáratához vezető lejáraton lehetett lemenni. Az 5. ház munkagödret és az 1. cölöplyukat nagyobb kődarabokkal feltöltötték. A kövek között feltűnő darabok voltak a szabályos kváderek (2 db) és a kváder töredékek (2 db). Ezek a falu távolabbi, ismeretlen építményéből származtak.

A köveket úgy válogatták össze, hogy lehetőleg pontosan illeszkedjenek, a szűk réseket kitöltötték a köveket összetartó, barna, agyagos föld. Ezután a kőalapra felépítették a kemencét. A kemence kör-nyékén égett padlófoltok voltak, amelyek a bejárat felé haladva fokozatosan elvékonyodtak. A kemence körül nem találtunk cölöplyukakat, de az agyagkemencét egészen biztos, hogy nem hagyták szabadon.

A ház és a kemence feltöltésében feltűnően sok kő volt bedobálva, néhány, nagyobb, 60×50×50 cm-es, megmunkálatlan kőtömb is akadt közöttük.

Az 5. ház

Az 5. ház a 3. és a 29. árok között helyezkedett el (1. kép). A K-i sarok és a 3. árok között 120 cm, a Ny-i sarok és a 29. árok között 250 cm volt a távolság. A gépi földmunka során a fekete humusz (szántóföld) réteg alsó részében nagyobb paticsdarabok és alakatlan kövek kerültek elő. A kézi nyesés során a házfolt D-i sarkában megjelentek a kemence maradványai. A Ny-i sarok kivételével, ahol a 27. árok befutott a ház föltjába, kirajzolódott az egyenes házfal belső szélei. Miután a ház környezetét is felnyestük, látszott, hogy a korábbi, 27. árok befutott a ház Ny-i felébe, de a ház ÉK-i oldalán már nem folytatódott (20. kép 2–4). *Tájéolás:* ÉK-DNy. *Alaprajz:* lekerekített sarkú négyzet, mérete: 340 cm×360 cm, (12,25 m²), a közepes méretű, félig földbe mélyített házak típusába tartozik. D-i sarkában állt a kemence, az átlósan szemben lévő, É-i saroknál volt a lefelé keskenyedő bejárat 50 cm széles, 60 cm hosszú alja. A tetőszerkezet szelemengerendáját tartó ágasfák a ház belsejében helyezkedtek el. Az 1. cölöplyuk a keleti házfal közepénél (átmérő: 38 cm, mélység: 18 cm), a 2. cölöplyuk a ház közepén (átmérő: 36 cm, mélység: 15 cm) került elő. A nyugati fal közepén egy nagy, mezei rágcsálófészék volt, ebben már nem látszott a cölöplyuk. A ház padlója a nyesett felszíntől számítva 20 cm mélyen volt, a ház mélysége az 1995-ös járósínhez képest cc. 70–80 cm lehetett, mint az 1. 71. 109. 112. házak, félig földbemélyített ház volt (22–23. kép). A nagymértékű gépi földmunka során a ház körül megsemmisültek azok a kisebb cölöp, vagy karólyukak, amelyek a ház tetejét tartották. A padlón keményre járt, homokos földréteg volt, alatta a bolygatatlan sárga homokot dörgölték és vékonyan lesározták. A ház K-i negyedében, a sarok közelében helyezkedett el a munkagödör (átmérő: 90 cm, mélység: 28 cm). A későbbi bolygatások miatt a széle több helyen

szétnyomódott. Az egész belseje és a pereme sötét sárga kályhásagyaggal volt betapasztva.

A kemence. A ház D-i sarkában állt, két oldala a ház sarokfalaihoz volt hozzáépítve, másik két oldala szabadon állt a ház belsejében. A feneke a ház közepe felé 10 cm-t lejtett. *Alaprajz:* téglalap alakú. A 150 cm hosszú déli oldal hozzásimult a ház falához, a 126 cm hosszú keleti oldal félkörös lezáródása 32 cm szélesen kikanyarodott a keleti házfalból. *Építésmód.* A kemencét a lejtős padlóra építették. Először a tüzelőtér helyét (120×90 cm) 2–3 cm vastag, sárga agyaggal letapasztották. Szürkés-zöldes sárga agyagkeverékkel köré építették a kemence oldalát. A feltárás idejére a ház maradványaival együtt a kemence falait is lenyesték, csupán a kemencefalak 20–30 cm széles alja maradt meg. A kemenceépítés következő fázisában, a kemence belsejében, vörösre égő agyagból letapasztották a kemence fenekét. A vörös, kormos, töredezett paticsréteg alatt, a sárga agyag teteje 0,6–0,8 cm vékony rétegben égett át. Végül, az egész kemence külső oldalát olyan, 2–2,5 cm vastag agyagréteggel betapasztották, amely a kemence szilárdító kiégetése alatt vörösre égett.¹² A külső tapasztás agyagából készítették a kemence szája előtti, 32–35 cm széles előkét. A kemencepadlón talált kövek egy része feltehetően a kemence szájából származott. A tüzelőtér egy része a kemence szájával együtt elpusztult, az alaprajzot a tüzelőtérben és az előtér felületén látható lenyomatok alapján rekonstruáltuk. A kemence fenekét egyszer megújították, a 2. égett, kormos paticsréteg 2–2,5 cm vastag volt. Kevésbé volt átégve, és a lerombolás után nagyrészt egyben maradt, csak kissé megrepedezett a kövek bedobálása közben.

A leletek és az időrend. A 4. szabadon álló kemence, az 5. ház, és a ház alá befutó 27. árok betöltéséből egyforma, a 11–12. század fordulója és a 12. század vége közötti időszakból származó jellegtelen régészeti leletek kerültek elő. Az 5. ház alatti árok betöltésben előkerült cserepek: 1. Kívül barnás-, belül világos szürke, nagy méretű fazék kihajló, belső oldalán profilált pereme. A rövid nyak alatt, a vállon köröm behúzással kialakított, lapos hullámvonalak futottak körbe. Méret: Húr: 13,5 cm, m.: 5 cm. Ltsz.: 2008.5.1 (68. kép 3). – 2.

¹² A dél-pesti határ falusi kemencéinél ugyanilyen, építési periódusokat figyeltünk meg. Különböző színűre égett agyagokat használtak, amelyek rétegesen szétváltak. IRÁSNÉ MELIS 2005. 529.

Fekete, benyomott vonalakkal díszített oldal-töredékek. Méret: 1./ 3 cm, 2./ 3 cm, 3./ 4,5 cm. Ltsz.: 2008.5.2/1-3.

A 4. szabadon álló kemence romjai között egy jellegzetes edénytöredék került elő. - 3. Barnás-szürke, nagy, tároló edény ferdén kihajló, külső oldalán hornyolással és bordával profilált peremtöredéke. Az edény vállán bevéssett, kettős vonaldíszítés volt. Méret: Húr: 12 cm, m.: 9 cm, v.: 0,6-0,8 cm. Ltsz.: 2008.6.1 (68. kép 2).

A 27. ÁROK

A 27. árok a falu ÉNy-i sarkának a korábbiakhoz képest, szabályosabb felosztását mutatta (1. kép). Derékszögben keresztezte a 71. ház melletti 43. árkot és párhuzamos az 52. 85. 89. árkokkal. A falu DNy-i, magasabb fekvésű részéről ÉK-i irányban haladt a Mogyoródi patak felé. A feltárt terület határán a szelvényfalból lépett ki, és az utolsó, 27 m hosszú szakasz feltárására volt lehetőség. Az ovális, sekély gödörben végződő árok végétől 3 méterre húzódott a 3. árok. Az árok végére ráépült az 5. ház, és a ház romjaiból kialakított 4. szabadon álló kemence. *Alaprajz, forma, méretek.* A 27. árok a szelvényfaltól 9 m-re elérte a 9. kemence déli oldalát, és 4 m hosszan a 7-9. kemencék előterébe ásva haladt tovább. Keresztezte a 43. árkot, levágta a 7. kemence száját és a DNy-i oldalát. A 7. kemencétől 8 m-re keresztezte a 29. árok, majd az utolsó, 6 m hosszú szakasz az 5. ház alatt, ovális gödörre szélesedve, véget ért. Az 1995-ös járósínhez képest, 80 cm mélyre nyesett kutatási felületen, az árok feltárása végig 95 cm széles volt. A metszetalakban csak az árok alsó része látszott. Kettős árok volt: a Ny-i oldalon 65 cm széles, 40 cm mély „U” alakú árokból és a K-i oldalon egy 30 cm széles, 25 cm mély, negyed körív alakú árokból állt. Az árokkfalak iránya szerint az árok fölfelé szélesedett, az 1995-ös járósínhez képest, 120 cm mély lehetett.

A leletek és az időrend. A 43. és a 27. árok kereszteződésében kiásott kutatóárokban a 27. árok áthaladt a 43. árok és a kemencék előterének az alján, a 27. árok kormos, paticsos, hamus betöltése (az árokpartról visszadobált kemence-törmelék) jól kirajzolódott a 43. árok betöltésében. A terület átrendezését mutatja a 29. árok kiásása és az 5. ház felépítése. A 27. és a 29. árok kereszteződésében volt leásva a 28. szabadon álló kemence, amelynek a maradványai közül a 11. század vége és a 12. század vége közötti időszakból származó régészeti leletek kerültek elő.

A 29. ÁROK

A 29. árok az 5. ház DNy-i oldalán, ÉNy-i irányban haladt a Mogyoródi patak ártere felé (1. kép). Ha az árok 11 m hosszú, egyenes szakaszát a szelvényfaltól DK-i irányban, elvben 4 m-rel meghosszabbítjuk, elérte a 3. árkot. Ez a kereszteződés, vagy kiágazás a vasútvonal alá esik. Egyelőre nem tudjuk, hogy a 29. árok, és az I. kutatási terület többi, dél felől érkező árka, hogyan helyezkedik el a vasútvonal déli oldalán.¹³ *Alaprajz, forma, méretek.* A 29. árok a szelvényfaltól kilépve 11 m hosszan, egyenes vonalban haladt, majd egy lapos kanyarral ÉNy-ra fordult, és a 10,5 m hosszú északi árokszakasza a lenyesett felszínen véget ért. Az árok formáját szelvényfalon kialakított metszetben láthattuk. Az alsó része 76 cm széles és 70 cm mély „U” alakú csatorna volt, fölötte az árokkfalak kissé kifelé szélesedtek. Az 1995-ös járósínhez képest, cc. 170 cm mély, és 110-120 cm széles lehetett. A 27. árokig futó, 950 cm hosszú szakaszban az ároknak csak az alsó „U” alakú csatornája maradt meg. A két árok kereszteződésében készített metszetben a 29. árok 15 cm-rel mélyebb, állatsont darabokkal kevert, lazább szerkezetű betöltése elvált a 27. árok kissé világosabb betöltésétől. A 27. árok északi oldalán a 29. árok alja 20 cm-t emelkedett és a 27. ároktól 80 cm-re, egy 35 cm átmérőjű cölöplyuk volt benne. Felmerült, hogy az eddig egyenes irányban haladó árok az első kiásást követően, itt befejeződött. Feltevésünket alátámasztja, hogy a cölöplyuktól ÉNy felé kanyarodó szakaszban, a vége felé 40 cm-re elkeskenyedő 29. árok, egy 150 cm-rel rövidebb, 10-15 cm-rel mélyebb, kissé világosabb betöltésű árok felett halad.

A leletek és az időrend. Az árok betöltéséből 11-12. századi, nagyrészt jellegtelen cserépedény és állatsont töredékek kerültek elő. Az árok ÉNy-i szakaszában különösen sok állatsont volt. A betöltésbe dobált csontdarabok között, előkerült egy nagy háziállat 140 cm hosszú gerincoszlopa, a bordákat a csigolyáktól 20-25 cm-re sorban levágták (24. kép). A gerincoszlopot egy darabban fektették le az árok aljára. Az ágyék csigolyák előtt egy 80×70 cm kiterjedésű, 70 cm mély gödört ástak az árok aljába, amelybe feltehetően ugyanannak az állatnak a végtagsontjait rakták be. Az árok vége felé haladva, 60 cm-re egy kisebb, 40×50 cm átmérőjű, 40 cm mély gödör volt

¹³ BENCZE 1999. 23; BENCZE 2004. 48.

az árok aljába ásva, amely különféle állatsontokkal volt telerakva.¹⁴

A 28. SZABADON ÁLLÓ KEMENCE EGYÜTTES

A mezőgazdasági műveléssel bolygatott humusz alsó rétegében, az 1995-ös járószinthez képest, 50 cm mélyen, a gépi földmunka közben megjelent a kemence paticstörmeléke (25–26. kép). A gépi földmunka felfüggesztésére nem volt lehetőség, és a további 40 cm vastag földréteg elhordása után csak a kemence fenekének a töredékei maradtak meg. A kemencét a betemetett 27. árokba építették, de a kemencefenék két oldalát a bolygatatlan talajba vájták. K-i oldala 20 cm-rel, a Ny-i oldala 60 cm-rel túlhaladt a 27. árok 80 cm széles, alsó részének a szélein. *Alaprajz, méretek.* A kemence fenéke ovális alaprajzú volt, mérete: 130 cm (ÉK–DNy)×160 cm (ÉNy–DK). Szája DNy-ra nyílt. Az összetöredezett fenéklap északi szélén helyenként megmaradt a kemence oldalának az alja. A kemence szája előtt 20 cm mély, cc. 60×70 cm átmérőjű hamus gödör volt.

A leletek és az időrend. Jellegetes edény-töredékek a 28. kemence fenekéről: 1. Fekete, szürke foltos, nagyobb fazék kihajló, mindkét oldalán profilált peremtöredéke. Méret: Húr: 10,5 cm, m.: 6,5 cm. Ltsz.: 2008.11.1 (67. kép 2). – 2. Kívül fekete, belül vörös fazék, tároló edény alsó része. Méret: Á. 11×14 cm, v.: 1–1,3 cm. Ltsz.: 2008.11.2. – 3. Szürke, nagy fazék, tároló edény alsó részének a darabjai. Különböző méret. Ltsz.: 2008.11.3 (67. kép 1).

A kemence hamus gödréből szintén előkerült leletek. – 4. Szürke bogrács körömbenyomásokkal és bevéselt vonallal díszített darabja. Méret: P. húr: 11 cm. Ltsz.: 2008.12.1 (67. kép 3). – 5. Vörös, homokkal soványított kerámia. Nagy méretű fazék fenékbélyeges darabja. Méret: F. húr: 11 cm. Ltsz.: 2008.12.2 (67. kép 4).

A kemencepadló ÉNy-i oldalán, a 27. és a 29. árok kereszteződésében egy korábbi kemence, hamus gödrének az alja került elő. A hozzátartozó kemence magasabban feküdt, de a gépi földmunka közben ennek a maradványai elpusztultak. A kemencetöredékek szintadatai megegyeznek a 7–8–9. kemencék adataival.

A 42. gödör a 8. kemence É-i oldalán, 100 cm-re helyezkedett el (1. kép). Téglalap alakú alaprajza (200×140 cm) volt. Az egyenetlen felszínű aljának a legmélyebb pontja a nyesett felszíntől 42 cm mély volt. Betöltése: néhány jellegtelen 11–12. századi cseréppel kevert, barna, hamus föld volt.

A 71. HÁZ ÉS A HÁZ KÖRÜLI UDVAROK

A 71. HÁZ. Az I. kutatási terület Ny-i oldalán az árkokkal körülvett, szabályos négyzet alakú, „C” udvar ÉK-i sarkában helyezkedett el (1. kép). A ház Ny-i oldalán egymás közelében 5 tároló gödör maradványai kerültek elő. A ház északi oldala párhuzamos volt a 43/2–3. árokkal (távolság: 4 m), a nyugati oldala pedig, párhuzamos volt az 52. árokkal (távolság: 2,2 m). Hat, árkokkal elválasztott udvar vette körbe, az árok párhuzamosan és egymásra merőleges irányban haladtak. A 71. ház kemencéje egy korábbi gödörre épült, de a kutatási terület igen nagy mértékű, gépi lenyese miatt, nem lehetett megállapítani a ház alatti és a ház melletti gödrök közötti összefüggést.

A ház foltja és a kemence törmeléke a fekete humuszban, a szántóföld alsó részében jelent meg, a gépi földmunkát azonban, csak a bolygatatlan humusz alján lehetett leállítani. A kemence fenekének a darabjai és a házhely betöltésének a 15–20 cm vastag, alsó rétege maradt meg (28. kép 1). *Tájékozás:* K–Ny. *Alaprajz:* lekerekített sarkú, négyzethez közelálló négyszög, mérete: 395×370 cm (14,6 m²). A Ny-i saroknál volt a bejárat, itt kerültek elő az ajtó–gerendák cölöplyukai. A Ny-i házfalon, a saroktól 80 cm-re helyezkedett el az 1. cölöplyuk (átmérő: 15 cm, mélység: 16 cm). A bejárat 2. cölöplyuka (átmérő: 15 cm, mélység: 14 cm) a déli házfal külső oldalán, a saroktól 50 cm-re került elő. *A tetőszerkezet.* A szelemengerendát tartó ágásfák cölöplyukait a ház belsejében, közvetlenül az É-i és a D-i fal előtt találtuk meg. Mind a kettőben mezei rágcsálók fészkeltek. Az É-i 3. cölöplyuk átmérője 30 cm volt, mélységét nem lehetett megmérni. A D-i oldalon, egy 55 cm átmérőjű rágcsáló fészek oldalában a 4. cölöplyukból egy 5–6 cm széles körszelet maradt meg. A ház mélysége, az 1995-ös járószinthez képest, cc. 100 cm lehetett. A ház ÉK-i negyedében ovális alaprajzú (átmérő: 92×70 cm, mélység: 30 cm) munkagödör mélyült a bolygatatlan homokba. Déli oldalán két, karéjos, 13 cm mély padka volt. A karéjok közötti bemélyedésben volt az 5. cölöplyuk (átmérő: 30 cm, mélység: 22 cm), amelyben, egy, a ház berendezéséhez tartozó gerenda állt.

¹⁴ A régészeti leletek között az állatsontok különösen nagy mennyiségben kerültek elő, de a feldolgozásukra nem kerülhetett sor, mert azok a Budapesti Történeti Múzeum raktárainak a költöztetése közben elvesztek.

A kemence. A ház megszüntetése után a kemence törmelékeit szétterítették a ház ÉK-i negyedében. A patics felszedése után a ház É-i sarkában, a bejárattal szemben megjelentek a kemence maradványai (29. kép). Oldalai párhuzamosak voltak a házfalakkal, az ÉK-i oldal 10 cm-re, az Ny-i oldal 30 cm-re húzódott a házfal mellett. *Alaprajz:* téglalap alakú tüzelőtér, cc. 110×90 cm. A törmelékei alatt megmaradt a kemencepadló nagyobb (60×70 cm) darabja. *Építésmód.* A kemencét egy korábbi, homokos földdel feltöltött gödör É-i része fölé építették. Az É-i és a Ny-i kemencefal külső széle és a veremfal között 12 cm volt a különbség. A 3–4 cm vastag, világos vörösréteget égett kemencepadló alatt egy vékony, 2–3 cm vastag szürke agyagréteg volt.

A lelet és az időrend. A ház 15–20 cm mély üregét enyhén hamus, szürkés barna, homokos föld töltötte be, ilyen betöltés volt a munkagödörben és bolygatatlan cölöplyukakban. A ház betöltéséből és a kemence alatti „a” gödörből kevés, egyforma, 11–12. századi lelet került elő.

A GÖDRÖK

A 71/a tüzelőgödör. A 71. ház kemencéje alatt egy 115×140 cm alapterületű, szabályos téglalap alakú gödör, 38 cm mély, alsó része került elő (28. kép 2). A bolygatatlan homokba ástott gödör a 71. ház építése előtt cc. 140 cm mély lehetett. A gödör fala függőleges, az alja vízszintes volt, egész felületét egyenletes, 1–1,5 cm vastag, faszenes koromréteg borította. Fölette hamuval keveredett homok volt, és ennek a tetején megmaradt a 2. faszenes koromréteg. A ház kemencéje alatti gödör eredetileg tüzelőgödör volt. A ház helyének kiásása közben a gödör felsőbb rétegeit kiszedték, és kemence építése előtt, mint említettük, a 2. égésrétegre szürke agyagot tapasztottak.

A leletek. A korom réteg alatti betöltésből egy szürke foltos, nagy méretű fazék kihajló, felmagasodó, külső oldalán bordával profilált peremtöredéke került elő. Az edény vállán egy sorban ferde körömbenyomások voltak, alatta körbefutó csigavonal. Méret: Húr. 11 cm, m.: 8,5 cm. Ltsz.: 2008.15.1 (68. kép 5).

A 86. gödör vízszintes fenekű (100×75cm), fölfelé kiöblösödő gödör volt (1. kép). A foltja a nyesett felszínen lekerekített sarkú téglalap (120×90 cm), mérhető mélysége: 38 cm volt. A betöltésben néhány cserépdarab között egy kés került elő. Kovácsoltvas, egyenes vonalú. nyeles kés. Méret: Teljes H.: 24 cm. Ltsz.: 2008.27.1

A 87. gödör négyzet alaprajzú, vízszintes

fenekű (egy-egy oldal 90 cm), méhkas alakú gödör alsó része (1. kép). A foltja a nyesett felszínen lekerekített sarkú (70×76 cm) téglalap, mélysége a nyesett felszíntől 45 cm.

A 96. gödör kör alaprajzú (átmérő: 101 cm), vízszintes fenekű gödör volt. Mélysége a nyesett felszíntől 25 cm (1. kép).

A 97. gödör kör alaprajzú (átmérő: 110 cm), homorú aljú gödör volt (1. kép). Mélysége a nyesett felszíntől: 33 cm.

A 98. gödör lekerekített sarkú téglalap alaprajzú (152×140 cm), vízszintes fenekű, méhkas alakú verem kiöblösödő, alsó része. Átmérő: 176 cm, mélysége 73 cm (1. kép).

A fenti öt gödör egyforma, laza sötét barna, homokos földdel volt betöltve, régészeti leletek nem kerültek elő. Az „A-F” udvarok területén csak a „C” udvarban találtunk kerti objektumokat, ezért feltételeztük, hogy ezeket a „C” udvar kialakítása után ásták. A ház és a tároló gödrök közötti összefüggést, az egy, a ház kemencéje alatti gödör kivételével, nem lehetett megállapítani.

AZ „A-G” UDVAROK

Az I. kutatási terület DNy-i sarkában, a gépi földmunka befejezése után, hét, különböző, árkokkal elválasztott udvar („A-G” udvarok) látszott a 71. ház körül (61. kép 2; 62–63. kép). A nyesett felszínen kirajzolódó árkok szélessége, betöltése különbözött egymástól, és több esetben látható lett, hogy a korábban betöltött árkokba új árkot ástak. Az árkokkal felosztott terület Ny-i határa a 89. árok volt, amely a falu területéről, DNy-i irányból haladt É-felé. A 89. árokra merőlegesen halad a 43/3. árok, amely az itteni terület-felosztásnak egy régi, É-i határvonalának a meghosszabbítása volt. Az árkok egymásba áása és a betöltés hasonlósága alapján rekonstruáltuk az árkok kiásásának és a 43–89. árkokkal határolt terület kisebb udvarokra való felosztásának a sorrendjét. Az „A” és a „B” udvar volt a legkorábbi, a „B” udvarból alakították ki a „C” udvart, ezzel kapcsolatban jött létre a „E-D” udvar. A „G” udvar a lekeskenyített „B” udvarhoz tartozott, az „F” udvart a 29. és a 126. árok vették körbe.

Az udvarok 11–12. századi pontos méreteit nem ismerjük. Ennek az az oka, hogy a gépi földmunkával 120–150 cm mélységig elhordták az árkok felső, legszélesebb részeit, a méretekről nem maradtak adatok. A nyesett felszínen csak az árkok alja maradt meg, helyenként az alsó, középső csatorna tetején padkák indulása látszott. Az

udvarok méretét a 11–12. századi járószinthez képest 120–150 cm mélyen, az árkok szélességével együtt adtuk meg. A 12. században természetesen az árkok teljes szélességben határolták az udvarokat, ezért a 11–12. járószinthez, az általunk felmértékhez képest, mindegyik udvar kisebb volt. Mivel több 11–12. századi objektum törmelése a jelenkori szántóföldben már megjelent, az árkok mélységét az 1995-ös járószinthez képest, rekonstruáltuk.

AZ „A-B” UDVAROK HATÁRÁRKAI

Az „A-B” udvar az itteni terület első, szabályos alaprajzú, kimért udvara volt. Teljes alaprajzát és a méreteit nem ismerjük, mert a feltárható területen csak az udvar ÉNy-i sarkát alkotó árkok É-i, illetve ÉK-i vége került elő. Az udvar északi határát a 43/1–4. árkoszakaszokból álló, 43. árok alkotja, amely a falu területéről, DK-i irányból haladt a Mogyoródi patak felé. Az I. kutatási területen 46 m hosszú szakaszt ismertük meg.

A falu felől érkező, már kétszer megújított 43. árok kilépve a régészeti kutatás határát jelentő szelvényfalból Ny-i irányban haladt. 11,6 m-nél, derékszögben belefolyt az 52. árok, ettől 22,5 méterre belefolyt a 85. árok. Az eddig egybefüggő 43/3. árok 34, 1 m volt, de feltételezhető, hogy az udvar-rendszer 1. kimérése idején még 10 méterrel tovább (43/4. árok), a 99. árok nyomvonalában haladt a 89. árokig (30–31. kép). A déli szelvényfalban feltárt metszet szerint az előzőekhez hasonló, kettős árok volt. Szélességét, formáját a többszöri középkori kiásás és nagy mértékű gépi földmunka miatt nem lehet rekonstruálni. A K-i oldalon haladó, félkör keresztmetszetű, kisebb árok beleolvadt a 43/2. árok betöltésébe, a Ny-i oldalon futó, szélesebb ároknak pedig, csak a 60 cm széles, 25–30 cm mély alja maradt meg. A 8–9. kemencék előteréből kilépve 40 cm-re keskenyedett és az alja is felmagasodott. A nyesett felszíntől számítva az U alakú árok 15 cm mély volt. Ebben a formában 4 m hosszan követtük. Majd az árok É-i oldalán, egyforma karólyukak (átmérő: 8 cm, mélység a nyesett felszíntől 30–40 cm) jelentek meg (19. kép). Az 52. árok közelében a karólyukak szabályos sorakoztak, egy karólyuk magában állt, 50 cm-re 3 karólyuk egymástól 3–cm-re mélyült a bolygatatlan talajba, 50 cm-re ismét 1 karólyuk, majd ugyancsak 50 cm-re, 3 egymás melletti karólyuk következett. A kemencék előterében megfigyelt karólyukak között is lehetett olyan, amelyik beletartozhatott az árok É-i oldalában álló kerítésbe. A 43/3. árok az 52. árok előtt fokozatosan

szélesedni és mélyülni kezdett, és a két árok egybefolyásánál, egy, a nyesett felszínen, 120 cm széles, 70–75 cm mély gödör alakult ki. Jól látszott, amint a 43/3. árkot az 52. ároktól 6 m-re beleásták a feltöltött 43/2. árokba. Az árok 9 m hosszan 70 cm széles volt, és itt beleásták a 43/4. árkot, mely 8 métert haladva beleért a 43. 85. 99. 105. árkok találkozásánál kialakult, későbbi csomópont nagy gödrébe. A 43/3–4. árok a „G-F” udvarok kialakítása előtt belefutott a 89. árokba, az itteni, későbbi árkok csomópontjában a 43. ároknak azonban, már a nyoma sem látszott.

A 89. ÁROK

Az árok 24 m hosszú foltja párhuzamosan haladt a 85. 52. és az udvarok kimérése előtt betemetett 27. árokkal. Déli vége befutott a kiásás határát jelentő szelvényfalba, és DNy-i irányban haladt a falu felé. É-i vége beletorkollott a 105. árok kiágazásánál kialakított, 250 cm átmérőjű, a nyesett felszíntől 90 cm mély gödörbe (36–37. kép). A gépi földmunka befejezése után, az 1995-ös járószinthez képest, 65–70 cm mélyen, a 89. árok foltja 145–150 cm széles volt. A 150 cm széles árokfoltban, három, különböző időszakban, egymásba ázott árok betöltése látszott. A 150 cm széles árokfolt felmérése után, az árok felett és az árok két oldalán az őskori kutatás közben újabb, 120 cm vastag talajréteget lehoradtak, és az árok 16 m hosszú szakasza megsemmisült. Az „A-B” udvar ÉNy-i sarkán, az egymásba futó árkokból kialakult nagy gödör déli oldalától 7 méterre a 89. árok alja mélyülni kezdett, és a nagy gödör előtt 150 cm-re, az árok alja 50 cm mély lett. Ez azonban már a csomópontban kialakított gödör befolyó árka volt. Az „A-B” udvart az 52. árokkal É-D-i irányban kettévágták.

AZ „A” UDVAR, 52/1. ÁROK

Az „A” udvarnak mindössze az ÉNy-i sarka került elő. Északi határa a 43/3. árok volt, 11 m hosszú szakaszát tárhattuk fel. Beleásták az udvar nyugati határát alkotó, 52/1. árkot, amelyet 23 m hosszan követtünk a kutatási terület déli határáig. Az 1995-ös járószinthez képest, 100–120 cm mélyre nyesett kutatási felszínen egyenes vonalban haladt. A 43. árokba való befolyás előtt 150 cm-re szélesedni kezdett, a 43. árok előtt 130 cm széles és 70 cm mély lett. A csomópont DK-i sarkán látszott, hogy az 52. árok kezdetben kissé mélyülve, derékszögben folyt a 43/2. árokba, és a 70 cm mély gödör, később alakult ki. Azon a helyen, ahol a későbbi, 90. árok keresztül haladt az 52. árkon,

szintén egy, 80 cm mély gödör keletkezett (32. kép). A 43/2. és a 90. árok között az 52. árok foltja nagyrészt 80–90 cm széles volt. Az alja két részből állt, a mélyebb, aszimmetrikus „U” alakú árok, 40 cm mély és 65 cm széles volt, a K-i oldalán a sekélyebb árok aljából csak egy 10–15 cm mély körszelet látszott a metszetben. Az árok mélysége az 1995-ös járósínhez képest cc. 170 cm lehetett, ebből következik, hogy hasonló lehetett a szélessége is. A 90. árokkal való kereszteződés déli oldalán az 52. árok változatlan formában, DNy-i irányban haladt a falu felé. A 90. árok keresztül haladt az „A” udvaron, és az udvar É-i része egy 22 m (É-D) széles különálló udvar lett (33. kép).

A „B” UDVAR

A „B” udvar K-Ny-i szélessége 33 m, É-D-i irányban, a feltárás határáig, 36 m hosszú volt. Az udvar teljes hosszát adatok hiányában nem lehet rekonstruálni. Keleti határa az 52. árok, északi határa a 43/3–4. árok, nyugati határa a 89. árok. A 43/3. árok az udvar ÉK-i sarkától 9 méterre, 30 cm-re keskenyedett, és az alja a nyesett felszíntől 20 cm mélyen került elő, majd az udvar ÉNy-i sarkától 14 méterre ismét szélesedni és mélyülni kezdett. Tehát az ároknak volt egy 10 m hosszú, keskenyebb és sekélyebb szakasza, amely talán az udvar bejáratát mutatta.

A „G” UDVAR

Az egybefüggő, „A-B” udvarok (a 43. és a 89. árokkal körbevett terület) északi oldalán előkerült árkok elhelyezkedéséből egy téglalap alakú udvar rekonstruálható. Az udvarrészlet mérete: 38 m (K-Ny)×9–12 m (É-D). Északi oldalát 29. árok és a 126. árok északi ága, nyugati oldalát a 126. árok nyugati ága, déli oldalát pedig, a 43. árok határolta. Az udvar keleti oldala a feltáratlan területre esett.

A 126. ÁROK

Az I. kutatási terület Ny-i felén, a bolygatatlan sárga agyagos talajban megjelent a lazább szerkezetű, kissé szürkés sárga homokkal betöltött árok nedves foltja. A 40–50 cm széles betöltés az „F” udvar ÉK-i sarkához vezetett, és eltűnt a csomópontba ásott, korábban leírt gödör északi oldalában. Ez alapján biztosra vehettük, hogy a 126. árok összefüggött az „A-G” udvarokkal. Az „F” udvar ÉK-i sarkát elhagyó, 5 m hosszú, 40–50 cm széles árokszakasz mélysége a nyesett felszíntől 16–20 cm mély volt. Ezen a részen 70 cm-re kiszélesedett, és 30–35 cm-re mélyült. A „G” udvar

ÉNy-i sarkán, a 126. árok derékszögben keletre fordult, és a sarokban megmaradt egy 180 cm hosszú (É-D) és 120 cm széles (K-Ny) árok alja. A 126. árok kelet felé haladó É-i ága a külső oldalán, 8 m hosszú volt, a saroktól 260 cm-re 50 cm-re keskenyedett, 15–18 cm-re mélyült. Az árok K-i vége a nyesett felszínen véget ért.

A 126. árok É-i ága teljesen egy vonalba esett a 29. árokkal. A nyesett felszínen a két árok vége között 12 m volt a távolság. Ez a jelenség ismételtén azt mutatta, hogy a „G” udvar kapcsolatban állt a „B”, vagy a „C” udvarral, mert a két árok vége közötti szakasszal szemben, a 43/3. árokban egy 10 m széles bejárat, kapu helyét azonosítottuk.

A „C” UDVAR

A négyzet alaprajzú „C” udvar egy-egy oldala 24 m volt. Az északi oldalon a 43/3. árok, a nyugati oldalon a megújított, 52/2. árok határolta. Az „A” udvar ÉNy-i sarkától 10 méterre, a 89. árokkal párhuzamosan kiásták a „C” udvar új, nyugati, 85. határarkát. A „C” udvar DNy-i sarkán, a 85. árokból kiágazott az új, 90. árok, amely az udvar DK-i sarkán keresztezte az 52. árkot. Az „A” udvarban tovább haladt a falu felé, és a csomóponttól 350 cm-re elérte a kutatási terület határát. Az udvar ÉNy-i sarkát később átalakították, a 43/3–4. és a 85. árok csomópontja a későbbi átalakítások során kialakult nagy gödör formájában került elő, a gödör felé haladó árkok formáit a távolabbi szakaszokon ismertük meg.

A 85. ÁROK

A „C” udvar Ny-i oldalát határolta, az udvar DNy-i sarkáig 21 m hosszú volt, majd a 90. árokkal alkotott csomópont után az „D” udvar nyugati oldalán még 8 m hosszan követték (34–35. kép). A feltárási területet elhagyva, DNy-i irányban haladt a falu felé. A „C” udvar DNy-i sarkán az előbbi árkok a nyesett felszíntől számítva, 60–70 cm mély gödörben találtak. A gödör északi oldalán a 85. árok alja 20–25 cm-rel felemelkedett és a nyesett felszíntől 40–45 cm mélyen haladt az udvar ÉNy-i sarka felé. A árok foltja a nyesett felszínen 100–105 cm széles volt. Az árok aljának a középső része 40–45 cm széles, 35–40 cm mély, „U” alakú csatorna, két oldalán 20–20 cm széles ferde síkban emelkedő padka volt. A padkák külső szélei a nyesett felszínig, kifelé tartó, ferde síkban emelkedtek. Az árok középkori méreteit, teljes szélességét és mélységét a pusztulás miatt nem lehetett rekonstruálni. Felmerült, hogy a 85. árok fentebb ismertetett for-

mája egy későbbi, a „G”, és az „F” udvar kialakítása után alakult ki, az árok átalakításának régészeti nyomait azonban nem lehetett látni. Tény, hogy a „C” udvar ÉNy-i sarkában jól megfigyelhető volt, hogy a 43/3–4. 85. 99. 126. árkok összefolyásából hogyan alakult ki a feltárás idejére megmaradt nagy gödör.

Rendkívül fontos jelenség, hogy a 85. ároknak a teljes, feltárt hosszában ugyanolyan betöltés volt, mint az udvar DNy-i sarkánál induló 90. árokban, amelynek az egyik ága az udvar DK-i sarkán keresztezte az 52/1. árkot, a másik észak felé forduló ágát (52/2. árok) pedig beleásták az 52/1. árokba. Az udvar ÉK-i sarkánál jól látszott, amint az 52/2. árok belekanyarodott a 43/2–3. árkokba.

A 90. ÁROK

A 90. árok a „C” udvar DNy-i sarkán a 85. árokból indult, kissé ívelt vonalban haladt az udvar DK-i sarkáig. Itt keresztezte az 52/1. árkot, és még 3 m hosszan követték a feltárás határáig (32–33. kép). A 43. árokkal párhuzamosan, DK-i irányban haladt a falu felé. Az udvar DK-i sarkán, a két árok kereszteződésében kialakult egy ovális gödör (130×100 cm) amely az 1995-ös járószinthez képest, 170 cm mély volt. A belefolyó árkok alja 50 cm-rel magasabb szinten volt. A nyesett felszínen helyenként fekete földdel volt betöltve az árok, de az árok metszete, alakja és a méretek, ugyanolyan volt, mint a világosabb, barna, homokos földdel betöltött szakaszokon.

AZ 52/2. ÁROK

Az 52/2. árkot a „C” udvar kialakítása közben beleásták az 52/1. árokba. A 43. és az 52/1. árok összefolyásnál kialakult, 150×150 cm alapterületű, a nyesett felszíntől mért, 70 cm mély gödör feltöltésében jól látszott amint, a világosabb betöltésű, 52/2. árok derékszögben bekanyarodik a felújított 43/3. árokba. A 90. árok a „C” udvar déli oldalát határolta, és a DNy-i sarkon kialakult csomópont feltöltésében észrevettük, hogy az 52/2. árok valójában a 90. árok derékszögben észak felé elkanyarodó ága.

A „D” UDVAR

A „C” udvar déli oldalán helyezkedett el, K-Ny-i irányban 24 m széles volt. Ny-i oldalán a 85. árok 8 m hosszú, feltárt szakasza határolta. Az udvar ÉNy-i sarkán az árkok, mint korábban írtuk, a nyesett felszíntől számítva, 60–70 cm mély gödörben találkoztak. A 85. ároknak a gödörből kiinduló, 120 cm széles, 180 cm hosszú szakasza

fokozatosan elkeskenyedett, és az árok alja felemelkedett. A kiásás határán, a nyesett felszínen az árok már csak 40 cm széles, és 20 cm mély volt. Ez ugyanolyan árokforma volt, mint amilyent a 43. árok nyugati felében már megfigyeltünk, és feltételeztük, hogy az udvar széles bejáratát mutatta.

AZ „E” UDVAR

Az udvarnak mindössze az ÉK-i sarka került elő, amely az 52. és a 90. árok kereszteződésének a déli oldala. Az árkok folyamatosan haladtak a falu felé, mutatták, hogy a falu felé folytatódik a terület kisebb, szabályos négyszög alaprajzú udvarokra való felosztása.

AZ „F” UDVAR

A lekeskenyített „B” udvar északi oldalán helyezkedett el. Szabálytalan alakú, hosszúkás udvar, a nyesett felszínen, a 85. és a 89. árokszélek között, 850 cm hosszú, középen, a 99. és a 105. árok között, 280 cm széles volt (36. kép). Az „F” és a „G” udvart alkotó, árkok vizsgálatánál, először arra gondoltunk, hogy talán az „F” udvar a valóságban nem létezett, mert lehet, hogy a 105. és a 99. árkot nem használták egy időben. Ezt azonban megcáfolták az „F” udvar három sarkán feltárt, az árok-összefolyásokból kialakított gödrök rétegei. Az ÉK-i sarkon, ahová beásták a későbbi, 88. tüzelőberendezést, nem maradtak meg az árkok befolyásának a részletei (17. kép). Három sarok-gödör régészeti metszetén azonban, látszott, hogy a lekeskenyített „B” udvar keleti oldalán a 85. árok (37. kép), a nyugati oldalán a 89. árok, áthaladt a 99. árokkal alkotott csomóponton, és összefolytak a 105. árokkal alkotott gödrökben (39. kép). A 89. és a 99. árok csomópontjának a metszetében pedig, látszott, hogy a két árok 30–40 cm mély alsó szakasza teljesen egyforma, barna, kissé homokos földdel volt feltöltve, amelytől élesen különváltak a későbbi beásások sötét szürke, hamuval, alig látható, faszéndarabkákkal kevert homokos betöltései (40. kép). A 89. és a 105. árok összefolyásánál ugyanilyen rétegezettséget találtunk, a gödör és a belefolyó árkok alja, valamint a felette megjelent rétegek olyanok voltak, mint a 89. és a 90. árkok által alkotott gödörben.

A 99. ÁROK

A 99. árok keleti vége a 43. 85. és a 105. árkok csomópontjában kiásott, 200 cm (É-D)×150 cm (K-Ny), és a nyesett felszíntől 85–90 cm mély gödörből indult (37.kép). A gödör Ny-i szélén

kilépő ároknak a következő, 70 cm hosszú szakasza fokozatosan 50 cm-re elkeskenyedett, és az árok alja a nyesett felszíntől számítva, 20 cm-re felemelkedett (38. kép). A 99. árok közepe táján, egy 250 cm hosszú szakasz 50 cm széles és 20 cm mély maradt, majd ismét szélesedni és mélyülni kezdett. Az árok nyugati szakasza a 89. ároknál, a keleti oldalon kiásott gödörhöz hasonló, 250 cm (K-Ny)×150 cm (É-D), a nyesett felszíntől 90 cm mély gödörbe torkollott. A 99. árokban véleményünk szerint egy cc. 250 cm széles bejárat, kapu volt, és az előtte lévő „F” udvar a kapu előterének tekinthető.

105. ÁROK

A 105. árok keleti végénél a későbbi, 88. szabadtéri tűzhely gödrei alatt előbukkant a csomópontban kiásott gödör alja. A metszetben határozottan látszott, hogy 20 cm mély részlet megmaradt a 85. árok aljából. Elvágta egy árnyalattal sötétebb barna betöltésű, 75 cm széles, 45 cm mély „U” keresztmetszetű árok. Ez utóbbi északi oldala belemélyedt a 126. árok világos, szürkés sárga, 30 cm mély betöltésébe. A csomópontban feltárt „U” alakú árok alakja és betöltése azonosnak látszott a csomópontba haladó 43/4. árok távolabbi metszetével és betöltésével. Azt gondoljuk, hogy a 43/4. árokszakasz a csomópont utolsó felújítása idején keletkezett, és a csomópontban véget ért. A 105. árok az udvar keleti sarkát elhagyva keskenyedni kezdett, 150 cm-re már 65 cm széles és 35 cm mély volt, közepén 50 cm széles és 20 cm mély lett. A nyugati oldalon egy kanyarral beletorkollott az udvar ÉNy-i sarkán kialakított nagy gödörbe, amelynek a mérete 235 cm (K-Ny)×140 cm (É-D), mélysége a nyesett felszíntől 90–95 cm volt. Az 1995-ös járósínhez képest, pedig, cc. 200–210 cm mély volt. Az elkeskenyedett árokrészlet szemben volt a 99. árok feletti, kapunak gondolt árokszakkal, és azzal együtt az itteni udvar főbejárata lehetett.

A „H” UDVAR

Az udvar körüli árkok nagyrészt a lelőhely közepére hordott földhalom alá estek. A földhalom előtti szakasz betöltésben néhány őskori cserép került elő, ezért az árok feltárását az őskoros munkatársak végezték. A földhalom elhordása után, az árkok aljának a 8–20 cm mély foltjai maradt meg, és a foltokban 12. századi cserepek is előkerültek. A 60. árkok maradványait a nagy mértékű pusztulás miatt egyik árokszerrel sem tudtuk összekapcsolni (39. kép).

A 127. GÖDÖR

A „H” udvarban került elő (1. kép). Le-kerekített sarkú négyszög alaprajza volt. Mérete 78 cm×76 cm, homorú fenekének a legmélyebb pontja a nyesett felszíntől 38 cm volt. Betöltése fekete homokos föld, amelyben néhány, jellegzetes, 11–12. századi cserépdarab volt.

A leletek. 1. Szürke, nagy méretű fazék peremes válldarabja. A kihajló perem mindkét oldalán profilált, nyakon egy sorban ferde, benyomott, kis vonalak, a vállon lapos bordázás. Egy, utólag kifúrt kerek lyuk. Méret: Perem húr: 16 cm. Ltsz.: 2008.26.1 (68. kép 1). – 2. Kívül sötét, belül világos szürke, kihajló, profilált peremű fazék darabjai. Vállon egy sorban körömben nyomások. Különböző méretű darabok. Ltsz.: 2008.26.2/1–3 (68. kép 6). – 3. Kovácsoltvas sasszeg. Méret: Teljes H.: 11 cm, karika Á.: 4,3 cm. Ltsz.: 2008.26.3 (68. kép 4).

A SZABADTÉRI TŰZHELYEK

A 88. SZABADTÉRI TŰZHELY

A 43. 85. és a 105. árkok csomópontjában kiásott, majd betöltött gödörbe volt beásva (1.; 17. kép). A feltárás idején, a nyesett felszínen az egész csomópont faszenes, hamus, apró paticsörmelekes barna földdel volt betöltve, látszott, hogy több egymásba ázott gödör volt itt használatban, de csak az alsó két gödör alját lehetett látni a csomópont alján. A tüzelőberendezés itt is két, részben egymásba ázott gödörből állt. A felső gödör mérete: 150 cm (É-D)×120 cm (K-Ny), négyzethez közelálló téglalap, amelybe beleásták a 170 cm (K-Ny)×100 cm (É-D), 12 cm-rel mélyebb alsó gödör ÉK-i negyedét. Nem lehetett megállapítani, hogy melyik gödörben égett a tűz. A gödrök feletti, 50 cm vastag, faszénnel, paticscsal, hamuval kevert réteg azt mutatja, hogy ezt a tüzelőberendezést is többször megújították.

A 101. SZABADTÉRI TŰZHELY

A „G” udvarban helyezkedett el (1.; 41–42. kép). A nyesett felszínen megjelent elszíneződés valójában két négyszögletes foltból állt. A nagyobb, 130 cm (K-Ny)×158 cm (É-D) négyszögletes folt ÉK-i sarkánál egy kisebb, 118 cm (K-Ny)×98 cm (É-D), szabályos, négyszögletes folt helyezkedett el. A feltárás idején a nagyobb folt közepén egy 90 cm átmérőjű, kerek patics lap összetört darabjai helyezkedtek el. Körülötte, kormos, hamus föld töltötte be a gödört. A letapasztott patics a szélénél 18 cm vastag volt, a közepére 10 cm-re elvékonyodott. A 10–12 cm mély, kisebb

négyszögletes gödör fekete, kormos földdel volt tele, a nagyobb gödörbe eső, DNy-i negyedében volt egy 70–80 cm átmérőjű kerekded, kissé megégett barnás vörös földből álló folt.

A 101/A SZABADTÉRI TŰZHELY

A nagyobb gödörből felszedtük a 90 cm átmérőjű paticslap töredékeit és kiderült, hogy a tüzelőberendezést egy korábbi, kissé hamus, szürkés sárga homokkal betöltött négyszögletes, 158 cm×130 cm-es, a nyesett felszíntől 60 cm mély gödörben alakították ki. Az első cc. 80 cm átmérőjű paticslapot félig a korábbi gödör betöltésére, félig a bolygatatlan talajra tapasztották, ez volt a tűzhely kisebb gödre. A tűzhely nagyobb, hamus gödrét pedig, beleásták a korábbi gödör betöltésébe. Amikor a 101/a. tüzelőberendezést átalakították, az első tűzhely nagyobb hamus gödrének a betöltésére tapasztották rá a második, 101. tűzhely 90 cm átmérőjű paticslapját. A második, 101/a. tűzhely építése közben lenyesték az első tűzhely paticslapját, és a helyén lett a második tűzhely hamus gödre.

A *leletek*. A hamus gödör feltöltésében több jellegtelen, fekete törésfelületű edénytöredék, kavicsok és állatsont szilánkok között néhány jellegzetes edénytöredék is előkerült. – 1. Sárgás szürke, kihajló peremű, nagy fazék darabja. Méret: Á.: 2,5 cm. Ltsz.: 2008.25.1. – 2. Vöröses barna bögre felmagasodó pereme, legömbölyített széllal. Vállon körbefutó vonalköteg. Méret: P. húr: 8 cm, m.: 5 cm. Ltsz.: 2008.25.2 (69. kép 2). – 3. Szürke nagy, tároló edény oldalának díszítetlen darabja. Méret: Húr: 13,5 cm, m.: 12 cm. Ltsz.: 2008.25.3. – 4. Fekete, vonalköteggel díszített fazék, tároló edény oldalának alsó része. Méret: Húr: 10 cm, m.: 8 cm. 2008.25.4.

A 106. SZABADTÉRI TŰZHELY

A „C” udvar ÉK-i sarka közelében, a feltöltött 43/2–3. árokba volt beleásva (1.; 17.; 43–44. kép). A nyesett felszínen jól látszott, hogy a két gödörből álló tűzhelyet a feltöltött árokba ásták bele. Tengelye: K–Ny volt. A feltárás idején a kisebb gödörben (mérete: 120 cm×70 cm, mélysége a nyesett felszíntől 10–12 cm) találtuk meg az ovális tüzelőfelület (80 cm×55 cm) paticsdarabjait, a gödör több részében faszenes, kormos föld volt. A nagyobb, gödör (mérete: 120 cm×100 cm, mélysége a nyesett felszíntől 45 cm) volt a hamus gödör. A gödör közepén azonban, a hamus földben három 1,5 cm vastag összefüggő, kerekded faszenes koromfelületet találtunk, amelyeknek a

mérete, kis különbségekkel cc. 70 cm×80 cm volt. Ez azt mutatja, hogy a két gödörben felváltva tüzeltek, és feltehető, hogy a két gödörben különböző termékek füstölését, vagy szárítását végezték.

A III. KUTATÁSI TERÜLET

A III. kutatási terület a patakparti dombhát É-i lejtőjének az aljára esett (1. kép). A szelvény széleinél, kivéve a K-i oldalt, ahol a kijelölt földlerakóhelyek voltak, és a gépkocsi útvonalak mentén az omlásveszély miatt, nem lehetett teljes, függőleges, régészeti metszeteket készíteni. A lelőhelynek ezen a részén, egy 70 cm magas, ovális alakú, domb emelkedett ki a felszínből. A lenyesett domb magasabb fekvésű, Ny-i végén, a III/a és a III/b szelvényben előkerültek egy kisebb településrészlet mélyebbre ásott objektumainak, házaknak, árkoknak, a betemetett árokba ásott tűzhelyeknek, hamus gödröknek az alsó rétegei. A terület egyik jelentős régészeti lelete a 113. számú, nagy, széles és mély árok, amely kiásása idején, az ólas- kertekkel körbevett falu DNy-i sarkát határolta. Az árok betemetése, az újabb kerítés építése, a betemetett árokba és kerítés maradványaiba ásott tüzelőgödrök, végül az egész településrészlet megszüntetése és elszántása, a falu DNy-i határának, és az itteni kerthasználatnak a gyakori változásait mutatják.

A 113. HATÁRÁROK

A kijelölt kutatási területen a 113. határároknak közel 80 m hosszú szakasza haladt keresztül (1. kép). *Alaprajz*. A falu DNy-i kertjei felől haladt a Mogyoródi patak felé, hosszában keresztezte a 70 cm magas dombhátat. A feltárt árokszakas DNy-ról ÉK felé haladt, majd a dombtetőn É-felé kanyarodott (45–46. kép). A dombhát peremétől 55–60 méterre kezdődik a Mogyoródi patak mai (1995) mocsaras ártere. A jelenlegi ártérben kiásott, K–Ny-i kutatóárkokban már nem látszott a határárok helye, mert feltehetően domb lábánál, a 12. századi ártér partján véget ért.

A dombhát É-i oldalán, a gépi földmunka előtt két kisebb kutatóárkot ástunk. Ezekben a szántóföld alatt megmaradt a betemetett, 113. árok 10 m hosszú részlete (47. kép). A szántóföld alatt az árok betöltése érintetlen maradt, és a felső 30–40 cm-t kivéve, megismertük az árok teljes formáját. Az 1995-ös járószinthez képest, az árok K-i széle 30 cm, a Ny-i széle 80 cm mélyen jelent meg a régészeti metszetben (48–49. kép). *Méret*: az árok a szántóföld alatt 450 cm széles és 170 cm mély volt.

(Az 1995-ös járószíntelen rekonstruált méret: cc. 500 cm széles és 200 cm mély lehetett.) Az árok formája. Ny-i oldala a bolygatatlan talajban felmagasodott a 30 cm vastag humuszréteg aljáig. A K-i oldalon az árok oldala beleért a 80 cm vastag, bolygatott humuszrétegbe, amelynek az alsó része az árok betemetése közben keletkezett. A 113. árok alja 30 cm-re belemélyedt a lelőhely legmélyebben feltárt, szürke agyagos homokrétegébe. A cc. 500 cm széles árok metszete lekerekített aljú „V” alakba foglalható, amelynek mindkét oldalán kettős padka volt. A padkák a Ny-i oldalon jobban megmaradtak, mert az árok feltöltése közben a keleti oldalt letaposták. A felső padka cc. 100 cm mélyen indult, 80 cm széles volt és 25 cm volt a lejtése. Az alsó padka cc. 150 cm mélyen indult, 40 cm széles volt és 40 cm volt a lejtése. Az árok középső, legmélyebb csatornája 100 cm széles és 20–40 cm mély volt. Az árok betöltésének az alsó rétegeit fekete föld és szürke, agyagos homokcsíkok alkotják. A fekete föld a domb lábánál található, fekete, tőzeges mocsári talajból, és a szürke agyagos homok csíkok is az ártérből származtak.¹⁵ A mocsári talajrétegek felett vastag, barna homokos föld volt, amelyben egy-két keskeny, sötétbarna humusz- és sárga homokréteg látszott. A barna homokos talajban néhány állatcsontszilánk, és kevés 11–12. századi, jellegtelen cserépdarab került elő.

Amikor a 113. árkot betemették, a határvonal nem merült feledésbe. Erre mutat, hogy később, de még a 12. században, az árok ÉK-DNy-i szakaszába kerítést építettek.

A III/a szelvényen keresztülhaladt a 113. árok DNy felé kanyarodó, 42 m hosszú szakasza (1. kép). A régészeti feltárás idejére az egész szelvényből 120 cm vastag talajréteget eltávolítottak, és a kézi nyesést követően, a 113. ároknak csak az alsó, 70 cm mély részlete maradt meg. Ugyanez történt a 30 méterrel távolabb kitűzött III/b szelvényben, ahol a 113. árok 650 cm hosszú szakasza keresztelte a szelvény nyugati oldalát, majd a szelvény DNy-i sarkától 100 cm-re kikanyarodott a szelvényből. Az 1995-ös járószinthez képest 140 cm mély volt, de a nyesés után az ároknak csak a 150 cm széles és 40 cm mély alsó része, a 100 cm széles középső csatorna, és két oldalán az alsó padka alja maradt meg.

Az É-i 10 m hosszú árokszakszt kivéve, a gépi földmunkával elhordták az árok nagy részét, ezézt az árok méreteinek, szélességének, mélységének a változásait nem lehetett követni, de kiderült, hogy a 113. árok a III/b szelvénytől É felé haladva, fokozatosan 50 cm-t mélyült. Feltehető, hogy a mélyebb szakaszokon az árok a szélessége is növekedett.

A 132. ÁROK

Egyetlen helyen, a III/a szelvényben került elő egy olyan kisebb árok, amely a 113. határárokba vezetett (45–46. kép). Alaprajz, forma, méretek. A feltárt, 7 m hosszú, egyenes árokszakszt a falu felől, délről haladt észak felé. A bolygatatlan, feketés barna földdel betemetett árokszakszt 4 m hosszú volt, a többi része a 113. árok közelében egy, a két betöltött árok felett kialakított, későbbi szabadtéri tűzhely használata közben elpusztult. A bolygatatlan árokszakszt a géppel nyesett felszínen 120 cm széles és 35 cm mély volt. Az árok aljában homogén betöltés volt, mutatta az árok aljának a profilját (50. kép). Ebben az ároknak is volt egy 30 cm széles, 20 cm mély középső csatorna. A keleti oldalon egy, 8 cm-t mélyülő, 20 cm széles padka volt, a nyugati oldalon 45 cm széles, nagyjából vízszintes padka volt. A padkák aljától az árok falai kifelé ferde irányban emelkedtek, de az árok felső részét nem lehetett rekonstruálni. Az árok mélysége az 1995-ös járószinthez képest 130–140 cm, ebből következik, hogy, bár nem volt olyan széles és mély, mint a 113. árok, a kiásás idején nagyobb területek közötti, jelentős határárpítmény lehetett. A 132. és 113. árkot egy időben töltötték fel, a 132. árok feltárt 7 m hosszú szakasza a település későbbi időszakában már nem jelent meg.

A 113/A KERÍTÉS

A gépi földmunka közben, a szántóföldben már látszottak kisebb agyagfoltok, sok fagyökér és agyagos fagyökértöredék került elő a humuszban, a fadarabok kissé égettek voltak. A talaj elhordását nem lehetett leállítani, de amikor földgép az 1995-ös járószinthez képest, 60 cm-re mélyített és már nem tudta kitépni az agyagba tapasztott tuskókat, sor kerülhetett a régészeti kutatásra (51. kép). Alaprajz, méret. A kerítés, az észak felé forduló, 10 m hosszú szakaszt kivéve, végigfutott a 113. határárok barna, homokos betöltésében (45–46. kép). A szélessége 90–100 cm volt, az alja az 1995-ös járószinthez képest, 100 cm mélyen került elő. Az oldalai kissé egyenletlenek voltak,

¹⁵ A Mogyoródi-patak közelében kiásott szondákban jól látszottak a középkori ártér földrétegei. BENCZE 1999. 31. 1.kép.

de egészében véve függőlegesnek látszottak. *Építésmód.* A kerítés alapárkának a nagyobb részét a 113. árok déli, falu felőli oldalában, a felső padkába ásták. Világos sárga agyagot döngöltek bele. Az agyagbetöltés teteje feltehetően megközelítette a járósíntet. A sárga agyagba szabályos közönként, felfordított tuskókat tapasztottak, a gyökerek bozószerűen kimagasodtak az agyagból. A feltárt kerítésrészletben hat, nagyobb és négy kisebb tuskó maradványai látszottak, a nagyobbak közül, kettő az alapárok déli oldalán, kettő a közepén, kettő az északi oldalán került elő. A kerítésrészlet nyugati oldalán elhelyezkedő négy tuskó között 80–100 cm volt a távolság. A legjobb állapotban megmaradt tuskót kiemeltük.¹⁶ Ezt nem törte össze a földgép, mert nem volt korhadt, de a gyökérzet nagy részét a földgép leszaggatta. A kiemelt tuskó 70 cm magas volt. A 30 cm magas fatörzs átmérője 28 cm, a lenyesett gyökérkorona átmérője 85 cm volt. Jól látszott, hogy a beépítés előtt megperzselték, mert nem akarták, hogy a kerítésbe építve kihajtszon. Így akarták elkerülni, hogy a legelésző állatok kárt tegyenek benne. A tuskók körül a sárga agyagban égés, kormozódás stb. nem látszott.

A kerítés magasságára részben a termőtalajban előkerült gyökér-darabok és az egyben kiemelt tuskó méretei alapján lehet következtetni. A kiemelt tuskó gyökereit az 1995-ös járósínhez képest, 60 cm mélyen vágta el a földgép. A legvastagabb középső gyökér 40 cm hosszú volt, és lehetséges, hogy a kerítés sárga agyag alapozásának is cc. ezen a szinten volt a teteje. Ez azt jelenti, hogy a fagyökerekből kialakított kerítés az 1995-ös járósínhez képest cc. 60 cm mély árokban volt. A gyökér-kerítés magassága bőven meghaladta a 100 cm-t és kimagaslott az árokból. Jól látható, magas, szinte áthatolhatatlan bozótot képezett a járósínt.¹⁷ Amikor a 12–13. században megszüntették a kerítést, levágták a kiálló gyökereket és ahol tudták, kiszedték a tuskókat is. Az árkot feltöltötték, és a helyét elszántották.

A 111. ÁROK

A 113. ároktól Ny-ra elhelyezkedő objektumok, a 109. ház és beleásott tűzhelyek, a 110. szabadon álló kemence, a 111/a–b, árkok, és a 112. ház, feltehetően a nagy 113. határárokkal és a

betöltött árokba épített tuskós kerítéssel bekerített területen kívül helyezkedtek el (1. kép). A geodéziai felmérések alapján feltételezhető, hogy a 111. árok keresztezte a 113. árkot, de a kereszteződés feltáratlan területre esett, és nem tudjuk, hogy a 113. árok milyen állapotban volt a 111. árok kiásása idején. A III/b szelvény nyugati felében a gépi földmunka után, mind a két ároknak csak az 50 cm mély és 150 cm széles alsó része maradt meg (1. kép). A szelvény északi falában a két árokszakas között 170 cm volt a távolság, ebből arra lehet következtetni, hogy a járósínt a két árok egybeért. A szelvény déli oldalán a 113. árok elkanyarodásánál a két árok alja között már 500 cm volt a távolság. Ez azt mutatja, hogy a két árok iránya között lényeges különbség mutatkozott, és elképzelhető, hogy a 113. árkot keresztező, 111. árkot beleásták a korábbi 113. árokba és az árokba épített, tuskós kerítésbe. *Alaprajz, forma, méretek.* A 111. árok a dombtetőről ÉK-i irányban halad a Mogyoródi patak felé, azonban a III/a szelvényben, az 1995-ös járósínhez képest, 60 cm mélyen véget ért (53. kép.) A szelvény déli faláig 7,5 m hosszú volt, 14,5 m hosszú feltáratlan része haladt a III/b szelvény északi faláig, majd 5,5 m hosszú szakaszát ismét feltártuk. A 27 m hosszan követett árok a III/b szelvény déli falától DNy-i irányban tovább haladt a falu felé. A III/a szelvény déli fala előtt a 111. árok kettévált, egy kisebb kanyar után az egyenesen északi irányban haladó 111. árokból kiágazott a későbbi 111/a árok.

A III/a szelvény DK-i sarkát keresztezte a 113. árok délre forduló szakasza. Az 1995-es járósíntől 80 cm mélyen, a 113. ároktól 950 cm-re megjelent 111. árok legsekélyebb, É-i szakasza. A III/a szelvény déli falán kialakított metszetben jól látható módon a 111. ároknak csak az 55 cm mély, alsó része maradt meg. A keleti oldalán kettős padka volt. Az 1995-ös járósíntől 72 cm mélyen megmaradt a 30 cm széles felső padka alja, felette az árok betöltéséből 8–10 cm vastag réteg látszott. A padka felett az árok széle belemosódott a középkori szántóföldbe. Az 55 cm széles alsó padka 30 cm-t lejtett. Az árok aljára, közepén, egy 70 cm széles, az alsó padkától számítva 30 cm mély, lefelé keskenyedő „U” alakú csatornát ástak, az alja az 1995-ös járósínhez képest 135 cm mélyen került elő. Az árok Ny-i oldala határozott egyenes vonalban haladt fölfelé, és áthaladt rajta a 111/a árok keleti oldalán kialakított padka. A metszetfaltól 260 cm-re az árok alja 30 cm-t emelkedett, és a lenyesett felszín alatt csak a 30 cm

¹⁶ A kiemelt fatörzs elkallódott a Budapesti Történeti Múzeum raktárainak a költöztetése közben.

¹⁷ SZABÓ 1975. 84–87.

mély, fekete tőzeges földdel feltöltött, középső csatorna maradt meg. Az árok alja észak felé fokozatosan emelkedett, az északi végén, az 1995-ös járószinthez képest csak 53 cm mélyen került elő. Az árok tehát, É-D-i irányban mélyült. A III/b szelvényben, az árok alja a 10 méterrel távolabbi (III/a szelvény metszet) szakaszhoz képest, 30 cm-rel mélyebb volt, ami szintén azt mutatta, hogy a 113. árok felé haladva a 111/a ároknak a falu felőli szakasza is mélyült. A 113. árok alja a feltárt szakaszokon folyamatosan 107,5–107,9 m Adria, tengerszintfeletti magasságon került elő, a belefolyó 111. árok legmélyebb szakaszának az alja szintén ilyen mélyen volt.

A 111/A ÁROK

A III/a szelvény DNy-i sarkában, a szelvény fala előtt, az 1995-ös járószinttől 80 cm mélyen egy 270 cm hosszú és 120 cm széles folt jelent meg, amelyből két, elmosódott szélű árok haladt észak felé (53. kép). Alaprajz, forma, méretek. A folt szélénél az árkok között, 140 cm volt a távolság. Ezen a szinten a foltban még nem lehetett elkülöníteni a kiágazó árkokat. A következő ásónyomban (–25 cm) eltűnt a folt és megjelent az árkok alsó része a bolygatatlan talajban. A tanúfalban az árkok között mindössze 80 cm volt a távolság. A 111/a árok 11 m hosszan, két, lapos kanyarral a III/a szelvény DNy-i sarkát keresztezte, É-i vége kifutott a szelvényből (54. kép). A szelvény D-i falánál az 1995-ös járószinthez képest, 120 cm mély volt, de csak az árok 50 cm mély, alsó része maradt meg. A 60 cm széles, 25 cm mély „U” alakú csatorna alja, a 111. árokhoz képest, 10 cm-rel magasabb szinten került elő. Az árok nyugati oldala ferde síkban emelkedett. A keleti oldalon 40 cm széles, 8 cm mély, sekély árok húzódott, amelynek az oldala áthaladt a 111. árok betöltésén. A megszüntetés után az egész árok homokkal kevert, feketés barna földdel töltötték fel, majd beleásták a 111/b szabadtéri tűzhelyet. Az árok É felé haladva keskenyedett, és az alja emelkedett. A szelvény Ny-i oldalán 40 cm széles, és az 1995-ös járószinthez képest 48–50 cm mély volt. Ez az árok is D-i irányban, a 113. árok felé haladva mélyült.

A III/b szelvényben, a 111. és a 113. árok között előkerült egy 350 cm hosszú árokszakas, 27 cm mély alsó része (1. kép). Az alja 5–7 cm-rel magasabb volt, mint a másik két árok alja. Közvetlenül a 113. árok keleti szélénél véget ért, és ez azt mutatta, hogy az árok áthaladt a betemetett 113. árkon és az árokba ásott, 113/a fatuskós kerítés maradványain. A 111/a árok déli sza-

kaszának tekintjük, amelyet a III/a és a III/b szelvények közötti feltáratlan, 16 m széles területen kanyarodva, részben beleástak a 111. árokba.

A 109/1–2. HÁZ

A 109/1–2. ház és a 109/a szabadtéri tűzhely a III/a szelvényben, a 113. és a 111. árok között, a 113. árok által bekerített terület É-i oldalán helyezkedett el (1. kép). Feltehetően a 111. árokkal voltak kapcsolatban, amely a ház körüli udvar-kert Ny-i határa lehetett. A nyésés után egy szabálytalan kör alakú, sötét barna, hamus, faszenes folt mutatkozott a felszínen, amelynek a közepén egy nagy, szabálytalan alakú hamus, faszenes, paticstörmelékes folt látszott. A következő kézi nyésés során a barna homokos folt széle alatt megjelentek az egyenes házfalak és a kemence töredékei (56. kép 2). *Tájékozás:* ismeretlen. *Alaprajz:* lekerekített sarkú, négyzethez közelálló téglalap, 360×300 cm (10,85 m²). A bejárat és a tetőt tartó cölöpök helyét nem találtuk meg. A ház É-i fala előtt 50 cm széles padka volt, amely a feltárás idejére már csak 10 cm magasan maradt meg. A Ny-i fal előtt, a nyesett felszínhez képest, 25 cm mélyen került elő a ház padlója. Vékony, 2–3 cm vastag, kemény, fekete földréteg fedte be a bolygatatlan sárga lösz felszínét, tenyérnyi darabokban lehetett felszedni a sározás tömör darabjait. A ház feltehetően cc. 70 cm mély lehetett.

A kemence. A ház DNy-i sarkában helyezkedett el. *Tájékozás:* K-Ny. *Alaprajz:* négyzet alakú, 106×106 cm. Déli oldalát hozzáépítették a ház falához, a nyugati oldalt 40 cm mélyen belevájták a ház homokfalába. A kemence 38 cm széles száját a keleti oldalon, a ház DK-i sarkával szemben alakították ki, feltehetően itt lehetett a házba vezető lejárát. A kemence szájának az É-i oldalán, durván faragott kockakövek, és ilyen kövek töredékei kerültek elő, valószínűleg a 2. kemence szájába is ezek voltak betapasztva. *Építésmód.* A ház padlóján először letapasztották a 86×80 cm kiterjedésű tüzelőtér alját. A vörösre égett kemencefenék 7–8 cm vastag volt. Ezt követően a lelőhelyen található, szürkés zöld agyagba kevés sárga kályhásagyagot keverték, és ebből felépítették a kemence falait. A homokfalba vájt üregben a kemence fal alja 7 cm, az oldalfalak fal alja 12 cm, a kemenceszájának az alja 16 cm széles volt. A kemence 40 cm széles szája előtt 3–4 cm vastag, cc. 20 cm széles tapasztott, un. előke volt. A mindössze 10–15 cm mély hamus gödörből a 2. kemence részlete alatt 40 cm széles sáv maradt meg.

A 109/2. HÁZ

A 2. ház az 1. ház maradványai felett, déli irányban 50 cm-rel eltolták (56. kép 2). Az 2. ház felépítése előtt először az 1. ház alját a padkáig, 10–12 cm vastag, világos barna homokos földdel feltöltötték. A padka lett a 2. ház É-i oldala. *Tájéolás:* ismeretlen. *Alaprajz:* négyzet alakú, egy-egy oldal 330 cm, alapterület 10,9 m². Tetőszerkezetre, bejáratra utaló régészeti jelenséget nem találtunk.

A kemence. A ház DNy-i sarkába építették. Az 1. kemencéhez képest 90 fokkal elforgatták, ezért a szája az É-i oldalra került. A feltárás idejére csak a Ny-i oldal maradt meg. *Tájéolás:* É-D. *Alaprajz:* négyzethez közelálló négyszög. Az É-D-i tengely 120 cm, a tüzelőtér 85 cm hosszú volt. *Építésmód.* Az 1. kemence lenyesezt maradványaira rátapasztották a kemence padlót, amely élénk vörösre égett. A kemence fala a patak árterében található, zöldes szürke és sárga agyag keverékéből készült. A Ny-i fal áthaladt az 1. kemence keleti oldalán és a kemence száján. A 2. kemence szürkés zöldes, sárga agyagfalának az alja 12–14 cm széles volt, csak a tüzelőtérrel érintkező oldalon, az égett, belső tapasztás alatt volt egész vékonyan megégyve. Szájának az ÉNy-i sarka az 1. kemence szájának az É-i sarka fölé került, ezért felmerült, hogy az itt talált in situ és kidobált kockaköveket az 1. kemencéből szedték ki.

A 112/1–2. HÁZ.

A III. munkaterület legmagasabb részén, a 111. és a 111/a árok között, a szelvény legmagasabb részén helyezkedett el (1. kép). A ház rekonstruált méretei alapján úgy látszik, hogy a 111. árok betöltése után építették. A gépi földmunka közben, a házból csak a kemencék részletei maradtak meg. A bolygatatlan, sárga agyagos homokban, 2 kemence fenekének a darabjai látszottak.

Az 1. kemence. A ház első kemencéjéből 6 cm vastag réteg maradt meg. *Alaprajz:* négyzet alakú, méret: 90×90 cm. A tüzelőtér szintén négyzet alakú, mérete: 60×60 cm. *Építésmód.* Nem tudjuk, hogy a kemence mennyire mélyült a ház padlójába, az alja a nyesett felszíntől számítva, 13 cm-re mélyedt a bolygatatlan talajba. A patics alatt 1,5 cm vastag, zöldes sárga agyagréteg volt. Ilyen agyagból készült a kemence oldala, amely a fenéklapnál 10 cm széles volt. A zöldes sárga agyag a kemence feneké alatt, és az oldalfal maradványaiban meg sem pörköldött. Száját a 2. kemence építése előtt teljesen lenyesték.

A kemence alatti zöldes sárga agyagba egy, 26,5 cm hosszú, ló lábszárcsont volt betapasztva. Ltsz.: 2008.17.1.¹⁸

A 2. kemence. A kemence építése előtt, a korábbi kemence maradványait lenyesték, csak a kemence fenekéből hagytak meg egy 6 cm vastag réteget. *Alaprajz:* téglalap alakú, a tüzelőtér mérete: 80×60 cm. *Építésmód.* A korábbihoz képest, a 2. kemencét a hosszabb tengelye mentén észak felé 45 fokkal elforgatták, zöldes sárga agyagból vékony réteget tapasztottak az 1. kemence padlójára. A kemence zöldes sárga agyagfalából csak 4–8 cm széles keskeny csíkok maradtak meg.

A 8 cm vastagon megmaradt élénk vörös patics padlóban kisebb állatcsont töredékek voltak betapasztva.

A 110. SZABADON ÁLLÓ KEMENCE.

A gépi földmunka befejezése után, a III/a szelvényben, az 1995-ös járószinthez képest, 45 cm mélyen, megjelent egy kemencét mutató paticsgyűrű részlete. Abban a kevert barna, kissé hamus, kormos, cc. 10×4 m kiterjedésű foltban látszott, amely kitöltötte a szelvény DNy-i negyedét. A kemence kutatására egy 100×150 cm kiterjedésű szondát áshattunk, amelyben előkerültek a kemence és az előtér kisebb részének a maradványai (1.; 59–60. kép). A 11–13. századi, szabadon álló, földbe mélyített kemencék sorába tartozik, amelyhez a járószintről fokozatosan mélyülő előtér tartozott.

A kemence. A 113. árokkal és a beleásott, későbbi kerítéssel határolt területen kívül, a 113. árok Ny-i oldalától 13 m-re helyezkedett el. Feltételezhető, hogy a 111. és a 111./a árokkal sem állt kapcsolatban, mert a 111. árok aljától mindössze 140 cm-re került elő, a 111/a árok pedig, egy kanyarral kikerülte a kemencét. A nyesett felszínen a kemence és a 111/a árok déli széle között 25 cm volt a különbség, ebből látszik, hogy az árok déli oldalának a magasabb részei, és az árok déli széle az elszántott kemence fölött haladt. A 111/a árokba ásott, 111/b szabadtéri tűzhely DK-i sarka is érintette a kemence oldalát. *Tájéolás:* É-D. *Alaprajz, méret.* A kemence alaprajza: szabályos kör alak, átmérő 130 cm. Falai 22 cm magasan maradtak meg, a patics gyűrű

¹⁸ A Budapest Soroksár várhegyi falurészlet 10. kemencéje alatt, a bolygatatlan homokra egy ló lábszárcsont volt letéve. IRÁSNÉ MELIS 1992. 86–87.

átmérője: 118 cm, a vastagsága 10 cm volt. A kemencefal lefelé kiöblösödött, és a kemencefal 15 cm-re megvastagodott. A 4 cm vastag kemence padló (100×114 cm) vízszintes volt, de a szája előtti 12–15 cm széles sávban 4 cm-t lejtett. A szája 40 cm széles volt, az oldalfalak lekerekítésével alakították ki. Az előtér aszimmetrikusan illeszkedett a kemencéhez. A kemence előtti 100 cm hosszú részletet tárhattuk fel, amely a kemence előtt 140 cm széles és 36 cm mély volt. A kemencéhez vezető, lejtős lejárát a járószintről indult, a kemence előtt, az 1995-ös járószinthez képest, 85 cm mély volt. *Építésmód.* A kijelölt helyen először kiásták a kemence előterét, majd a 140 cm széles, lejtős árok bolygatatlan, agyagos homokfalában kivájták a kemence üregét. A kemence feneké alatt 10 cm vastag, hamuval keveredett földben, szorosán egymás mellé rakott kavicsokból hőtároló réteget készítettek. A nagyjából egyforma méretű kavicsok égettek és kormosak voltak, mert egy másik, megszüntetett tűzhelyből, vagy kemencéből hozták ide azokat. A kavicsréteg körül, alul 10 cm vastag, felfelé vékonyodó, sötét sárga kályhásagyaggal betapasztották a kemence falát, a kemence fenekén a kavicsokra vékony, vörösre égő agyagréteg tapasztottak. Ezután a kemence belső oldalát sötétvörösre égett agyaggal betapasztották. A kemence fenekén ez a réteg 4 cm, az oldalfalon 1 cm vastag volt.

A kemence és az előtér egyforma, kormos, hamus földdel volt betöltve, amelyet a lelőhely távolabbi részéről hoztak ide. Néhány jellegtelen, 11–12. századi cserép darab volt benne, homokkal, kagyló-, vagy csigaházporral soványított agyag edényekből származtak.

A SZABADTÉRI TŰZHELYEK

A 113/B SZABADTÉRI TŰZHELY

A szántóföld alsó részében (30 cm mélyen) a III/a szelvény Ny-i felében egy, közel 7×4 m kiterjedésű, hamus, faszenes folt jelent meg. A gépi földmunka befejezése után, 60 cm mélyen a hamus folt északi felében megjelentek a 113/a kerítésbe tapasztott tuskók. Az egymásba ázott szabadtéri tűzhelyek foltjai azonban, csak további 40 cm mélyítés után rajzolódtak ki (45–46.; 52. kép). A 113. és a 132. árok összefolyása felett helyezkedtek el. Nem tudjuk, hogy összesen hány tüzelőgödört ástak, mi ötnek a nyomait figyeltük meg. A kisebb, téglalap alaprajzú gödrökben megmaradtak a kör, vagy ovális alakú, vékony paticslap darabjai, de előfordult, hogy csak a patics alatti égett folt lát-

szott. A kisebb gödrök a két árok között, a bolygatatlan talajba, azaz az árkok padkáiba voltak beásva. A nagyobb, kormos, hamus földdel betöltött, gödrök a tüzelőgödörök É-ÉK-i oldalán, a 113. és a 132. árok feltöltésébe mélyedtek.

Az építésmód és méret. A nyezett felszínen a nagy, faszenes, kormos folt DNy-i sarkán öt tüzelőgödör szélét és a gödrökben lévő patics darabjait lehetett szétválasztani.

A legjobb állapotban az 1. tüzelőgödör maradt meg. Mérete: 110×150 cm, a gödör alja az 1995-ös járószinthez képest 126 cm mélyen került elő, a bolygatatlan talajba beásott rész 40 cm mély volt. Az ÉK-i sarok a 113/a kerítés sárga agyag alapozásába, a többi rész a bolygatatlan talajba volt beásva. A gödör alján megmaradtak az ovális (75×85 cm) vörösre égett tüzelőfelület széldarabjai. A tapasztás a külső szélén cc. 1 cm vastag volt, de az 5–6 cm széles töredékek belső széle már 2 cm-re vastagodott. A tüzelőgödör melletti előtér 200×210 cm kiterjedésű volt. A tüzelőgödör keleti oldalán, az előtér alja a bolygatatlan talajba mélyült, és 24 cm-rel magasabban volt, mint a tűzhely alja. Az előtér ÉNy-i sarka a 113/a kerítés legnagyobb tuskóját érintette. A hamus, faszenes, kormos, fekete folt K-i fele jól kirajzolódott a 132. árok barna, homokos földből álló betöltésében.

A 2. tüzelőgödört az elsőhöz képest, 60 cm-rel Ny-ra építették, a nyugati széle a 113/a kerítés agyag alapozásába helyezett tuskók mellett haladt, alja 4 cm-rel magasabban volt, mint az 1. tűzhely alja. Mérete: 110 cm széles volt, 145 cm hosszan maradt meg, a későbbi tűzhelyek előtere vágta el. A égett tapasztás szél darabjai a DNy-i sarokban maradtak meg.

A 3. tűzhelyet derékszögben elforgatva az 1. és 2. tűzhelyre építették. Déli fele a bolygatatlan talajba mélyedt, az ÉNy-i sarka beleért a 113/a kerítés agyag alapozásának a szélébe. Az égett tapasztás 70 cm széles körszelete a tűzhely déli oldalán maradt meg.

A 4. tűzhelyet ÉK-DNy-i irányban eltolva, az előzőek felett alakították ki. Az ÉK-i sarka a bolygatatlan talajban, az ÉNy-i sarka a 113/a kerítés sárga agyag alapfalában került elő. A déli sarka elvágta a 3. tűzhely alját. Mérete: 125×100 cm. Az égett patics 50 cm széles körszelete az É-i oldalon maradt meg. A hozzákapcsolódó előtér É-i sarka a 113/a kerítés sárga, agyag alapozásába volt beásva, a D-i sarok, pedig jól látszott a 132. árok betöltésében. Mérete: 250×180 cm.

Az 5. rekonstruálható tűzhely a legutolsó lehetett. A szélei a tűzhelyeket betöltő, barnás,

enyhén kormos, hamus föld elhordása közben, az 1995-ös járószinthez képest 90 cm mélyen jelentek meg. A tüzelőgödör foltja 135×100 cm volt. Középen megmaradt az összetöredezett, ovális alakú patics lap. Mérete: 100×75 cm. Körülötte, 2–3 cm vastag, hamus, faszénréteg töltötte be a gödör alját. Az 5. tűzhely előtere volt a legnagyobb, mérete: 330×260 cm. Az ÉNy-i oldala túlhaladt a 113/a kerítés agyagfalán és feltehetően az előtér mélyítése közben hasították le az egyik, sárga agyagba állított tuskó déli oldalát. Az előtér DK-i sarka körül több kevert barna földes, lekerekített sarkú folt részlete látszott, ezek feltehetően a tűzhelyekhez vezető, lejáratokból származtak. A lejáratok felső része először a 12. századi és a későbbi szántásokkal elpusztult.

A leletek és az időrend. Régészeti leletek az 5. tűzhely megszüntetése után, a feltöltés kevert, barna földjéből kerültek elő. A hamus gödörbe bedobáltak néhány jellegzetes, a 11. század vége és a 12. század vége közötti időszakra jellemző edénytöredéket is. – 1. Szürke, fekete törésfelületű bográcsperem. Méret: Húr: 5,5 cm, m.: 4,5 cm, v.: 1 cm. Ltsz.: 2008.18.1 (69. kép 3–4). – 2. Szürke, barna foltos, tároló edény, kihajlító, mindkét oldalán profilált peremtöredéke. Méret: P. húr: 7 cm, m.: 5 cm. Ltsz.: 2008.18.2). – 3. Vastag falú, szürke, vörös, nagy méretű, tároló edények alj és oldaltöredékei. Méret: Á.: 1./ 5,5 cm, 2./ 5 cm. Ltsz.: 2008.18.3/1–2. 4. Kőeszköz töredéke. Nagy méretű kavicsból vágott dörzslő–simító kő töredékei. Méret: H.: 6 cm, sz.: 5,5 cm, v.: 5 cm. 2008.18.4. – 5. Vörösre égett felületű lapos, fehér kavics darabja. Méret: Á.: 4,5 cm. Ltsz.: 2008.18.5.

A 111/B SZABADTÉRI TŰZHELY

A III/a szelvényben, a 111/a árok kanyarodó, K–Ny-i szakaszában egy, hosszabb ideig használt, szabadtéri tűzhely maradványai kerültek elő. A nagy, alaktalan, hamus, faszenes folt lenyese után kirajzolódtak a tűzhely gödrei (53.; 55. kép). *Alaprajz, méretek.* A tűzhely két téglalap alakú gödörből állt. A tűzhely gödre (100×150 cm) É–D-i irányban keresztelte az árok alját. Mélysége a nyesett felszíntől számítva, 40 cm, az árok aljából a bolygatatlan talajba volt beleásva. A keleti sarkot kivéve, a gödör sarkai keresztelték az árok széleit. Három, vékony paticsréteg volt benne, és a gödör déli felében, a paticsrétegek mellett megmaradtak a vékony faszénrétegek. A tüzelőgödör Ny-i oldalán csatlakozott hozzá a hamus földdel betöltött előtér (200×140 cm) 30 cm mély hamus gödre.

Tájolás: K–Ny. A hamus gödörben, 25 cm mélyen, egy későbbi tüzelőgödör (140×80 cm) látszott, a gödör alján összefüggő foltban megmaradt a patics-törmelék. A keleti oldalon a hozzátartozó előtér a korábbi tüzelőgödör fölé került. Nem lehetett megállapítani, hogy a 2. tüzelőgödörben hány paticsréteg volt.

A leletek és az időrend. A tűzhely gödreinek az összerombolása után egy mélyület keletkezett, amelyben, mint korábban leírtuk, a patics-törmelék keveredett a kormos, faszenes, hamus földdel, illetve a gödörbe dobált, kevert barna, homokos földdel. Ebből a kevert rétegből több régészeti lelet került elő, a jellegzetes darabok 12. századi edények töredékei. – 1. Kívül fekete, belül vörös, nagy méretű fazék, tároló edény, kihajlító, mindkét oldalán profilált pereme. Vállán vonalköteg. Méret: P. húr: 14 cm, m.: 7,5 cm. Ltsz.: 2008.16.1 (69. kép 1). – 2. Szürke, vörös foltos bogrács peremtöredéke. Méret: Á.: 3,7 cm. Ltsz.: 2008.16.2/1 (69. kép 9). – 3. Szürke, vörös foltos fazék peremtöredéke. Méret: Á.: 2./3 cm. Ltsz.: 2008.16.2/2 (69. kép 8). – 4. Barna, fekete foltos, gömbtestű fazék kihajlító pereme. Méret: Húr: 6 cm. Ltsz.: 2008.16.3 (69. kép 7). – 5. Szürke, barna foltos, nagy méretű fazék benyomott vonalköteggel díszített oldaltöredéke. Méret: Á.: 8 cm. Ltsz.: 2008.16.4 (69. kép 5). – 6. Belül sárga, kívül szürke, nagy, vastag falú tároló edény alj és oldaltöredékei. Az edény öblén benyomott vonaldísz. Különböző méretű darabok. Ltsz.: 2008.16.5. – 7. Sárga, szürke foltos gömbtestű fazék kihajlító peremtöredéke. Vállon vízszintes bekarcolások és egy átfúrt lyuk látható. Méret: Húr: 6,5 cm. Ltsz.: 2008.16.6 (69. kép 10).

A 109/A SZABADTÉRI TŰZHELY

A ház és a közelében lévő árkok betemetése után, a ház gödrében, egy hosszabb ideig használt szabadtéri tűzhelyet alakítottak ki (56.; 1. kép). Az 1995-ben lenyestetett felszínen egy kerekded, barna homokos folt jelent meg, amelynek 420 cm volt az átmérője (59. kép). A nyugati felében kirajzolódott a tűzhelyek összemosódott részleteiből álló faszenes, hamus folt, amely egy egyenes oldalú, szabálytalan alakú négyszög volt. Az É-i oldalából kinyúlt egy hamus gödör. A kézi nyesés közben 14 cm mélyen a tűzhelyek körüli folt sötétebb és kisebb lett, és a faszenes folt Ny-i oldalán megjelentek a 109. ház kemencéinek a maradványai. A tűzhelyek egy, a ház helybe ásott, lejtősen mélyülő foltban helyezkedtek el, a gödrök alja a 2. ház padlójából 40 cm mélyen volt beleásva a

bolygatatlan homokba. Az egyes tűzhelyek az erre a falura jellemző, két, részben egymásba ázott téglalap alaprajzú gödrökből álltak. Ezen a helyen a nagyobb gödrök közepén voltak a feltehetően ovális, vagy kör alaprajzú, paticslapok. A kisebb és mélyebb hamus gödör egyik, rövidebb oldalát beleásták a nagyobb tüzelőgödör egyik, rövidebb oldalába. Annak ellenére, hogy az 1995-ös gépi nyesés teljesen összetörte a 109. objektum maradványait, három tüzelőtérből megmaradtak a paticslapok körívben elhelyezkedő, 3–4 cm vastag széldarabjai. Az északi és a déli oldalon hamus gödrök voltak (58. kép). Az É-i gödör alaprajza tisztán kirajzolódott: téglalap alakú, mérete: 65×80 cm, mélység: a nyesett felszíntől 30 cm. *Tető-, vagy tartószerkezet.* A DNy-i sarok közelében, a tűzhely külső oldalától 20 cm-re, előkerült egy cölöplyuk (átmérő: 20 cm, mélység cc. 16 cm). A 109. ház kemencéinek egymásra épített falába volt beleásva, a kemence falakon áthaladva a bolygatatlan homokba mélyedt.

A leletek és az időrend. A tűzhelyek maradványai közül előkerülő leletek a 11–12. század fordulója és a 12. század vége közötti időszakból származnak. A 109. ház kemencéibe ázott hamus gödör feltöltéséből jellegzetes, 12. századi edénytöredékek is előkerültek. – 1. Kívül barnás szürke, belül vörös, vastag falú fazék, tároló edény alsó része. Méret: F. húr: 10,8 cm, m.: 11,4 cm, v.: 1 cm. Ltsz.: 2008.14.1. – 2–5. Kívül szürke, belül vörös, világos szürke, barnás fekete, fekete fazekak benyomott vonalakkal és vonalkötegekkel díszített oldaltöredékei. Különböző méretű darabok. Ltsz.: 2008.14.2/1–4. – 6. Patics töredék, kemence, vagy tűzhely aljának a széldarabja. Húr: 5,5 cm, v.: 1,5 cm. 2008.14.3. – 7–8. Fűtő kavicsok töredékei. Nagy méretű, folyami kavicsok égett darabjai. Ltsz.: 2008.14.4/1–2.

A 114. SZABADTÉRI TŰZHELY

A III/a szelvényben áthaladó 113. árok keleti oldalán, a gépi földmunka után csak egy földbemélyített tűzhely maradványai kerültek elő (1. kép). A nagy határárok észak felé kanyarodó ágától 13 m-re helyezkedett el. Az 1995-ös járószintről a földgép 60 cm vastag földréteget hordott el, és a 114. tűzhelynek már csak az alja maradt meg. *Alaprajz és méret.* A lelőhely jellegzetes, két téglalap alakú gödörből álló, 200 cm (K–Ny) szabadtéri tűzhelye. A tűzhely a nagyobb, téglalap alakú (90×110 cm), a nyesett felülettől számítva 20 cm mély gödör alján helyezkedett el. A kör alakú patics felület átmérője 80 cm, vastagsága a szélén

1,5 cm a közepén 2,5 cm volt. A bolygatatlan sárga homokra tapasztották, ezért a homok felülete is átégett. A paticslap körül 8 cm, a paticslap felett 6 cm vastag, faszenes koromréteg volt. A tüzelőgödör DK-i sarkához kapcsolódott, a kisebb (85×90 cm) gödör, amelynek az alja a paticslap tetejét beborító, faszenes koromréteg tetejével volt egy szinten. A kisebb gödör azzal a 10 cm vastag réteget alkotó, barna, hamus földdel volt betöltve, amely a nyesett felszínen a két gödör egybemosódó föltját is megmutatta. Lehetséges, hogy csak egyszer használták ezt a tűzhelyet, és ezért hagyták benne a vastag kormos faszénréteget.

A TELEPÜLÉSRÉSZLET JELLEGZETES ÉPÍTMÉNYEI ÉS AZ IDŐRENDI KÉRDÉSEK

A régészeti kutatás során egy tatárjárás (1241) előtti, 11–12. századi falu külső kertjeinek az ÉNy-i sarkát ismertük meg. A feltárt objektumokból a 11. század vége és a 12. század vége közötti időszakból származó régészeti leletek kerültek elő, amelyeknek egy része kemencék aljába tapasztva, és a szabadtéri tűzhelyek patics, vagy hamu rétegei között helyezkedtek el, a többi a házak, árkok, gödrök, kemencék feltöltés rétegeiből származik. A két leletcsoport teljesen egyforma. A nagy mennyiségű, túlnyomórészt, jellegtelen cserépdarabok között egyaránt előfordultak a 11., vagy a 12. századra inkább jellemző edénytöredékek, mutatják, hogy a feltárt objektumok és a kirajzolódó településrészlet legkésőbb a 13. század elején megszűnt. A területet felszántották, és a külső kertek helye az egész középkorban beépítetlen maradt. A feltárások során mindvégig Györffy István kutatásaira támaszkodtunk, a régészeti jelenségekben az Alföld ősi településmódjának, az ólas-kertes településeknek, a részleteit ismertük fel. „Az alföldi magyarnak két beltelke van. Egyik, a falu vagy város belső részén levő szűk lakótelek, melyen csak a háza van, másik a falu vagy város külső részén lévő ólas, aklos szállás, vagy szérűskert. Ez utóbbin van az óla, itt telet az egész jószágállománya. Itt van minden rakomány, a takarmány, tüzelőanyag, itt lakik a cselédsége. Ez a külső telek, mely többnyire jelentékeny távolságra van a lakótelektől, nem egyéb, mint gazdasági udvar.”¹⁹

A 11–13. századi falvak árkokkal felosztott, külső kerti övezetének a részleteit Budapest területén több lelőhelyen feltártuk. A Rákospalota –

¹⁹ GYÖRFFY I. 1943. 81.

újmajori falurész kertjeihez hasonló, 11–12. századi kertek a Csepel-szigeten, Szigetszentmiklós, Üdülősoron, a 13. században, oklevélben említett Szőlős falu körül kerültek elő. A megmaradt középkori jelenségek mutatták, hogy az itteni 11–12. századi kerteket ugyancsak többször átalakították.

A HÁZAK.

A félig fölbemélyített házak alaprajza lekerékített sarkú négyzet, vagy négyzethez közelálló négyszög, méreteik alapján a kisebb házak közé tartoztak. A 2. ház volt a legnagyobb: 310×310 cm (9,61 m²), a 6. ház volt a legkisebb: 290×295 cm (8,6 m²).²⁰ A Rákospalota Újmajorban feltárt házak 1–5 m²-rel nagyobbak voltak, és a közepes méretű házak közé tartoztak. A rákospalotai 71. ház volt a legnagyobb: 14,6 m² és az 1. ház volt a legkisebb: 9,8 m². A tetőszerkezetet mind a két faluhelyen ágasfákba helyezett szelemengerendák tartották. a cölöplyukak a házak belsejében, részben a házfalakba ásva helyezkedtek el. A házak a leggyakrabban előforduló, félig fölbemélyített, kisebb és közepes méretű, rövidebb ideig használt építmények voltak, amelyek elsősorban a kertben dolgozó férfiak szálláshelyei lehettek.

Mind a két lelőhelyen a kemencéket a ház egyik sarkában, a házfalához építették. A szőlősi kemencék közül kettőnek (2–3. ház) négyzet, másik kettőnek (5–6. ház) négyzethez közelálló téglalap volt az alaprajza. A Rákospalota - újmajori házak közül kettőben (109. és 112. ház) ugyancsak négyzet alaprajzú a másik háromban (1. 5. 71. ház) négyzethez közelálló téglalap alaprajzú kemencék voltak. A kemencék építése mind a két lelőhelyen a kemence fenekének, a letapasztásával kezdődött, majd a sötét vörösre égett tüzelőtér körül másféle, sötét sárga agyagból felépítették a kemencék U alaprajzú oldalfalát. Szőlősön 3 házban a kemencefalak aljában nagy méretű folyami kavicsok, illetve folyami kavicsok és kődarabok voltak. A kavicsokat feltehetően közeli Duna-partról hozták. Egy házban csak a kemencének a házba nyúló két oldalán találtunk alakatlan köveket, a házfalak melletti kemencefalat karóvázra építették. A házak elhagyása előtt a kemencéket teljesen szétdúlták, a szétszört kövek mennyisége alapján feltételezhető, hogy a kemencék két oldalát teljes egészében kövekből, zömmel folyami kavicsokból építették.

Az újmajori házak kemencéiben kevés követ találtunk. Az 1. 5. és a 71. házban csak a kemence szájában voltak kövek, 1–1 nagyobb, cc. 22×16 cm, kő lenyomata látszott. A ház padlóján talált kövek közül azok, amelyek a kemencék mellett feküdtek, feltehetően a kemencékből származtak. A 109. házban, a 2. kemence szájának az északi oldalán, egy kisebb rakásban, 10–14 cm nagyságú, durván faragott kockakövek és ilyenek töredékei kerültek elő.²¹ A kemence oldalát alkotó kályhásagyag enyhén vörösre égett, vagy sárgán maradt foltjai látszottak a köveken. A ház és kemencék maradványait a későbbi, szabadtéri tűzhely kiásása előtt annyira szétszedték, hogy nem lehetett megállapítani, hogy a kemencék oldalában is voltak-e kövek.

Az észak-pesti határban feltárt újmajori házak, és a 30 km-rel távolabbi Csepel-szigeti Szőlős falu négyzetbe, vagy téglalapba helyezhető U alaprajzú kemencéi, a kemencéknek ugyanabba a típusába tartoztak.²²

A Rákospalota - újmajori 1. 5. és a 71. házak azonban, más célokra is szolgáltak. Az 1. ház egész DNy-i negyedét betöltötte a padló szintjéről leásott, 146 cm széles, 50 cm mély gödör. A feltárás idején 4–6 cm vastag szürkés sárga agyaggal volt kitapasztva, a gödör szélének a 15 cm széles tapasztás darabjai megmaradtak a ház padlóján. A gödör a méretei alapján a szabad területeken előkerült tároló gödrök, vermek közé sorolható, azonban a házbeli előkerülése azt mutatja, hogy feltehetően, nagyobb gondosságot igényelő élelmiszer-félet tartottak benne. Az 5. házban egy kisebb, 90 cm széles, 28 cm mély, hasonlóan kitapasztott gödröt találtunk a ház DK-i negyedében. A 71. ház ÉK-i negyedében ugyancsak az átlagostól eltérő munkagödröt találtunk. Feltűnő volt, hogy az ovális, 30 cm mély gödör függőleges fala, a déli oldalt leszámítva, épségben megmaradt a laza futóhomokban. Elképzelhető, hogy valamilyen, a gödör méretével

²⁰ IRÁSNÉ MELIS 1992a. 42–45.

²¹ A tatárjárás (1241) előtti Csót falu egyik külső kertjében előkerült egy műhely, amelyet fonóháznak határoztunk meg. Az átépített kemence (II. periódus) falának a 3. kőszára 10 cm élű kockakövekből állt, és ezekről indult a kemence boltozata. IRÁSNÉ MELIS 2002. 214–216.

²² A Dél-pesti határ 11–13. századi falvaihoz tartozó külső kertekben különböző kemencéket találtunk. A kis méretű fölbemélyített, 12. századi házakban négyszögletes, alaprajzú, agyagba rakott kövekből épített kemencék kerültek elő. Az ilyen típusú kemencék eredetéről, földrajzi elterjedéséről, stb. a mai napig sem készült összefoglaló tanulmány. IRÁSNÉ MELIS 1992a. 50–51.

azonos nagyságú tároló edény volt bele állítva. A gödör déli oldalán a lejárt padkák között egy cölöplyuk került elő, láthatóan nem a ház tetőszerkezetéhez tartozott. A 30 cm vastag cölöp rendelkezését egyelőre nem ismerjük.²³

A SZABADON ÁLLÓ KEMENCÉK

Az I. és a III. kutatási területen feltárt, szabadon álló kemencék alaprajzuk, készítmódjuk és funkcióik szerint ugyanolyanok, mint a 11–13. századi magyar falvak jól ismert, szabadon álló kemencéi. Elhelyezkedésük és előkerülési körülményeik alapján azonban a feltárt falurészlet legjelentősebb objektumai, mert választ adnak a fontos relatív kronológiai kérdésekre. Az I. kutatási területen, a településtörténet 2. periódusában, a 7–9. kemencéket a 43/1. árok északi végződése közelében, a bolygatatlan talajba ásták, majd a 3. periódusban a kemence együttes maradványain keresztül vezették a 43/2. árkot, a 4. periódusban pedig, a 43/2. árkon keresztül vezették a 27. árkot. Ez utóbbi két árok változásaiból további átalakításokra lehetett következtetni. A III. kutatási területen a 110. kemencét ugyancsak a bolygatatlan talajba ásták, a megszüntetés után a kemence maradványai fölé esett a 111. árok lejtős, keleti oldala. Ezen a területen a 110. kemence volt a legkorábbi építmény. Az I. kutatási területen, a lebontott, 1. és az 5. ház üregében, felépített, szabadon álló 1/a, és a 4. kemencék között az építésmód alapján összefüggés mutatkozott. Mind a két kemence alá gondosan összeállított kőpadkát építettek, ezek alapján elképzelhető, hogy a kemencéket egyidőben használták. A kemencék feneké alá épített vastag kőréteg egyben azt is mutatta, hogy ezeknek a többi kemencétől eltérő funkciója lehetett. A gondosan megépített kő alapozás lehetővé tette, hogy a kemencében magasabb hőfokot érjenek el, és a kemence hosszabb ideig tárolja a meleget. Az 1/a kemence körüli cölöplyukak a tetőszerkezetet tartották. A 110. kemence feneké alatt nagyobb méretű, égett-kormos folyami kavicsréteg került elő, melyeket egy korábbi tűzhelyből hoztak ide. A pesti határ falvaiban gyakran előfordult, hogy folyami kavicsokat építettek a kemencékbe. A Soroksár-várhegyi, 12. száza-

di, 2. házban azonban, nem a kemence falában, hanem a kemence fenekén találtunk kavicsokat. A 61, sűrűn egymás mellé rakott, nagyjából egyforma, 15×10–20 cm nagyságú kavicsokat a kemence alaprajzához igazítva 3 sorban, kör alakban állították a kemence fenekére.²⁴ A Rákospalota-újmajori 43/1–4. árokkal kettészelt, I. kutatási terület átrendezésének az utolsó, 6–7. periódusából maradtak fenn a 28. kemence együttes maradványai, amelyek a 4. kemencétől 4 méterre, a 27. és a 29. árok kereszteződésénél, az árkok alján kerültek elő. Fontos jelenség volt, hogy a feltárható, legelső kemence szélesebb volt, mint a 27. árok alja. Jól látszott, hogy a kemence oldalait a bolygatatlan talajba vájták, bizonyítja, hogy a kemencéket az árkok megszüntetése után építették.

A SZABADTÉRI TŰZHELYEK

A Buda és Pest körüli, tatárjárás (1241) előtti falvak kerti övezetében, a szabadon álló kemencék között, különféle szabadtéri tűzelőhelyeket találtunk. A legnagyobb számban a különböző átmérőjű, henger alakú tűzelőgödrök kerültek elő, amelyekben paticslapok, vagy döngölt földfelületek alkották a tűzelőfelületet. A soroksári Várdomb dűlőben, a későközépkori Kerekegyháza falu területén a henger alakú tűzelőgödröknek mind a két típusa előkerült. A legegyszerűbb függőleges falú gödrök között a 13. gödör volt a legnagyobb, a 210 cm mély, alsó harmadában 270 cm, szájánál 220×160 cm széles gödör térfogata 14 m³ volt. Hat, faltól–falig tartó, azonos összetételű rétegsor volt benne. Az 1. rétegsor a gödör átégett alján kezdődött: – 4–5 cm vastag, faszenes koromcsík, – 14–16 cm vastag, (a felsőbb rétegsorokban egyre vékonyabb rétegben) kevert barna föld, alsó része átégve, – döngölt, homokos barna föld. Ezen a 2. rétegsor faszenes koromcsíkja helyezkedett el, stb. A 6 rétegsor 170 cm vastag volt.²⁵ A soroksári 27. tűzelőgödörben egyszerűbben folyt az égetés. A 115 cm széles, a nyesett felszíntől 82 cm mély, henger alakú gödör alsó felében, 6, vízszintes, faltól–falig kiterjedő, 1,5–2 cm vastag, faszenes koromréteg volt. Az 1. égés réteg a gödör vízszintes fenekét borította be. Az égésrétegek között edény- és állatcsont töredéket tartalmazó, bedobálásból származó földcsíkok voltak, amelyek a füstölgés elfojtására szolgáltak. Az égésrétegek 50

²³ Budapest, Soroksár-Várhegyen, az 5. ház alatti 4. verem alján benmaradt egy kézzel formált, vastag falú hombár alja. A gödör betöltése eltért a többitől, feltűnően sok, megmunkált kőtöredék, malomkő, dörzsölő, fenőkő, csiszolt, formára hasított folyami kavics darabjai voltak benne. IRÁSNÉ MELIS 1992. 80.

²⁴ IRÁSNÉ MELIS 1992. 75–76.

²⁵ IRÁSNÉ MELIS 1992. 88–89.

cm vastag réteget alkottak. Az 1987-es járószinttől, amely cc. azonos volt a középkori járószinttel, a gödör 110 cm mély lehetett. Feltételezhető, hogy a 6. égetés után, a gödör használhatatlanná vált, és az égésrétegek közötti földcsíkoktól eltérő, egységes összetételű, 12. századvégi régészeti leletekkel kevert barna, homokos földdel feltöltöttek.²⁶ Henger alakú, 80–100 cm széles tüzelőgödrök a Csepel-szigeti Vízmű telep területén, Szőlős falu kertjeiben is gyakran előfordultak. A 38–39. gödrök egymástól 50 cm-re helyezkedtek, a korábbi 80 cm széles, 38. gödör alján, az égett, bolygatatlan homokon, 5–6 cm vastag, tiszta faszénréteg volt. A faszéndarabok felett égett földcsomókkal és apró paticszőrmelékkel kevert barna föld volt. A gödör elé ovális alakú, lejtős előteret ástak. A későbbi, 88 cm széles, 39. gödör annyiban különbözött az előzőtől, hogy a gödör alján 5–6 cm vastag paticslap volt, amelyen megmaradt a 12–18 cm vastag faszénréteg. Ez utóbbi két gödröt a feltárás előtt, az alsó faszénréteget eltakaró, kevert barna földig elnyesték. A 39. gödör előtere a 13. század közepére jellemző régészeti leletekkel kevert barna földdel volt betemetve.²⁷ A felsorolt henger alakú, tapasztás nélküli tüzelőgödrökkel azonos a rákospalotai 38/a gödör, amelyet egy nagyobb, korábban feltöltött gödörbe ástak be. A 71/a tüzelőgödörnek pedig, csak a formája más, a lelőhelyen gyakran előforduló, négyszögletes hasáb alakú gödör volt.

A Rákospalota-újmajori I. lelőhelyen új típusú, két hasáb alakú gödörből álló, szabadtéri tűzhelyek is megjelentek. A 13. 101. és a 114. a bolygatatlan talajba, a 109/a az elhagyott 109. házba, a 88. a 43. 85. 105. árkok feltöltött csomópontjába, a 113/b a 113. és a 132. árok feltöltött csomópontjába, a 106. a feltöltött 43/2–3 árokba, és a 111/b a feltöltött 111/a árokba volt leásva. A gépi földmunka befejezése után a tüzelőhelyek feltja élénken elvált a ház, vagy az árkok betöltésétől, és látszott, hogy a tüzelőhely alsó gödreinek a széle túlhaladt a korábbi ház, vagy az árkok oldalán. A házba ásott gödröknél egyértelmű a sorrendiség. Az árkoknál azonban nem ilyen egyszerű a helyzet, mert ha rekonstruáljuk az árkok fölfelé szélesedő formáját, akkor az látszik, hogy a tűzhelyek túlnyomó része belefért az árkokba. A házba, az árkokba, valamint a bolygatatlan talajba ásott tűzhelyeket a kerti övezet utolsó átalakításának az

idejére tesszük, amelyeket a 12. század végén megszüntettek. A nyolc tűzhely, egymás közelében, a kerti övezet É-i lejtős területén, a Mogyoródi-patak közelében helyezkedett el. Feltehetően több család használta, feltehetően különböző élelmiszereket füstöltek benne. Mindegyik tűzhelynél gyakori átalakítást figyeltünk meg, és rendszeresen váltogatták a tüzelés helyét. Megfigyeltük, hogy a kisebb gödrökben kerek, vagy kissé ovális paticslapok voltak, a 113/b tűzhelynél a paticslapok egymás mellett és részben egymáson kerültek elő. A nagyobb gödrökben ritkán volt paticslap, ezekben általában az égést elfojtó földrétegeket találtuk meg. Gyakran előfordult azonban, hogy ezekben a gödrökben is tüzeltek, jól láthatóan megmaradtak a hamuval körbevett, különböző vastagságú faszénréteg foltok.

AZ ÁRkok

Az ismert 11–13. századi Buda és Pest körüli falvakban különböző típusú árkok kerültek elő. A Csepel-szigeti Szőlős falu központjában (Szigetszentmiklós Vízmű telep) közvetlenül a tatárjárás (1241) előtti időszakban a házaz, kemencés, vermes, belső telkeket párhuzamos árkok választották el egymástól.²⁸ Egy-egy telek 25–26 m széles volt. A föld fölé épített, kétszázású háznak tapasztott cölöp-karóvázas fala volt, a házak lebontása közben a korhadt cölöpök letörött hegyei benne maradtak a cölöplyukakban. A faluközpontról északra, előkerültek a faluközpontról korábbi és a faluközpontról egyidős, kerti építmények: félig földbe épített házak, szabadon álló kemencék, különböző tüzelőhelyek, gödrök. A legkorábbi kertek, amelyekben csak 11–12. századi régészeti leletek kerültek elő az M0 autópálya nyomvonalán (Szigetszentmiklós Üdülősor) helyezkedtek el.²⁹ A faluhely egymástól távol eső részletein, párhuzamosan haladtak a Dunára vezető, K–Ny-i, több funkciós, kisebb-nagyobb árkok. A feltárt terület Ny-i szélén nyomokban megtaláltuk egy É–D-i, széles és mély, 11–13. századi árok nyomait, amelyből derékszögben kifutottak az előbbi, kisebb árkok. A nagy, 11–13. századi árok nyomvonalába ásták a Vízműtelep legnagyobb, É–D-i, 5 m széles közműárkát, amelynek a Ny-i oldalán építették fel a Vízmű kútjait. A kutak között a kutatást abba kellett hagyni. A Soroksár-Várhegyi dűlőben, a 14–16.

²⁶ IRÁSNÉ MELIS 1992. 95.

²⁷ IRÁSNÉ MELIS 1991. 183.

²⁸ IRÁSNÉ MELIS 1991. 186–187.

²⁹ IRÁSNÉ MELIS 1992a. 41–51.

századi Kerekegyháza falu belterületén feltárt, 11–12. századi külső kertek szintén egy nagy, a Gyáli-patak irányba haladó (19/4., 28., 39. szelvény) árok keleti oldalán helyezkedett el. A kemencék és a házak közötti kisebb árkok belefolytak a széles, többször megújított nagy árokba. Annak ellenére, hogy az M0 autópálya nyomvonalában az árok Ny-i oldalán nem kutathattunk, feltételezhető, hogy ez a nagy árok elsősorban vizesárok volt, amely két dombhát között haladva levezette a domboldalakra a vizet. A geodéziai adatok alapján azonban, feltételezhető, hogy ez az árok egyben arra is alkalmas volt, hogy a vizes réteken keresztül folyó (Gyáli) patakból a távolabbi gazdasági udvarokba vezesse a vizet. Talán ezért építették a nagy árok mellé a IV. munkaterületen feltárt 32–34. házat és a körülöttük elhelyezkedő tűzhelyeket, gödröket. Ez a gazdasági udvar a mai, szabályozott patak medertől 380 méterre került elő. Az autópálya nyomvonalán Ny felé tovább haladva, 42 méterre (a patak medertől 422 méterre) megtaláltuk a 62. szabadon álló kemencét, az autópálya nyomvonala azonban elkanyarodott, és nem tárhattuk fel ennek a gazdasági udvarnak a többi építményét.³⁰

A Soroksár várhegyi lelőhely másik, különösen nagy árka a 12. század végén keletkezett, amikor egy nagy ipartelepelt létesítettek a Gyáli patak közelében. A 7 m széles, 2 m mély 20. árok az ipartelep déli határa volt. Egyrészt az ipartelepelt és az építményeit védelmezte, másrészt az ipartelep kemencéiből kitörő tűzveszélytől óvta a körülötte lévő területeket.³¹

A nagy méretű árkok sorába tartoznak, a falu körüli határárkok. Elsőként a Dél-budai határban, az 1241 előtti Csót falu kertjei körül találtuk meg a határárok, összefüggő, 300 m hosszú szakaszát. A későközépkori szántóföld alatt az I. (határ) árok 2–2,5 m széles és 1,7–1,8 m mély volt, a 13. századi járószinttől számítva, cc. 2,5 m mély és 3,5 m széles lehetett. A belső padkán 60–70 cm széles kőkerítés volt.³² A Rákospalota - újmajori 113. 12. századi határárok feltárt részlete 450 cm széles és 170 cm mély volt, a domboldal magasabb részein elhelyezkedő faluhelyről haladt a Mogyoródi patak felé. A határárok átalakítása idején az árkot feltöltötték, és a falu felé eső, belső

oldalba, agyagba tapasztott, felfordított tuskókat raktak. A megpörkölt gyökerek és a gyökerek közé gyömöszölt faágak, vesszők, sűrű bozót-szerű kerítést alkottak.

A PÁSZTORÉPÍTMÉNYEK

A falukutatás nagy jelentőségű eredménye, hogy néhány falu külterületén, vagy a falu közeli határrészben megtalálták az állattartásnál nélkülözhetetlen objektumok árkait. Az egyes faluhelyeken rekonstruálható, különböző méretű és formájú karámok, szárnyékok, aklok, istállók és más az állattartással kapcsolatos gazdasági épületek ismerete nagy mértékben hozzájárul a 11–13. századi állattenyésztés kutatásához. Egyes faluhelyeken, például a Rákospalota újmajori lelőhelyen megmutatják a határhasználat változásait is. Amikor egy-egy területen legeltetés, állattartás folyik, az állatok egyben tartására szolgáló építményekben, karámokban, szárnyékokban, aklokban, de még azok közvetlen környezetében sem lehetnek különböző, 80–100 cm mély vermek, házak, kemencék. A Rákospalota- újmajori 3. árokkal kapcsolatban Bencze Zoltán felvetette, hogy egy nagy kiterjedésű karám részlete volt, és nem állt összefüggésben a későbbi árokrendszerrel.³³ A teljes alaprajzát nem ismerjük, de az látszik, hogy a terület egyik fontos topográfiai eleme lehetett. Az lenyesett, I. lelőhely északi felén a tanúfalban 325 cm széles és 100 cm mély volt. A lenyesett felszínen az árok keskeny, alsó csatornája közelében gödrök, vermek kerültek elő. A földrétegek elhordása miatt azonban, már nem lehetett megállapítani, hogy a gödrök mikor keletkeztek, a betemetett árokba, vagy még az árok kiásása előtt a bolygatatlan talajba ásták-e azokat. Ugyanez a kérdés merült fel a 2. és 36. árkok körüli gödrökkel kapcsolatban is. Az I. lelőhely déli részén a betemetett 3. árok folytatása (197. objektum) felett szabályos árokrendszerrel, udvarokkal körülvett házak helyezkedtek el. Az árkok egy része véget ért az I. lelőhely É-i részén. Mint korábban leírtuk, a geodéziai felmérésből rekonstruálni lehet, hogy például, a szerző által feltárt 29. árok 4 méteres meghosszabbítása déli irányban elérte a 3. árkot. Egyelőre csak feltételezzük, hogy a 29. árok áthaladt a 3. árkon, de biztosat

³⁰ IRÁSNÉ MELIS 1992. 95–98.

³¹ IRÁSNÉ MELIS 1992. 90–91.

³² MÉRI 1957. Kézirat. IRÁSNÉ MELIS 1997. 139–165. IRÁSNÉ MELIS 2002. 197–204.

³³ LASZLOVSKY 1982. 281–285. A Rákospalota-újmajori lelőhely déli felén előkerült karámokat Bencze Zoltán publikálta és összefoglalta a karámokkal kapcsolatos kutatások újabb eredményeit. BENCZE 1999. 21–22.

csak akkor tudhatunk, ha megtörténik a lelőhely É-i és D-i felén előkerült árkainak a pontos elhelyezése.

A Rákospalota-újmajori falu határában olyan 11–12. századi árkok is előkerültek, mint amilyenek a 20. század első felében, az alföldi pásztor építmények alapárkait alkották. A hőség és a hideg szelek elleni „legegyszerűbb enyhely” két, vagy több irányú falazatból álló szárnyék, amely a jászágót nem zárta be. Györffy István részletesen leírta a szárnyék építését. Először arasznyi széles és arasznyi mély árkot ástak, 1–2 ölnyi távolságban az alapárokba 10 cm vastag rudakat állítottak. A rudak alját letömködték, majd a legszálasabb fajtájú nádfalat beállították az árokba, beföldelték és a földet letömték. A nádfalat 2–3, vízszintesen haladó korcpár közé fogták. A szárnyéket tavasszal rakták le, és késő ősszel szedték fel. A „szárnyék” helyét a legelő trágyázása érdekében évente változtatni kell, sőt az állást a szárnyék közelében hetenként, de legalább havonként is változtatják.” Györffy István több, háromágú, Y alaprajzú szárnyéket bemutatott, ezek mind a juhok védelmére szolgáltak.³⁴ A Rákospalota-újmajori 2. árok tipikus Y alaprajzú szárnyék volt, amelyet rövid ideig használtak. A 36. árok az első kiásást követően ugyancsak szárnyék volt, majd egy újabb árokszakasszal karámmá alakították át. Méretei alapján egy kisebb állatokból, juhokból, álló nyáj befogadására volt alkalmas. Az 1. ház feltehetően a pásztor kunyhója lehetett.³⁵

A TELEPÜLÉSTÖRTÉNETI PERIÓDUSOK

Az 1. periódus (61. kép 1.). A rendelkezésünkre álló régészeti adatok alapján, feltételezzük, hogy az 1995-ben feltárt területen a 3. (déli része 1996-ban a 197. sorszámmal jelölt) árok és a keleti oldalán az állattartással kapcsolatban álló karámok, szárnyékok voltak az első építmények. A közelükben helyezkedett el a pásztorok egyik szálláshelye, az 1. ház. Azt nem tudtuk megállapítani, hogy az árok Ny-i oldalán voltak-e a keleti oldalhoz hasonló, pásztorépítmények, de feltehető, hogy 3. ároktól Ny-ra, kiásták a 43/1. árkot.

A 2. periódus (61. kép 2). Ebben az időszakban eltűntek a pásztorépítmények, a 3(197). árok mindkét oldalán, szabadon álló kemencék és

különböző tároló gödrök, vermek jelentek meg. Kiásták a 89. árkot.

A 3. periódus (62. kép 1). Kiásták 43. árok teljes hosszát, amelynek egyes részei csak a később átalakított formában maradtak meg. A régészeti tanúfaltól 8–9 m hosszú volt, a 7. és a 9. kemencék északi oldalán kisebb gödörben végződött. Ha légvonalban követjük az árok déli szakaszát, a tanúfaltól 14–15 méterre elérte a 3. árkot, feltehetően át is haladt rajta. Kiásták a 27. árkot, amely pontosan derékszögben keresztezte a 43. árkot. Megindult a falu növekedése, és a faluközpont körül kiszélesedett a gazdasági udvarokat magában foglaló kerti övezet.

A 4. periódus (62. kép 2). Folytatódott a határ rész kisebb területekre, kisebb kertekre való felosztása. Betemették a 27. árkot és kiásták az 52. árkot. A 43. árok É-i oldalán, szabadon álló kemencék épültek.

Az 5. periódus (63. kép 1). Újabb árkokat ástak, egyre kisebbek lettek a gazdasági udvarok. A négyzet alakú udvarok mellett keskeny, téglalap alakú udvarok helyezkedtek el, ez utóbbiak beépítetlenek maradtak. Az utolsó, legkisebb udvarokból álló településrészlet a lelőhely déli felében feltárt, tatárjárás (1241) előtti házsorhoz kapcsolódott, de az időrendi kérdések csak a Rákospalota – újmajori I. lelőhely teljes árokrendszerének a részletes elemzése után zárhatók le.

A 6. periódus (63. kép 2). A 12. század végén az egész árokrendszer megszűnt. A betöltött árokba két, kisebb és nagyobb hasáb alakú gödörből álló szabadtéri tűzhelyeket ástak. Ezek elhelyezkedése és a 43. árok melletti kerítés karólyukai azt mutatták, hogy a legfontosabb árok nyomvonala továbbra is ismert volt.

A III. KUTATÁSI TERÜLET

A III. kutatási területen ugyancsak megfigyelhetők a változások. A feltárt objektumok valószínűleg 3–4 építési periódusba sorolhatók, de nem kapcsolhatók össze az I. kutatási területtel (1. kép).

Az 1. periódus (63. kép 1). A régészeti eredmények alapján nem lehet megállapítani, hogy milyen időrendi kapcsolat volt a 113. árok, és a 110. kemence között.

A 2. periódus (63. kép 2). Az biztos, hogy a 111. árkot a 110. kemence után ásták ki, de a 111–111/a

³⁴ GYÖRFFY I. 1943. 167–170. 32–38. kép.

³⁵ GYÖRFFY I. 1943. 182–185.

³⁴ GYÖRFFY I. 1943. 167–170. 32–38. kép.

³⁵ GYÖRFFY I. 1943. 182–185.

árkok, a 109. és a 112. házak közötti időrendi kapcsolatot nem lehetett megállapítani.

Az 3. periódus (63. kép 3). Az I. kutatási területhez hasonlóan, a falu lakói a 111/b, 113/b és a 114. tűzhelyeket a 12. század- végi, felhagyott és betemetett építményekbe ásták.

TELEPÜLÉSTÖRTÉNETI ÖSSZEFOGLALÁS

Az 1995–1996-ban feltárt terület, mint régészeti lelőhely, 1961-ben vált ismertté. A Csömöri patak északi oldalán, a Régi Főti út 5–6. km kövei között (2008-ban Piócás dűlő), az út Ny-i oldalán elhelyezkedő homokbányában sírokat dúltak fel. A terepbejárás során, H. Gyürky Katalin a homokbánya ÉNy-i oldalán kőtörmelék, terrazzo padló darabokat, emberi csontokat és 12–13. századi cserpeket talált a felszínen. A kőtörmelék É-i oldalán két párhuzamos habarcs csík, fal helye látszott. A leletmentés során egy templom alapfalának és a kerítőfalnak a maradványai kerültek elő. A 2. kutatóárokban megmaradt egy falsarok, de mivel nem volt lehetőség az egész templom területének a kutatására, a falsarok alaprajzi elhelyezkedését nem lehetett meghatározni. A templom helye és a kerítőfal között sok, kiszántott emberi csont volt, a leletmentés során 8 sírt bontottak ki. A keletelt sírokból nem voltak mellékletek, a temető legalább két rétegű volt. A 3. kutatóárokban a templom padlórétege alatt egy korábbi, 11–13. századi tűzhely nyomai kerültek elő. A leletmentés közben a kutatóárkokból településre utaló régészeti leletek, egy 12–13. századra tehető, ezüstérem és több 12–13. századi cserépedény töredéke került elő. Különösen érdekes darab egy bordázott, gyűrűs nyakú, kihajló peremű nagyobb edény válltöredéke,

amelyet két, benyomott hullámvonallal, és az edény oldalán körbefutó spirális vonallal díszítettek.³⁶ Az 1970-es években terepbejárással azonosítottuk a lelőhelyet. Az 1961-ben előkerült templom és temető feltehetően a tatárjárás idején vált romossá, és a tatárjárás után nem épült újjá.

Az M0 autópálya É-i oldalán egymás közelében négy, középkori templomrom ismert. Az alagimajori és a sikátorpusztai templomromok között 3,5–4 km a távolság, az Alagimajor közelében helyezkedik el a Templom-dűlőben feltárt 3. templomrom.³⁷ A 4. középkori templom, amelynek a maradványai 1961-ben kerültek elő, a Piócás-dűlőben épült fel. Ez a 4. templom egy, cc. 4×2–3 km kiterjedésű területen helyezkedett el, és számos, zömében kutatásra váró, településtörténeti kérdést vet fel. Ez a kissé bonyolult helyzet a környékbeli középkori helynevekben is tükröződik. Az okleveles adatok alapján Györffy György erre a területre helyezte az 1298-ban oklevélben említett Szent Márton egyházat, amely (Káposztás) Megyer keleti szomszédja volt. A 14–15. századi oklevelekben Mezőszentmárton, Sikátor, Hartván falunévek szerepelnek, de nyilvánvaló, hogy ezek a helynevek különböző településekre vonatkoznak.³⁸ A rendelkezésünkre álló adatokból nem lehet kiválasztani a Rákospalota – Újmajorban kialakult, 11–13. századi falu nevét, de a későközépkori helynevek sem illenek a területre. A tatárjárás (1241) alatt néptelenné vált Észak-pesti határban elsőként Cinkotát és környékét telepítették újra a Margit-szigeti apácák.³⁹ A lakatlan földeket és a leégett cinkotai kápolnát IV. Béla király 1259-ben adományozta az általa alapított apácakolostornak.⁴⁰

³⁶ H. Gyürky Katalin leletmentése. IRÁSNÉ MELIS 1983. 23.

³⁷ MRT 9. 94–96.

³⁸ Hartván 2. GYÖRFFY 1998. 520–521.

³⁹ GYÖRFFY 1973. 311.; GYÖRFFY 1998. 512–513.

⁴⁰ A geodéziai felmérést Vándor Andrásné, a helyszíni részletrajzokat Csernus Erzsébet, a tanulmányhoz szükséges rajzokat Csernus Erzsébet és Kuczogi Zsuzsanna, a fényképeket Hegyi Ferenc, a Budapesti Történeti Múzeum munkatársai készítették, kitaró, értékes munkájukat köszönöm.

IRODALOMJEGYZÉK

- BENCZE 1999 BENCZE Zoltán: Beszámoló a Rákospalota – Újmajor területén 1995–1997 között folytatott régészeti feltárások eredményeiről. In: MHB 10. Bp., 1999. p. 9–72.
- BENCZE 2004 BENCZE Zoltán: Árpád-kori település Budapest határában. In: „Quasi liber et pictura” Tanulmányok Kubinyi András hetvenedik születésnapjára. Bp., 2004. p. 47–53.
- BÓNA 1973 BÓNA István: VII. századi avar település és Árpád-kori magyar falu Dunaújvárosban. FontArhHung 1973. Bp., 1973.
- GYÖRFFY I. 1943 GYÖRFFY István: Magyar falu magyar ház. Bp., 1943. [Reprint]. Bp., 1987.
- GYÖRFFY 1973 GYÖRFFY György: Budapest története az Árpád-korban. In: Budapest története 1. Bp., 1973. p. 217–349.
- GYÖRFFY 1998 GYÖRFFY György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. 4. Bp., 1998.
- IRÁSNÉ MELIS 1975 IRÁSNÉ Melis Katalin: Középkori falvak Pest határában. ArchÉrt 102. (1975), p. 224–243.
- IRÁSNÉ MELIS 1983 IRÁSNÉ MELIS Katalin: Adatok a pesti síkság Árpád-kori településtörténetéhez. In: MHB 4. Bp., 1983.
- IRÁSNÉ MELIS 1991 IRÁSNÉ MELIS Katalin: XIII. századi falu és fazekastelep Szigetszentmiklós határában. CommArchHung 1991., p. 167–190.
- IRÁSNÉ MELIS 1992A IRÁSNÉ MELIS Katalin: Árpád-kori falvak Szigetszentmiklós határában. Régészeti kutatások az M0 autópálya nyomvonalán 2. In: BTM Műhely 6. Bp., 1992. p. 41–70.
- IRÁSNÉ MELIS 1992 IRÁSNÉ MELIS Katalin: Kerekegyháza középkori falu Budapest határában. Régészeti kutatások az M0 autópálya nyomvonalán 2. In: BTM Műhely 6. Bp., 1992. p. 71–173.
- IRÁSNÉ MELIS 1997 IRÁSNÉ MELIS Katalin: Mittelalterliche Graben in der Gemarkung des Dorfes Csót. ActaArchHung 49. (1997), p. 139–165.
- IRÁSNÉ MELIS 2002 IRÁSNÉ MELIS Katalin: Régészeti kutatások a budapesti középkori Csót faluban I. CommArchHung 2002., p. 195–230.
- IRÁSNÉ MELIS 2005 IRÁSNÉ MELIS Katalin: Régészeti kutatások a középkori Szentdienes falu területén (Budapest XXIII. Soroksár, Haraszti út 42). CommArchHung 2005., p. 493–535.
- LASZLOVSZKY 1982 LASZLOVSZKY József: Karámok Árpád-kori falvainkban. ArchÉrt 109. (1982), p. 281–285.
- MÉRI 1957 MÉRI István: Jelentés a csúti mentőásatásról (Budafok –Háros). Csút, középkori falu ásatása (Budafok –Háros). Ásatási napló. Kézirat. BTM Adattár.
- MÉRI 1962 MÉRI István: Az árkok szerepe Árpád-kori falvainkban. ArchÉrt 89 (1962) 211–219.
- MÉRI 1963 MÉRI István: Árpád-kori szabadban lévő kemencék. ArchÉrt 90. (1963), p. 274–281.
- MRT 9 Pest megye régészeti topográfiája 13/2. A szobi és a váci járás. In: MRT 9. Bp., 1993.
- SZABÓ 1975 SZABÓ LÁSZLÓ: Néprajzi párhuzam Árpád-kori falvaink árkeinak rendeltetéséhez. ArchÉrt 102. (1975), p. 84–87.

ARKCHÄOLOGISCHE FORSCHUNGEN
AUF DEM GEBIET DES BEI DER NORDÖSTLICHEN STRECKE
DER AUTOBAHN M0 LIEGENDEN DORFES AUS DEM 11-13. JH.
(*Budapest XV. Rákospalota Újmajor, Fundort Nr. I 1995.*)

Die Hauptverkehrsstraße Nr. 2 und die, Budapest umgebende Autobahn M0 kreuzen sich im nördlichen Teil von Rákospalota. Auf dem unbebauten Ackerfeld, das die Hauptverkehrsstraße umgibt, wurde vor dem Straßenbau archäologische Feldbegehung durchgeführt und Scherben aus dem 11-13. Jahrhundert gefunden. Die Erscheinungen auf der Oberfläche waren auf der südlichen Seite der Eisenbahnlinie bis zur Régi fóti út (Alte Fóti Straße) zu folgen und standen mit der, in der Nähe dieser Straße im Jahr 1961 zum Vorschein gekommenen Arpaden-zeitlichen Kirche und ihrem Friedhof in Zusammenhang. Fundort Nr. I wurde von der 109 m langen Strecke der Eisenbahnlinie Budapest – Veresegyház zweigeteilt, 1995 ist die Ausgrabung der mittelalterlichen Befunde an der nördlichen Seite der Eisenbahnlinie, auf den Forschungsgebieten Nr. I und III unter der Leitung der Verfasserin auf die Reihe gekommen.

DIE AUSGEGRABENEN BEFUNDE

Während der archäologischen Forschung war es möglich, die nordwestliche Ecke der äußeren Gärten eines Dorfes aus dem 11-12. Jahrhundert, d.h. vor dem Tatarensturm (1241) zu erkennen. Aus den ausgegrabenen Befunden sind archäologische Funde aus dem Zeitraum zwischen dem Ende des 11. und dem Ende des 12. Jahrhunderts zum Vorschein gekommen, ein Teil von denen erstreckte sich im Boden der Öfen geklebt bzw. zwischen den Lehmgeflecht- oder Aschenschichten der Feuerstellen im Freien, die anderen Stücke stammen aus den Auffüllungen der Häuser, Gruben, Graben, und Öfen. Die beiden Fundgruppen sind ganz die Gleichen. Unter den zahlreichen, überwiegend untypischen Scherben kommen Fragmente von Gefäßen charakteristisch für das 11. oder das 12. Jahrhundert gleichfalls vor, sie erweisen, dass die ausgegrabenen Befunde sowie der sich abzeichnende Siedlungsteil spätestens am Anfang des 13. Jahrhunderts aufhören zu existieren. Das Gebiet wurde

aufgepflügt und der Ort der äußeren Gärten blieb im Laufe der ganzen Mittelalter unbebaut. Während der Ausgrabungen stützten wir uns auf die Forschungen von István Györffy; in den archäologischen Erscheinungen waren die Partien der archaischen Siedlungsweise der Großen Ungarischen Tiefebene (Alföld), d.h. der Siedlungen mit Stall und Garten erkennbar. "Der Ungar von Alföld hat zwei innere Grundstücke. Das Eine ist ein, im inneren Teil des Dorfes, bzw. der Stadt liegendes, enges Wohngrundstück, wo sich nur sein Haus erstreckt, das andere ist ein im äußeren Teil des Dorfes oder der Stadt liegendes Unterkunft bzw. Schoberhof mit Stall oder Hürde. Auf letzterem ist sein Stall, hier überwintert sein ganzer Viehbestand. Hier hat er all seine Ladungen, Futter, Brennstoffe und hier wohnt auch sein Gesinde. Dieses äußere Grundstück, das meistens in einer bedeutenden Entfernung von dem Wohngrundstück liegt, ist nicht mehr als ein Wirtschaftshof.

DIE HÄUSER

Partien der äußeren, mit Graben aufgeteilten Gartenzone der Dörfer aus dem 11-13. Jahrhundert haben wir auf dem Gebiet von Budapest auf mehreren Fundörtern freigelegt. Die, mit den Häusern von Újmajor beinahe gleichen, halb in die Erde eingegrabenen Häuser mit quadratischem Grundriss und mit einer Grundfläche von 8-9 m² sind in den Gärten des in einer Urkunde aus dem 13. Jahrhundert erwähnten Dorfes von Szőlós (Csepel-Insel, Szigetszentmiklós, Üdülősor) zum Vorschein gekommen. Die Dachstruktur wurde in beiden Dörfern von Bindern, die auf Holzstütze gelegt wurden, gehalten, die Pfostenlöcher erstreckten sich innerhalb der Häuser und teilweise in den Häuserwänden eingegraben. Die Öfen mit quadratischem oder rechteckigem Grundriss wurden in einer der Ecken der Häuser, gleich zu den Häuserwänden aufgebaut.

In den Häusern Nr. 1, 5 und 71 von Újmajor waren Steine in der Öffnung des Ofens; im Haus

Nr. 109 sind grob bearbeitete Quadersteine und Fragmente von solchen an der nördlichen Seite der Öffnung des Ofens Nr. 2, in einem kleinen Haufen zum Vorschein gekommen.

Den ganzen südwestlichen Viertel des Hauses Nr. 1 von Rákospalota-Újmajor hat eine, von der Niveau des Bodens eingegrabene, überall mit Lehm verkleidete, 146 cm breite und 50 cm tiefe Gruben eingenommen. Nach ihrer Größe kann sie zu den auf freien Gebieten zum Vorschein gekommenen Speicherguben, Erdmieten gereiht werden, aber sein Vorkommen innerhalb eines Hauses zeigt, dass wahrscheinlich eine Art von größere Sorge benötigendem Lebensmittel darin gespeichert wurde. Im Haus Nr. 5 haben wir eine kleinere, 90 cm breite, 28 cm tiefe, gleich wie bei der vorigen, mit Lehm verkleideten Gruben im südwestlichen Viertel des Hauses gefunden. Im nordöstlichen Viertel des Hauses Nr. 71 sind wir ebenfalls auf eine, von dem Durchschnitt abweichende Arbeitsgrube gestoßen. Es ist vorstellbar, dass ein Speichergefäß mit gleicher Größe der Grube hineingestellt wurde.

DIE FREISTEHENDEN ÖFEN

Die freistehenden Öfen sind nach ihrem Grundriss, ihrer Anfertigung und Funktion die gleichen wie die schon gut bekannten, freistehenden Öfen der ungarischen Dörfer aus dem 11-13. Jahrhundert. Aufgrund ihrer Lage und ihrer Fundumstände geben sie Antwort auf wichtigen, relativ chronologischen Fragen. Auf Forschungsgebiet Nr. I wurden die Öfen Nr. 7-9 in der 2. *Periode* der Siedlungsgeschichte in der Nähe der nördlichen Endung des Grabens Nr. 43/1 in den ungestörten Boden gegraben, dann wurde der Graben Nr. 43/2 in der 3. *Periode* durch den ganzen Resten des Ofens geleitet und in der 4. *Periode* hat man Graben Nr. 27 durch Graben Nr. 43/2 geleitet. Aus den Veränderungen dieser beiden letzten Gräben kann auf weiteren Umbauten geschlossen werden. Auf Forschungsgebiet Nr. III wurde der Ofen Nr. 110 ebenfalls in den ungestörten Boden gegraben, nach seiner Einstellung zog sich die geneigte östliche Seite des Grabens Nr. 111 über den Resten des Ofens. Auf diesem Gebiet war Ofen Nr. 110 der früheste Bau. Auf Forschungsgebiet Nr. I wurde eine sorgfältig zusammengestellte Steinbank unter die, in der Höhlung der abgerissenen Häuser Nr. 1 und 5 aufgebauten, freistehenden Öfen Nr. 1/a und 4

gebaut. Dementsprechend ist es vorstellbar, dass die Öfen in der gleichen Zeit benutzt wurden. Das Steinfundament machte es möglich, größere Temperatur im Ofen zu erreichen und so die Wärme für längere Zeit zu speichern. Um den Ofen Nr. 1/a herum die Löcher der Pfosten, was haben die Dachstruktur gehalten. Unter dem Boden des Ofens Nr. 110 ist eine gebrannt-rußige Stromkieselschicht aus größeren Kieselsteinen zum Vorschein gekommen, die aus einer früheren Feuerstelle stammen. In den Dörfern an der Grenze von Pest kam häufig vor, dass Stromkiesel in den Öfen gebaut wurden.

DIE FEUERSTELLEN IM FREIEN

Unter den freistehenden Öfen, die in der Gartenzone der um Buda und Pest herum liegenden, vor dem Tatarensturm (1241) existierten Dörfer lagen, können verschiedene, grubenförmige Feuerstellen im Freien gefunden werden. In größter Anzahl sind die zylindrischen Brenngruben von verschiedenem Durchmesser, indem die Brennfläche aus Platten eines Lehmgeflechts oder aus gedampftem Boden bestand. Auf Fundort Nr. I von Rákospalota Újmajor erschien auch ein neues Typ der Feuerstellen im Freien, das aus zwei prismatischen Gruben errichtet wurde. Feuerstellen Nr. 13, 101 und 114 wurden in den ungestörten Boden, Nr. 109/a in das aufgelassene Haus Nr. 109, Nr. 88 in die aufgefüllten Kreuzung der Graben Nr. 43, 85, 105, Nr. 113/b in die aufgefüllte Kreuzung der Gruben Nr. 113 und 132, Nr. 106 in den Graben Nr. 43/2-3 und Nr. 111/b in den Graben Nr. 111/a eingegraben. Nach der Beendigung der maschinellen Erdarbeit hat sich der Fleck der Feuerstellen von der Auffüllung des Hauses oder Gruben scharf getrennt und es wurde sichtbar, dass der Rand der unteren Gruben der Feuerstelle über den Seitenteil des früheren Hauses oder der Gräben reichte. Die acht Feuerstellen erstreckten sich nahe zueinander, auf dem nördlichen, geneigten Gebiet der Gartenzone, in der Nähe des Mogyoródi-Baches. Vermutlich wurden sie von mehreren Familien benutzt und mutmaßlich zum Räuchern von verschiedenen Lebensmitteln verwendet. Bei allen Feuerstellen haben wir die häufigen Umbauten und die regelmäßige Änderung des Brennortes beobachtet. Wir konnten auch feststellen, dass runde oder etwas ovale Platten eines Lehmgeflechts in den kleineren Gruben lagen, dagegen

sind Schichten von aschigem Holzkohlenruß und Erdschichten, die den Brennen ausgeblasen haben, aus den größeren Gruben zum Vorschein gekommen.

DIE GRÄBEN

In den um Buda und Pest herum liegenden Dörfern aus dem 11-13. Jahrhundert sind verschiedenen Typen von Gräben zum Vorschein gekommen. Im Zentrum des Dorfes von Szőlós auf der Csepel-Insel (Szigetszentmiklós Vízmű telep - Wasserwerkanlage) wurden die mit Häusern, Öfen und Erdmieten bebauten inneren Grundstücke im Zeitraum direkt vor dem Tatarensturm (1241) mit parallelen Gräben voneinander getrennt. Nördlich des Dorfzentrums sind jene Bauten zum Vorschein gekommen, die älter als das Dorfzentrum oder gleichaltrig damit waren: halb in die Erde eingegrabene Häuser, freistehende Öfen, verschiedene Feuerstellen, Gruben. Auf den von einander weit entfernt liegenden Teilen des Dorfes verliefen die in Richtung Donau führenden, ostwestlich orientierten, kleinere und größere Gräben von mehrerer Funktion parallel miteinander. Am westlichen Rande des ausgegrabenen Gebiets haben wir die Spuren eines nordsüdlich orientierten, breiten und tiefen Grabens aus dem 11-13. Jahrhundert gefunden, rechteckig daraus wurden die vorher erwähnten kleineren Gräben geleitet. Die auf dem inneren Gebiet des, im 14-16. Jahrhundert existierenden Dorfes von Kerekegyháza (Budapest XXIII. Soroksár Várhegyi dűlő) ausgegrabenen äußeren Gärten aus dem 11-12. Jahrhundert erstreckten sich ebenfalls an der östlichen Seite eines großen, in die Richtung des Gyáli-Baches führenden Grabens. Ein anderer, besonders großer Graben des Fundortes von Soroksár Várhegy entstand am Ende des 12. Jahrhunderts, als eine große Gewerbeanlage in der Nähe des Gyáli-Baches errichtet wurde. Der 7 m breite und 2 m tiefe Graben Nr. 20 bedeutete die südliche Grenze der Gewerbeanlage. Er beschützte einerseits die Anlage und ihre Bauten andererseits hat er die herumliegenden Gebiete vor der, wegen den Ofen der Anlage entstandenen Brandgewahr geschützt.

In die Reihe der großen Gräben gehören die Markgräben um das Dorf. Als erste zusammenhängende, 300 m lange Strecke eines Markgrabens wurde der, um den Gärten des vor 1241

existierten Dorfes von Csót (Budapest XXII. Háros u. 6), bei der Süd-Budaer Feldmark gefunden. Der (Mark)graben Nr. I war 2-2,5 m breit und 1,7-1,8 m tief, er konnte von der Gelniveau des 13. Jahrhunderts gerechnet etwa 2,5 m tief und 3,5 m breit gewesen sein. Auf der inneren Bank verlief ein 60-70 cm breiter Steinzaun. Die freigelegte Partie des im 12. Jahrhundert existierten Markgrabens Nr. 113 von Rákospalota Újmajor war 450 cm breit und 170 cm tief, er erstreckte sich vom, auf den höheren Teilen des Hügelhanges liegenden Dorf in die Richtung des Mogyoródi-Baches. In der Zeit der Veränderung des Markgrabens wurde der Graben aufgefüllt und umgestürzte, in Lehm geklebte Klotzen in die innere, dem Dorf nähere Seite des Grabens gelegt. Die gebrannten Wurzeln und die, dazwischen gedrückten Äste und Gerten haben einen dichten Gesträuch-artigen Zaun gebildet.

DIE HIRTENBAUTEN

Eine bedeutende Ergebnis der Dorfforschung ist, dass die Gräben der bei der Viehhaltung unentbehrlichen Befunden: der Pferche, der Flügeldächer, der Hürden, der Stalle und andere, mit der Viehhaltung verbundenen wirtschaftlichen Bauwerke auf dem äußeren Gebiet einiger Dörfer oder bei dem näheren Grenzteil des Dorfes gefunden wurden. Der Graben Nr. 33 von Rákospalota-Újmajor war vermutlich eine Partie eines großen Pferches und stand mit dem späteren Grabsystem nicht in Zusammenhang. In der Feldmark des Dorfes von Rákospalota-Újmajor sind auch solche Gräben aus dem 11-12. Jahrhundert zum Vorschein gekommen, wie diejenige, die die Grundgräben der Hirtenbauten von Alföld in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts bildeten. Der einfachste Linderungsplatz gegen Hitze und kalten Winde ist ein Flügeldach aus einer Wandung orientiert in zwei oder mehr Richtungen, das das Vieh nicht eingeschlossen hat. Der Graben Nr. 2 von Rákospalota Újmajor war ein Flügeldach mit typischem Y-Grundriss. Graben Nr. 36 war nach seiner ersten Errichtung ebenfalls ein Flügeldach, aber es wurde mit einer neueren Grabenstrecke zum Pferch umgebaut. Nach seiner Größe war es für die Aufnahme von einer Herde kleinerer Tiere, wie Schafe geeignet. Haus Nr. 1 konnte vermutlich eine Hütte des Hirten gewesen sein.

DIE SIEDLUNGSGESCHICHTLICHEN PERIODEN

FORSCHUNGSGEBIET NR. I

Periode 1 (Abb. 61, 1) An der östlichen Seite des Grabens Nr. 3 (dessen südlicher Teil in 1996 mit dem Nummer 197 gezeichnet wurde) bedeuteten Pferche und Flügeldächer die ersten Bauwerke in Verbindung mit der Viehhaltung. In ihrer Nähe erstreckte sich eine der Hirtenhütten, das Haus Nr. 1. Graben Nr. 43/1 wurde ausgegraben.

Periode 2 (Abb. 61, 2) In diesem Zeitraum sind die Hirtenbauten verschwunden, freistehende Öfen und verschiedene Speichergruben sind entstanden. Graben Nr. 89 wurde ausgegraben.

Periode 3 (Abb. 62, 1) Die ganze Länge des Grabens Nr. 43 wurde ausgegraben, einige seiner Teile sind nur im, in der späteren Zeit umgebauten Form erhalten geblieben. Graben Nr. 27 wurde ausgegraben, der den Graben Nr. 43 genau rechtwinkelig kreuzte. Das Wachsen des Dorfes beginnt und die Gartenzone, die die wirtschaftlichen Höfe in sich hatte, hat sich um das Dorfzentrum herum ausgebreitet.

Periode 4 (Abb. 62, 2) Die auf kleinere Gebiete, kleinere Gärten orientierte Aufteilung des Markteils hat sich fortgesetzt. Graben Nr. 27 wurde zugeschüttet und Graben Nr. 52 ausgegraben. An der nördlichen Seite des Grabens Nr. 43 wurden freistehenden Öfen gebaut.

Periode 5 (Abb. 63, 1) Neue Graben wurden errichtet. Die wirtschaftlichen Höfe sind immer kleiner geworden, neben den quadratischen Höfen erstreckten sich schmale, rechteckige Höfe, letzteren blieben un bebaut. Die letzte, aus den kleinsten Höfen bestehende Siedlungspartie verband sich mit der im südlichen Teil des Fundortes freigelegten Hausreihe vor dem Tatarensturm (1241), aber die Datierungsfragen können nur nach der eingehenden Analyse des ganzen Grabensystems des Fundortes Nr. I von Rákospalota-Újmajor abgeschlossen werden.

Periode 6 (Abb. 63, 2) Auf Fundörtern Nr. I und III ist das ganze Grabensystem am Ende des 12. Jahrhunderts verlassen worden, aber die Lage der aus kleineren und größeren prismatischen Gruben bestehenden Feuerstellen im Freien sowie die Pfahllöcher des Zaunes neben Graben Nr. 43 haben gezeigt, dass die Spurlinie der wichtigsten Graben bekannt war.

FORSCHUNGSGEBIET NR. III

Die Änderungen waren auf Forschungsgebiet Nr. III ebenfalls erkennbar, die freigelegten Befunde können wahrscheinlich in drei-vier Bauperioden gereiht werden, aber sind mit Forschungsgebiet Nr. I nicht verbindbar.

Periode 1-2 (Abb. 63, 1) Nach den archäologischen Ergebnissen kann es nicht festgestellt werden, welche temporäre Beziehung zwischen Graben Nr. 113 und Ofen Nr. 110 war.

Periode 3-4 (Abb. 63, 2) Graben Nr. 111 wurde nach Ofen Nr. 110 ausgegraben, aber die temporäre Beziehung zwischen den Gräben Nr. 111-111/a und den Häusern Nr. 109 und 112 konnte nicht festgestellt werden.

Periode 5 (Abb. 63, 3) Feuerstellen Nr. 111/b, 113/b und 114 wurden in der letzten siedlungshistorischen Periode, am Ende des 12. Jahrhunderts benutzt.

SIEDLUNGSHISTORISCHE ZUSAMMENFASSUNG

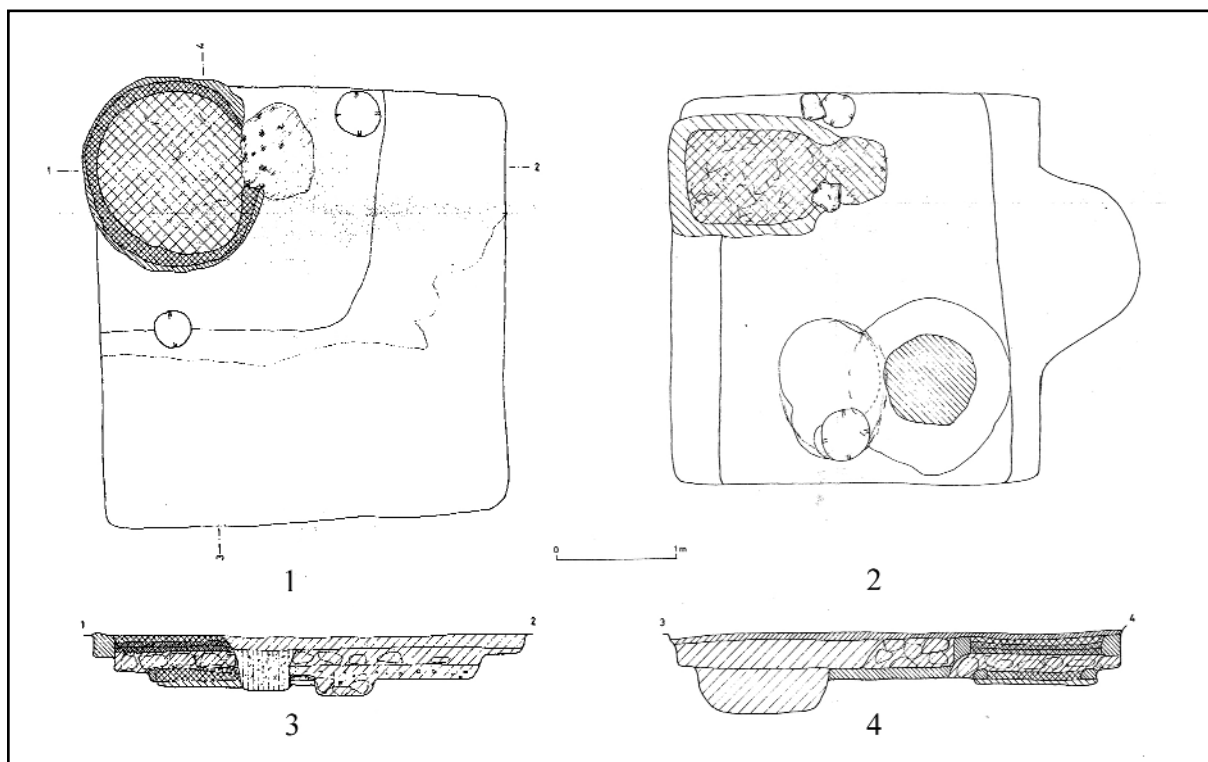
Das 1995-1996 ausgegrabene Gebiet ist als archäologischer Fundort 1961 bekannt geworden. An der nördlichen Seite des Csömöri-Baches, in der, sich zwischen den Kilometersteinen 5 und 6 der Alten Fóti Straße erstreckende Sandmiene (2008 als Piócás dűlő genannt) wurden Gräber zerstört. Die Feldbegehung hat Steingeröll, Fragmente von Terrazzoboden, menschliche Knochen und Scherben aus dem 12-13. Jahrhundert auf der Oberfläche gefunden. An der nördlichen Seite des Steingerölls war die Stelle von zwei parallelen Mörtelstreifen, d.h. Wänden sichtbar. Während der Fundrettung sind die Reste der Grundmauer einer Kirche und acht, nach Ost orientierte Graben, ohne Beigaben zum Vorschein gekommen. Unter der Bodenschicht der Kirche sind die Spuren einer früheren Feuerstelle ans Tageslicht gebracht worden. Während der Fundrettung sind archäologische Funde, die auf eine Siedlung hingen, aus dem Forschungsgraben zum Vorschein gekommen: eine, auf das 12-13. Jahrhundert datierbare Silbermünze und Fragmente von mehreren, aus dem 12-13. Jahrhundert stammenden Tongefäßen. Die 1961 gefundene Kirche und das Friedhof sind vermutlich während der Zeit des Tatarensturmes (1241) zertrümmert worden und sind nach dem Tatarensturm nicht wieder aufgebaut worden.

An der nördlichen Seite der Autobahn M0 sind vier mittelalterlichen Kirchenruinen bekannt (Alagimajor, Sikátorpuszta, Templom dűlő, Piócás dűlő). Diese, ein wenig komplizierte Situation spiegelt sich auch in den mittelalterlichen Siedlungsnamen, deshalb ist die Identifizierung des Dorfes von Újmajor noch fraglich. In den Diplomen des 14-15. Jahrhunderts sind die Dorfnamen Mezőszentmárton, Sikátor und Hartyán zu finden, aber ist offensichtlich, dass sich diese Siedlungsnamen auf anderen verschiedenen Siedlungen bezogen. Aus den verfügbaren Angaben kann

der Name des, in Rákospalota-Újmajor errichteten, aus dem 11-13. Jahrhundert stammenden Dorfes nicht ausgesucht werden, aber auch die spätmittelalterlichen Siedlungsnamen passen nicht zum Gebiet. An der während dem Tatarensturm entvölkerten Nordpester Grenze wurden zuerst das Gebiet von Cinkota und seine Umgebung von den Nonnen der Margarethen-Insel besiedelt. Die unbewohnten Gründe und die abgebrannte Kapelle von Cinkota wurden von König Béla IV den von ihm gegründeten Nonnenkloster im Jahr 1259 gespendet.

1. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. Az I. és a III. kutatási területen feltárt objektumok. 1995. 12. század

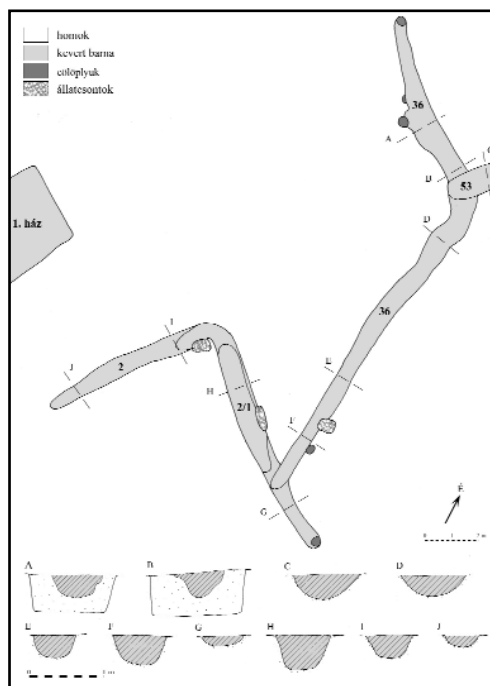
2. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. 1: Az 1/a szabadon álló kemence; 2: Az 1. ház; 3-4: A kemence és a ház rétegei. 12. század

3. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. Az 1/a kemence feltárás közben. 12. század

4. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. Az 1. ház feltárás közben. 12. század

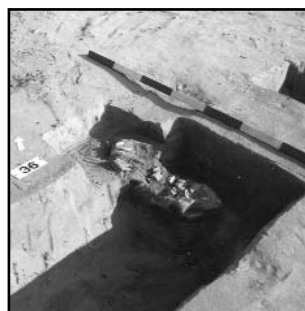
5. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. A 2. és a 36. árok alaprajza. 12. század

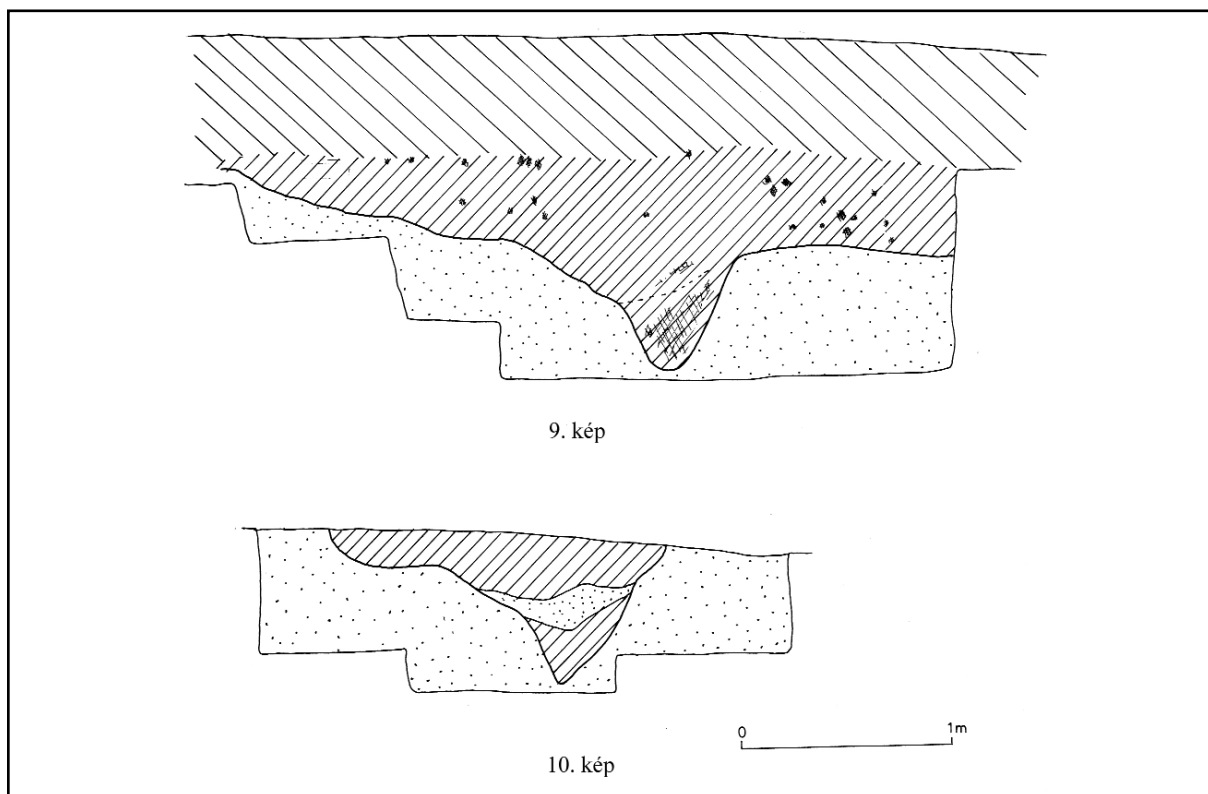
6. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. A 2. és a 36. árok feltárás közben. 12. század

7. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. Állatsontok a 2. árokban. 12. század

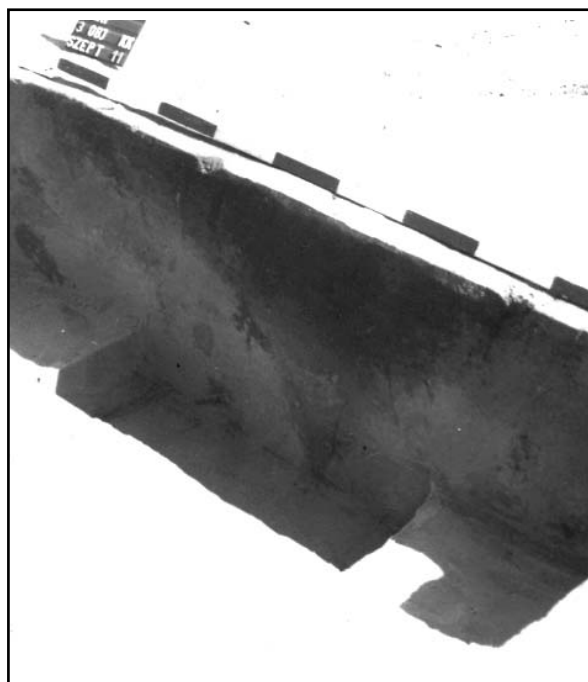
8. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. Állatsontok a 36. árokban. 12. század

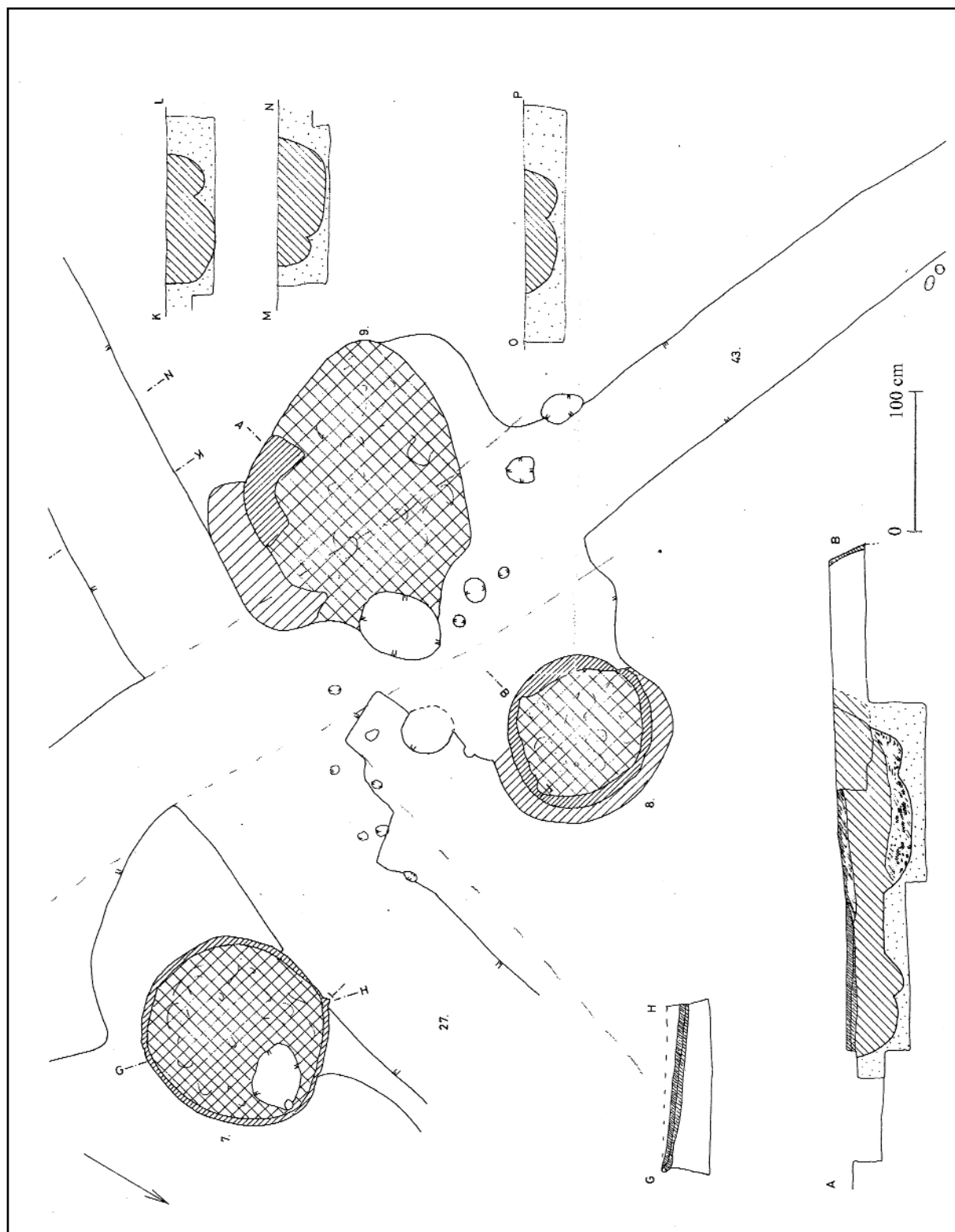
9. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. A 3. árok metszetrajza a tanúfalban. 11-12. század
 10. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. A 3. árok északi végének a metszetrajza. 11-12. század

11. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. A 3. árok metszete a tanúfalban. 11-12. század

12. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. A 3. árok északi vége. 11-12. század

13. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. A 7. 8. 9. kemencék és a 43. 27. árkok alaprajza. 11-12. század

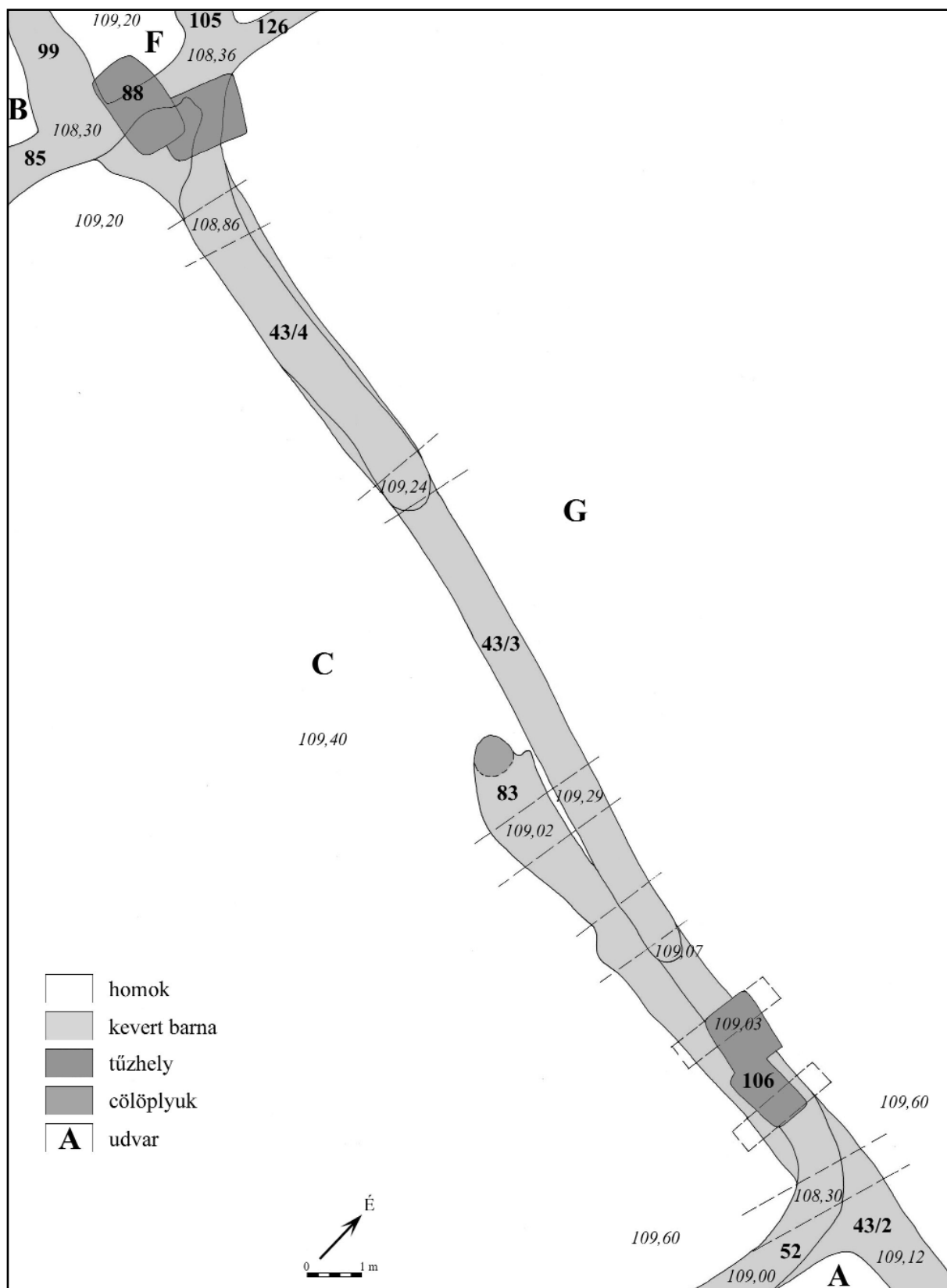
14. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. A 7. 8. 9. kemencék maradványai. 12. század

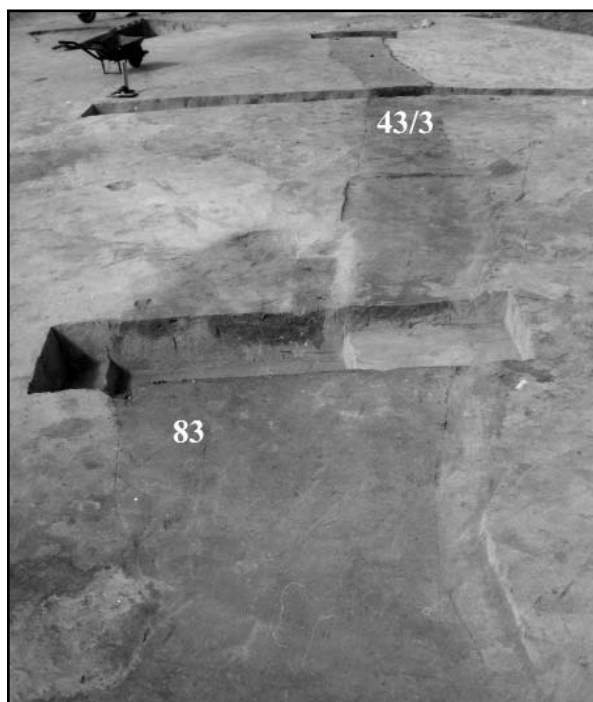
15. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. A 7. 8. 9. kemencék és a közöttük áthaladó 43. 27. árok. 12. század

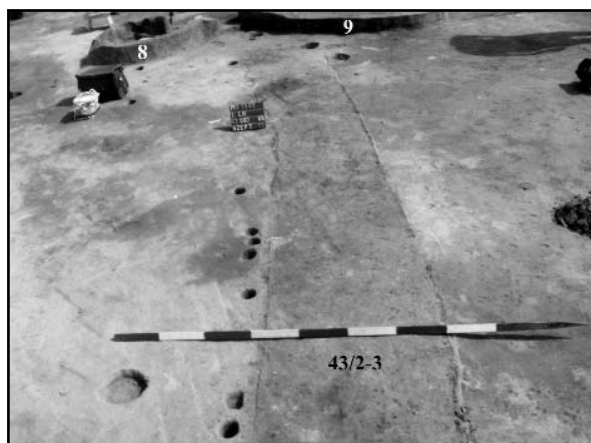
16. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. A 8. kemence maradványai. 12. század

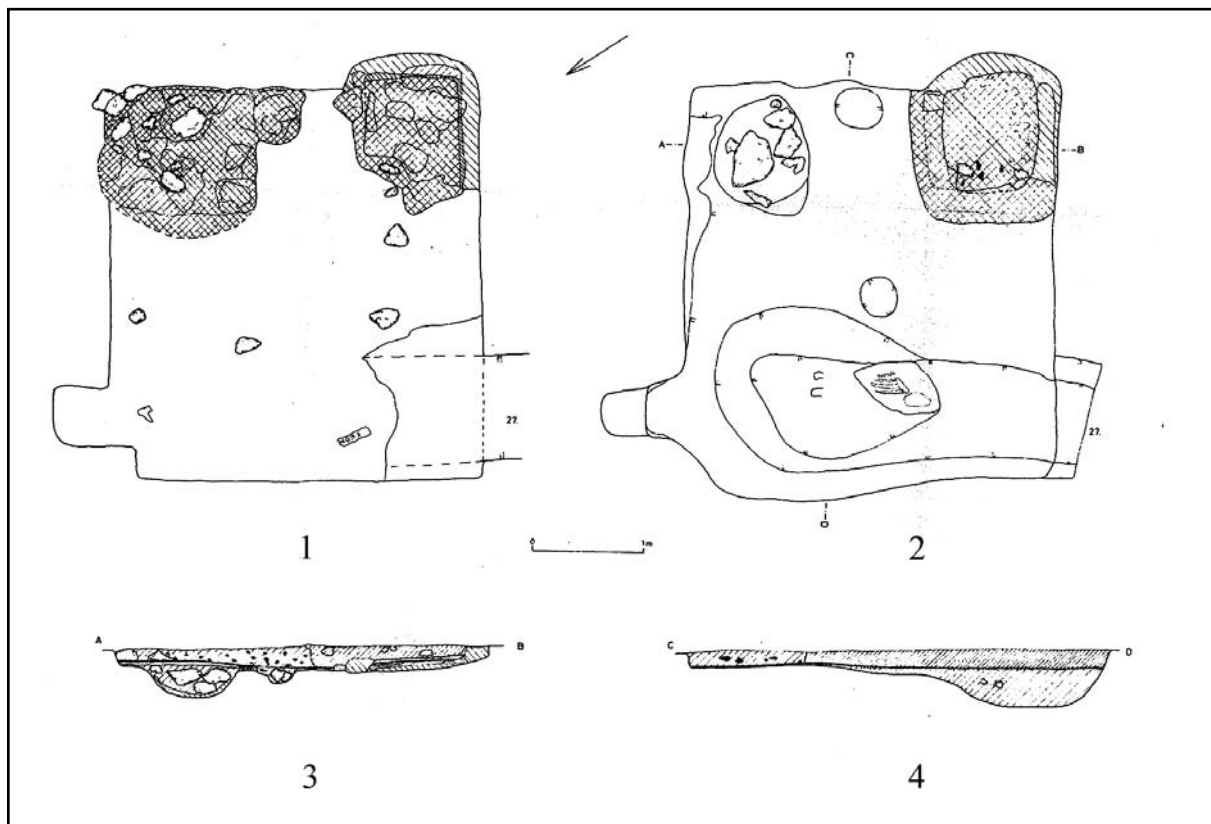
17. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. A 43. árok alaprajza. 12. század

18. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. A 83. gödör feltárás közben. 12. század

19. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. Karólyukak a 43/3. árok É-i oldalán. 12. század

20. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. 1: A 4. kemence; 2: Az 5. ház; 3-4: A kemence, a ház és az árok metszetrajzai. 12. század

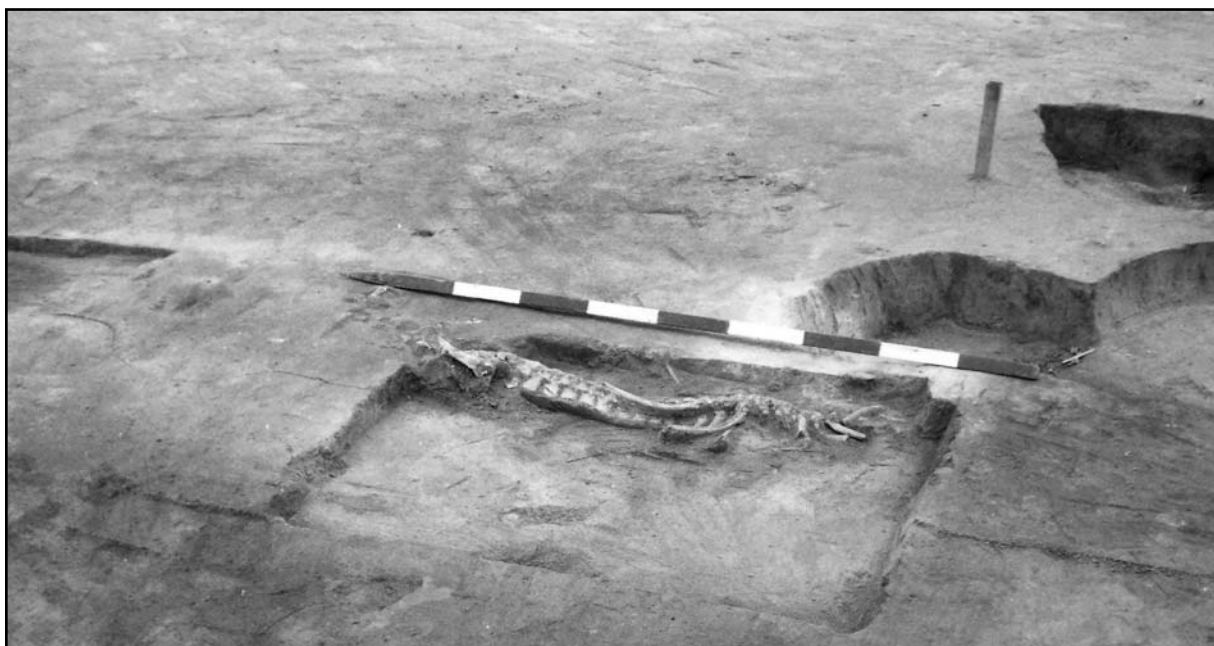
21. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. A 4. kemence és előtere az 5. ház É-i felében. 12. század

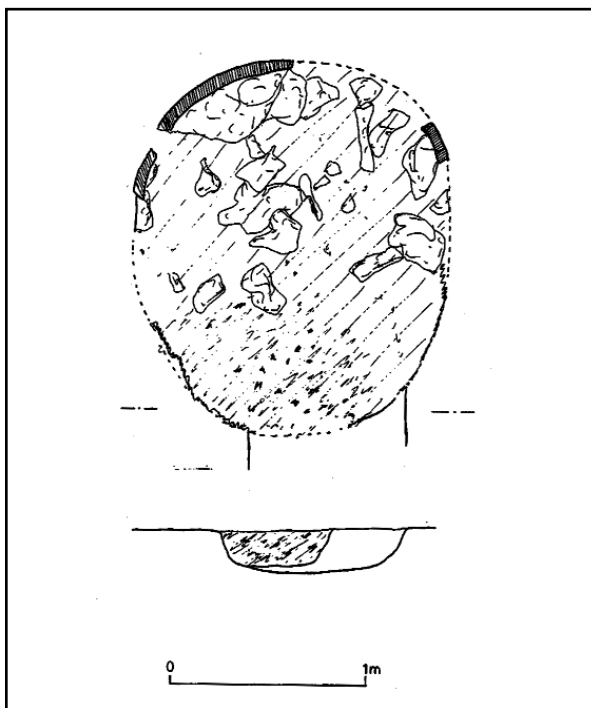
22. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. Az 5. ház és a 27. árok feltárás után. 12. század

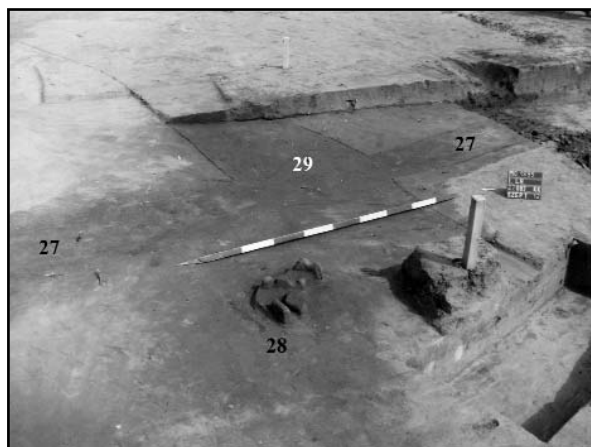
23. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. Az 5. ház és a 27. árok feltárás közben. 12. század

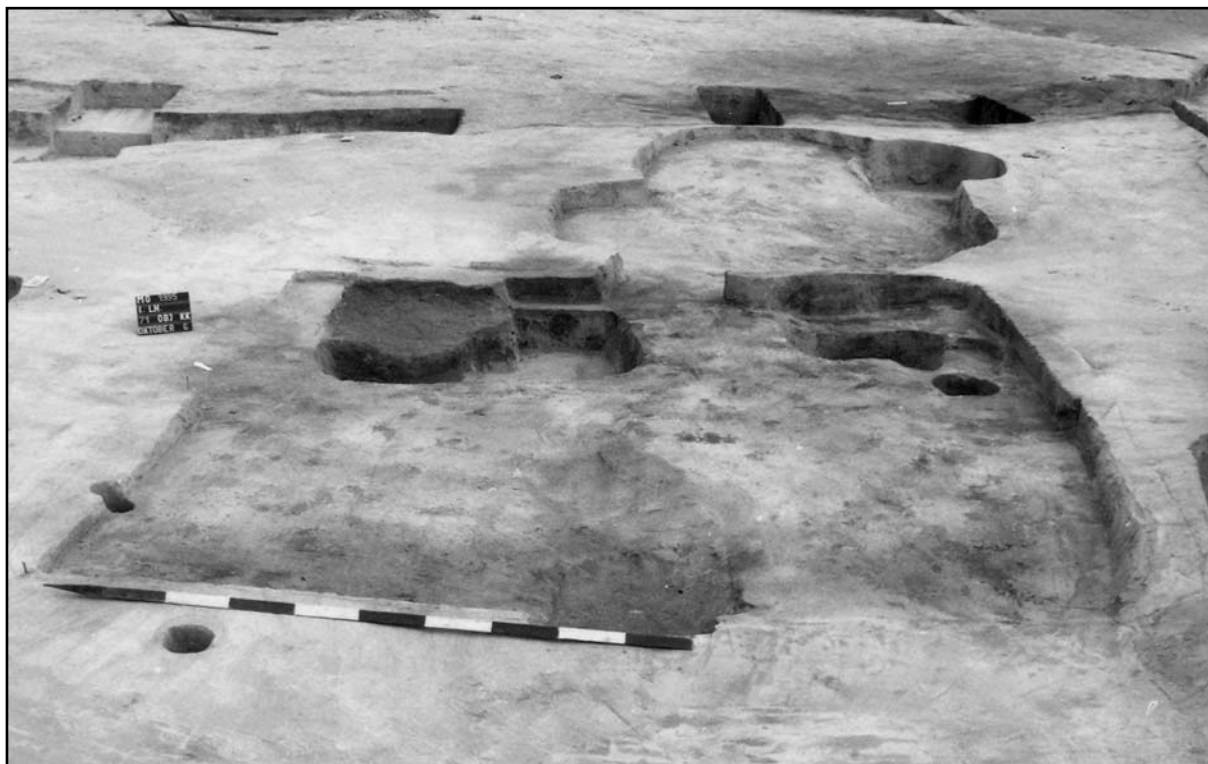
24. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. Állatsontok a 29. árokban. 12. század

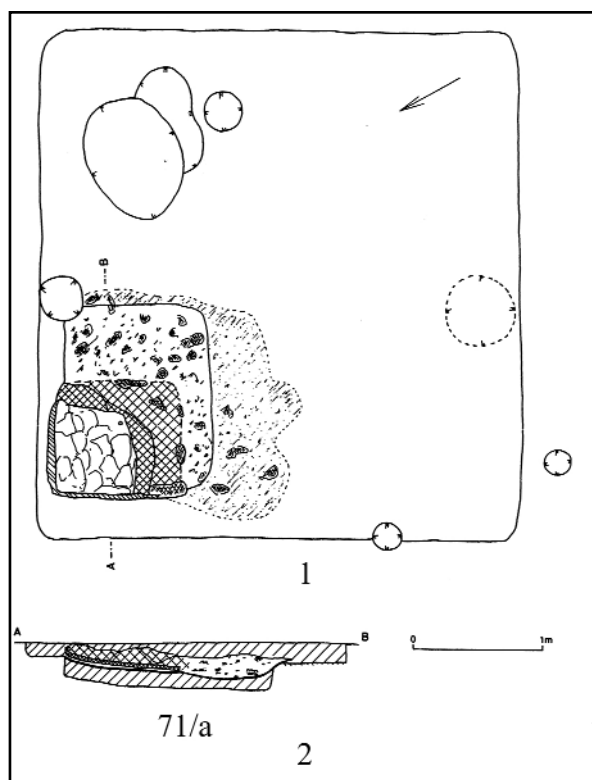
25. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. A 28. kemence maradványai. 12. század

26. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. A 28. kemence foltja a 27. és a 29. árok kereszteződésében. 12. század

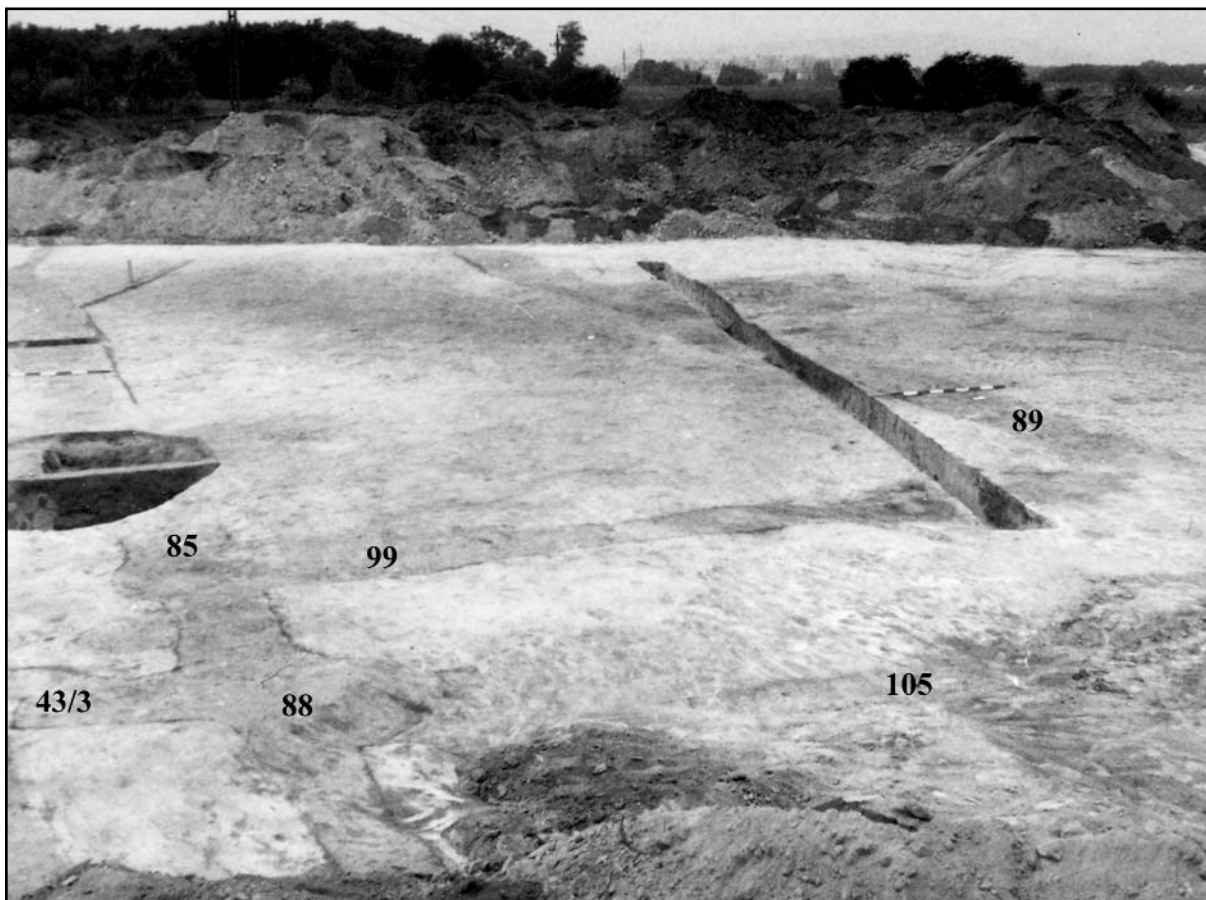
27. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. A 71. ház feltárás közben. 12. század

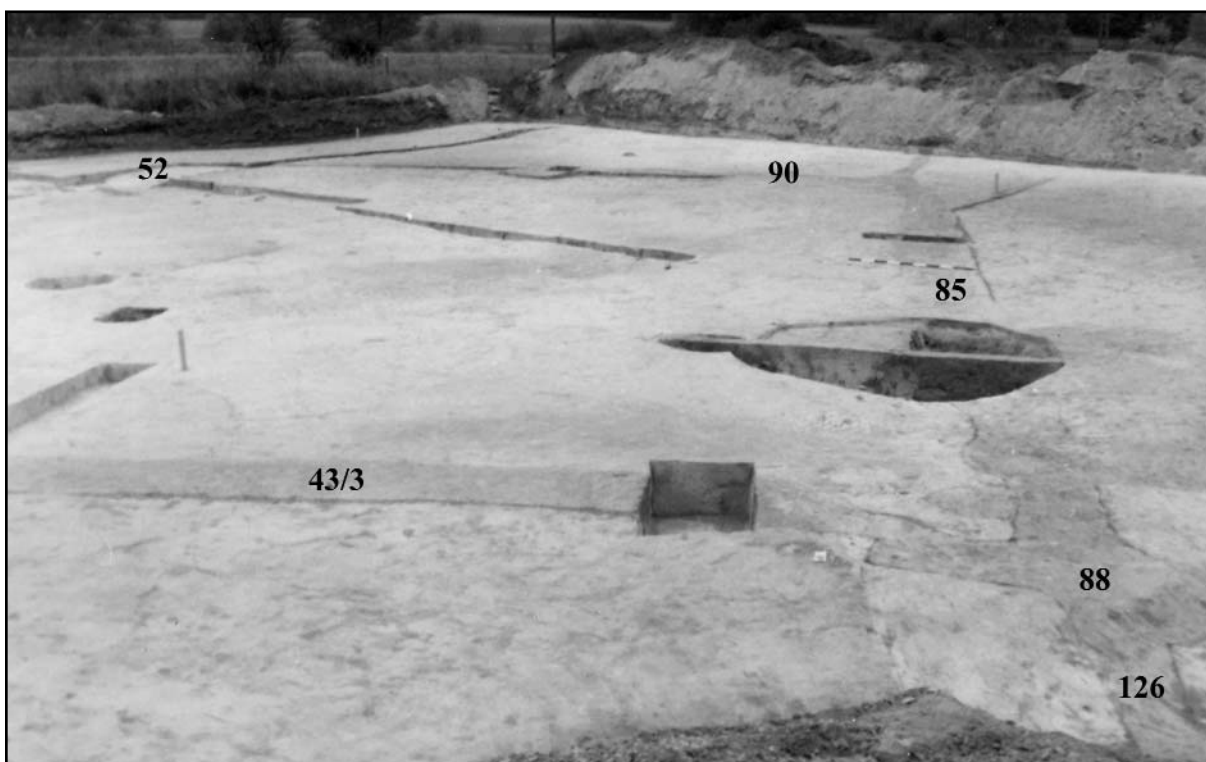
28. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. 1: A 71. ház alaprajza; 2: a 71/a gödör metszetrajza. 12. század

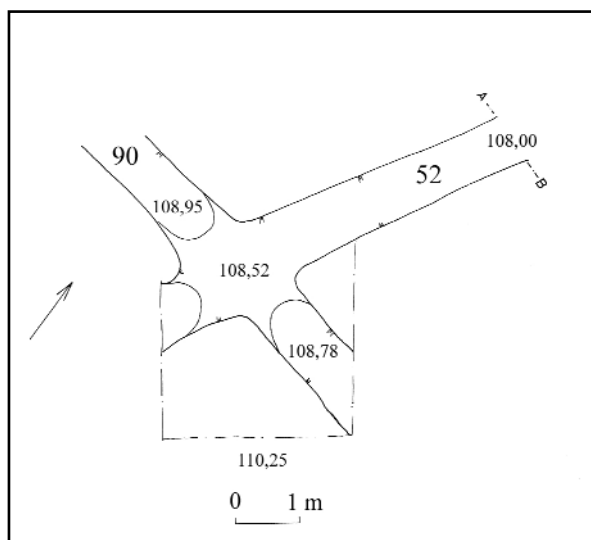
29. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. A 71. ház kemencéje a 71/a gödörben. 12. század

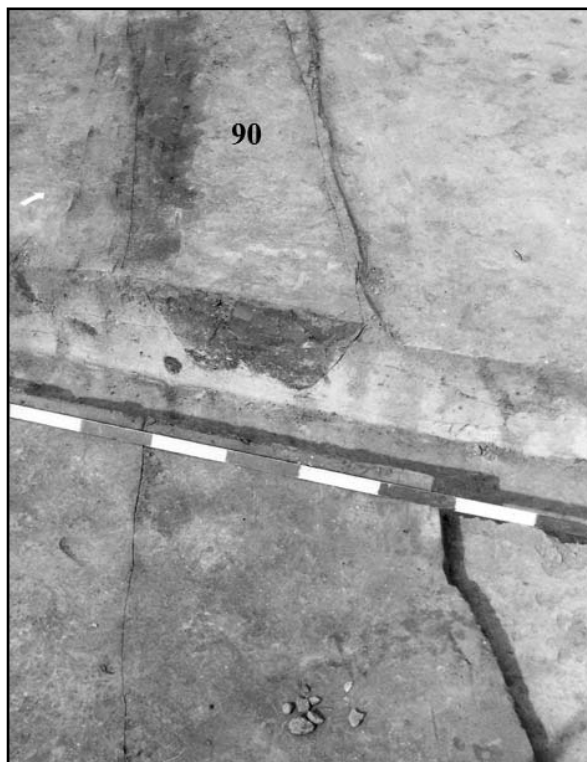
30. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. A 85. 99. és a 89. árok. 12. század

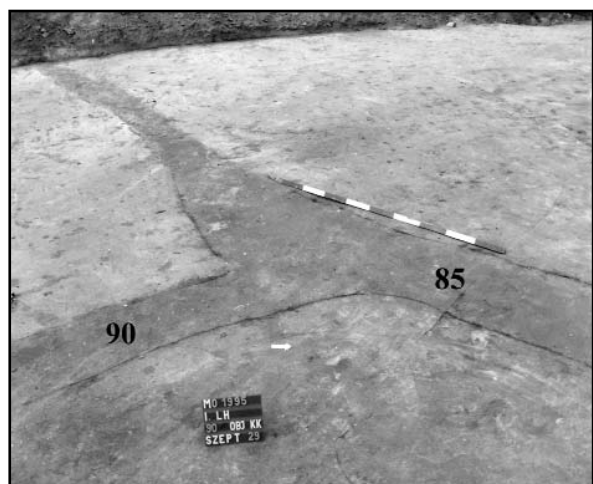
31. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. A 43/3. 85. és a 90. árok. 12. század

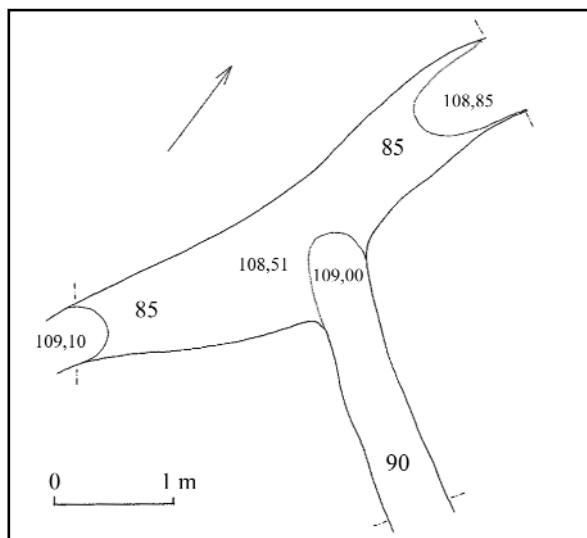
32. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. Az 52. és a 90. árok kereszteződése. 12. század

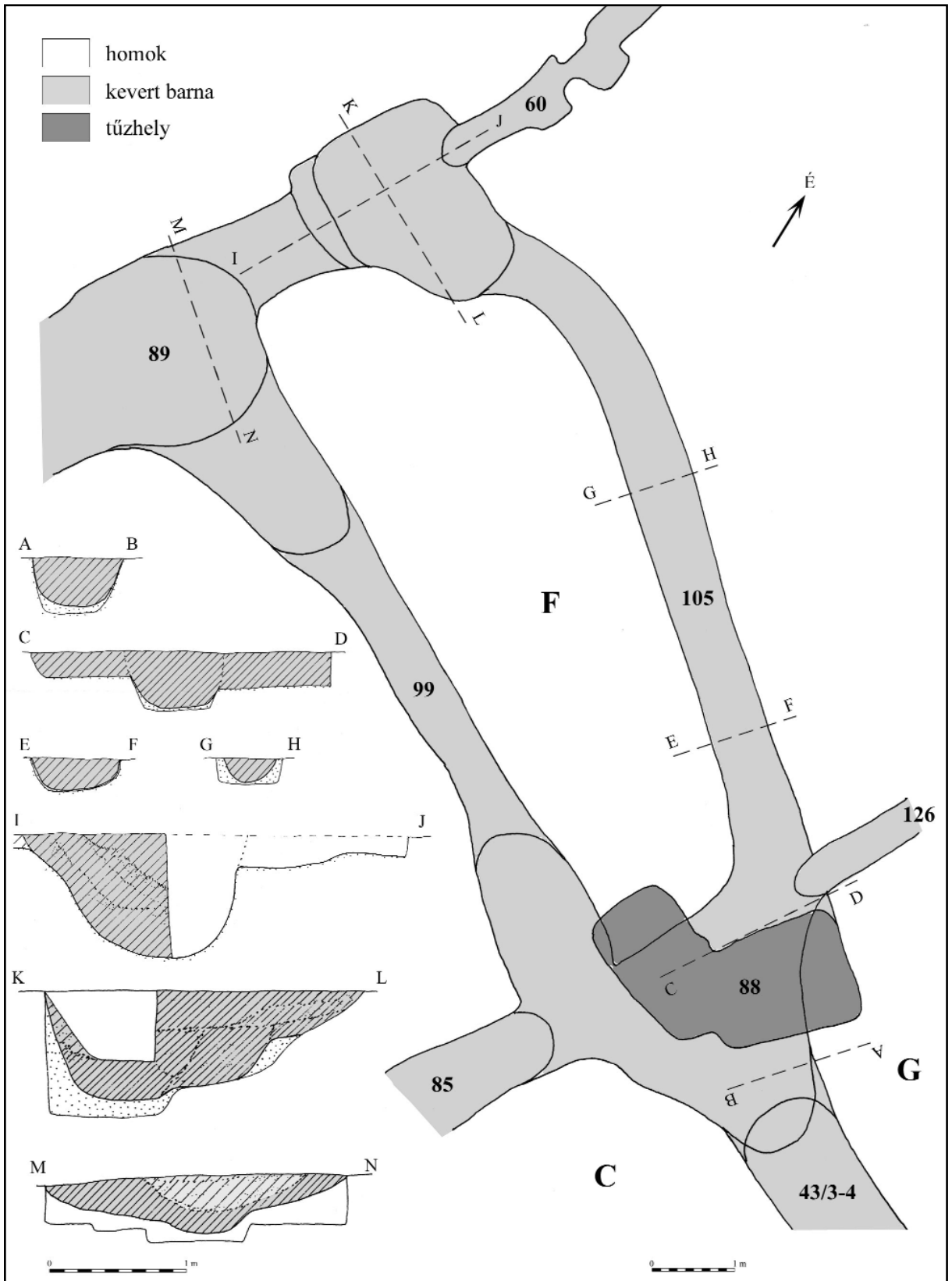
33. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. A 90. árok. 12. század

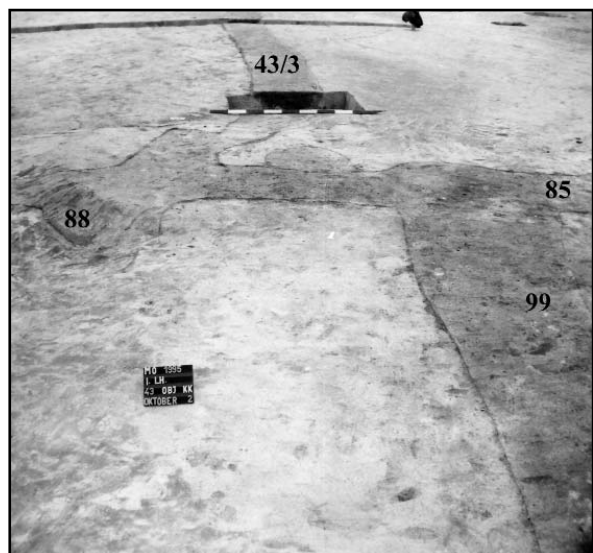
34. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. A 85. és a 90. árok. 12. század

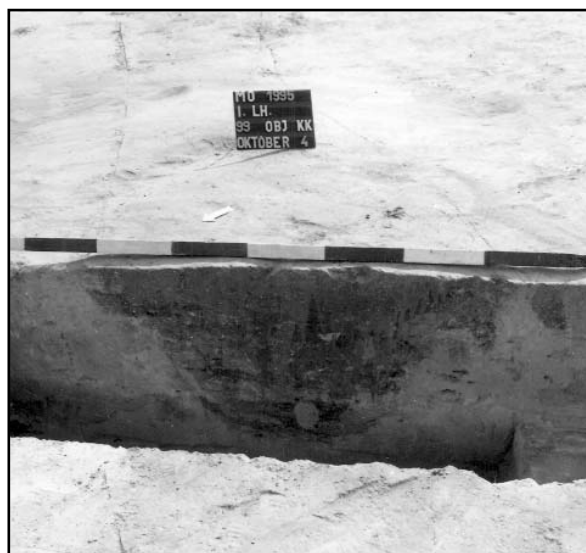
35. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. A 85. és a 90. árok. 12. század

36. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. Az „F” udvar alaprajza. 12. század

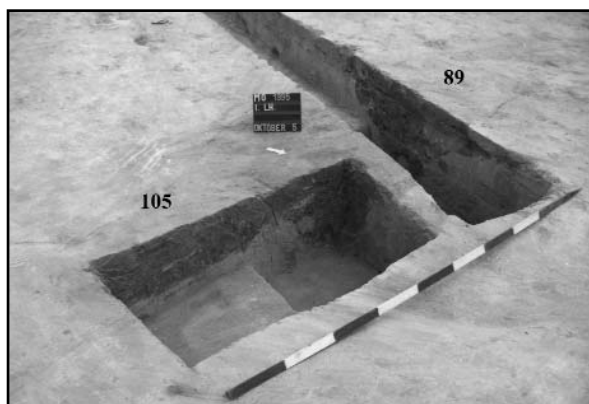
37. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. Az „F” udvar ÉK-i és a DK-i sarka. 12. század

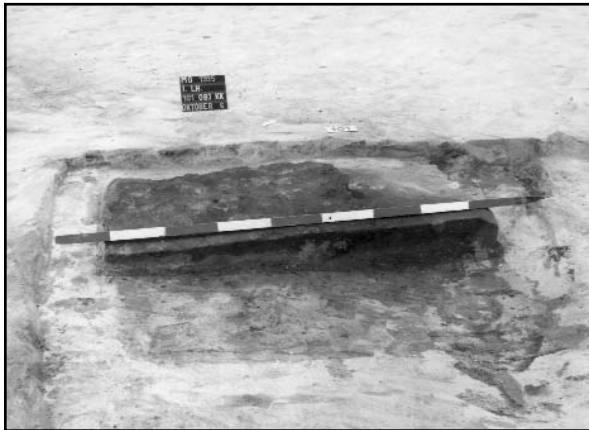
38. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. A 99. árok metszete. 12. század

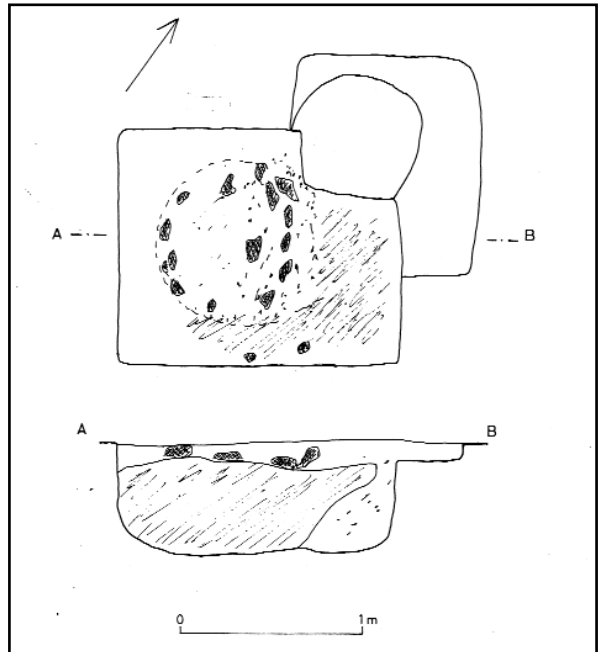
39. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. Az „F” udvar DNy-i sarka. 12. század

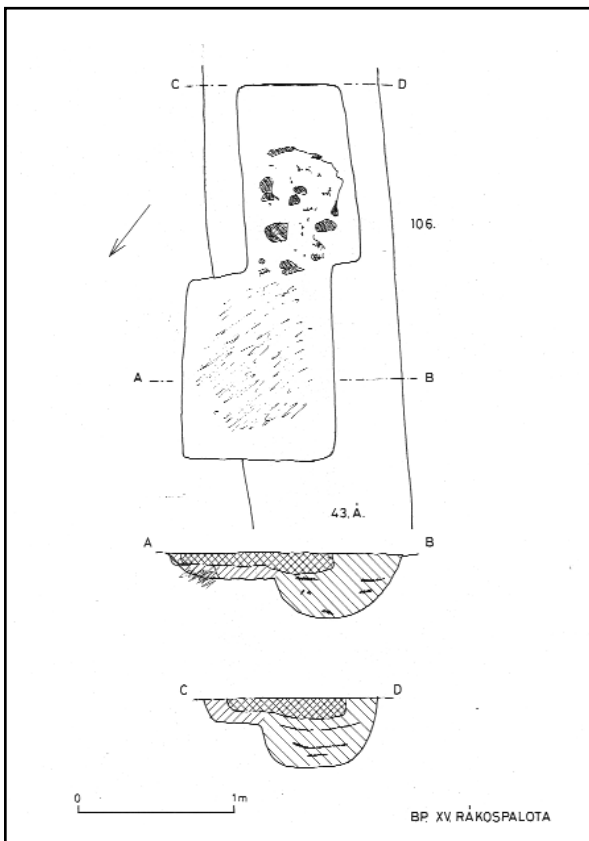
40. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. Az „F” udvar ÉNy-i sarka. 12. század

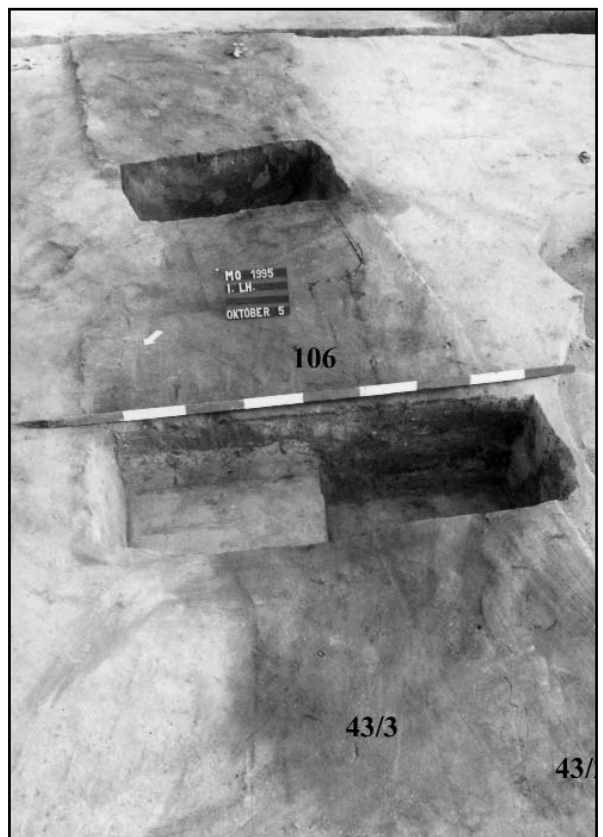
41. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. A 101. tűzhely alaprajza és metszete. 12. század

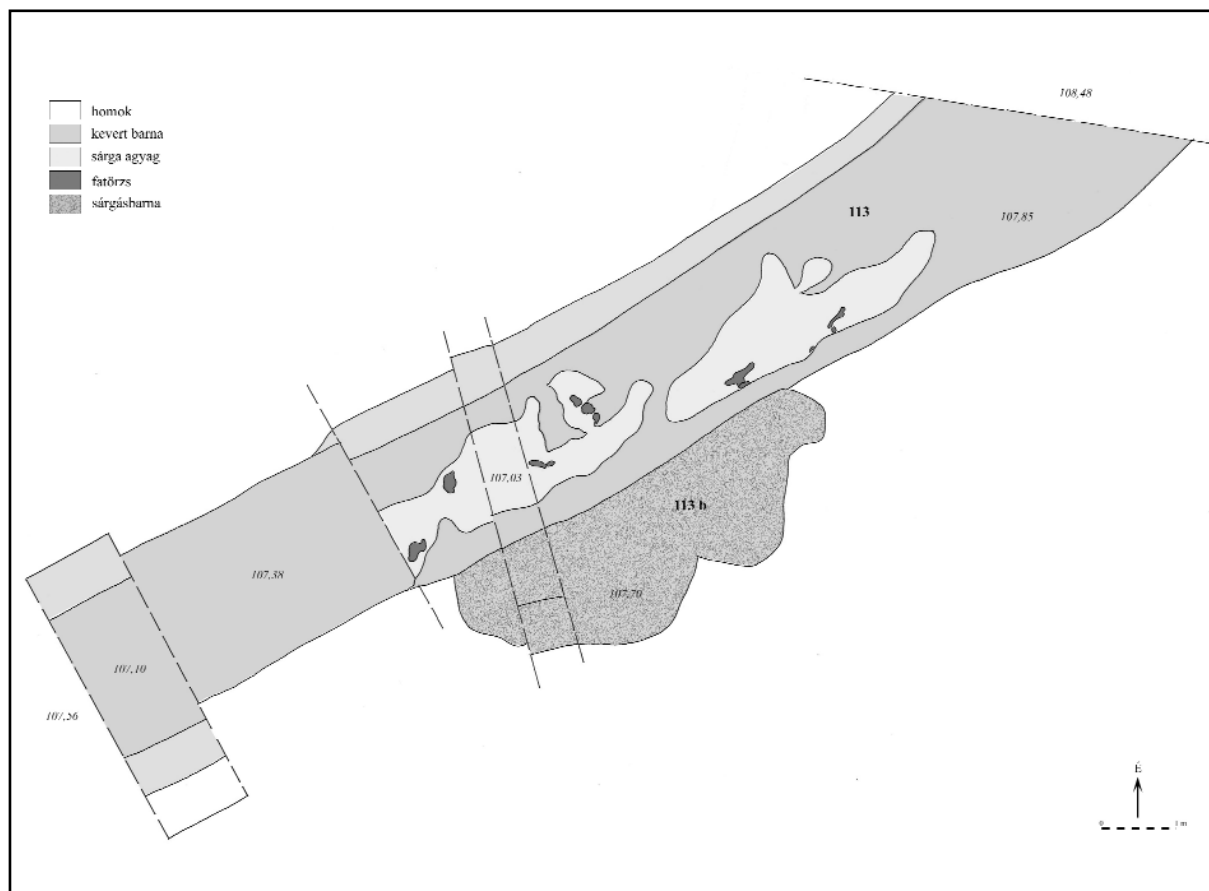
42. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. A 101. tűzhely metszete. 12. század

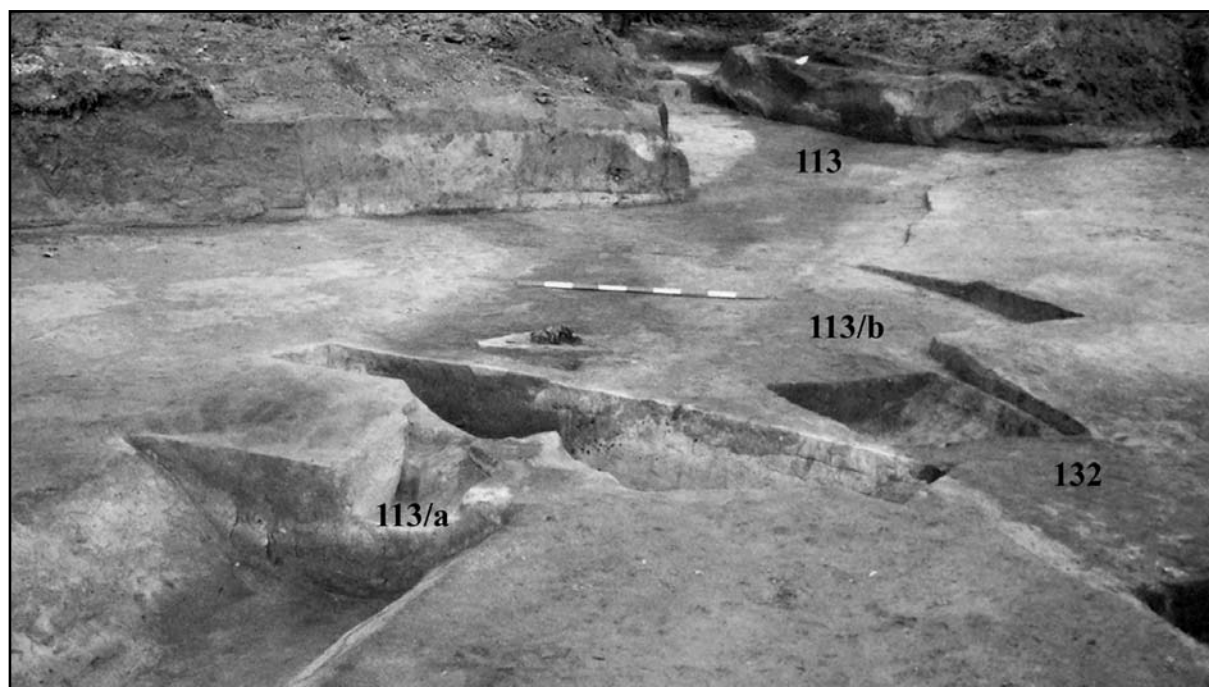
43. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. A 106. tűzhely alaprajza. 12. század

44. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. A 106. tűzhely feltárás közben. 12. század

45. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. A 113. és a 132. árok alaprajza. 11-12. század

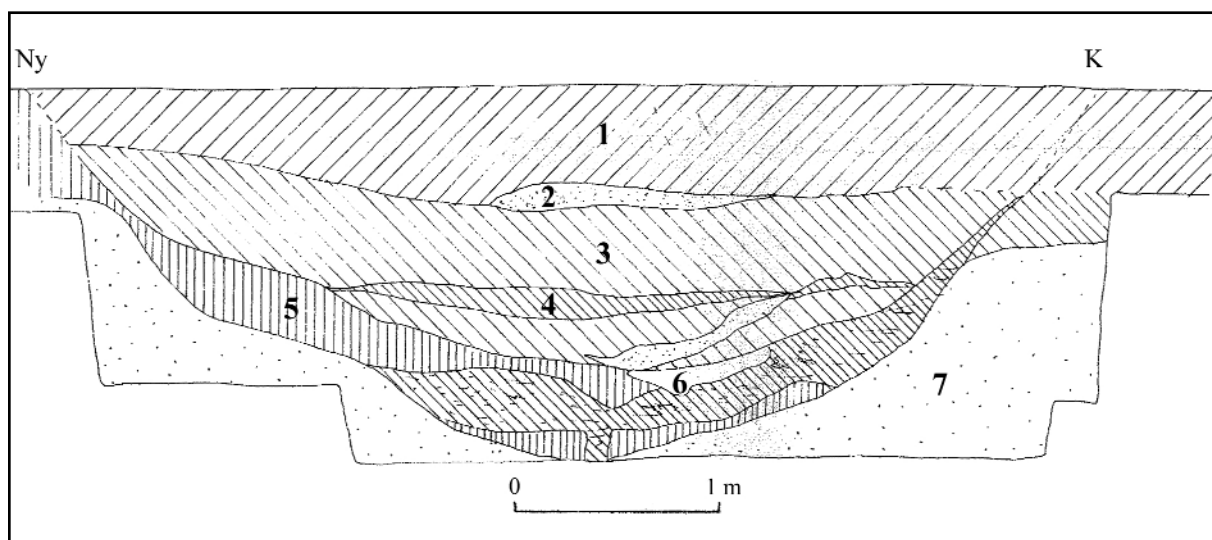
46. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. A 113. 132. árok és a tűzhelyek maradványai feltárás közben. 11-12. század

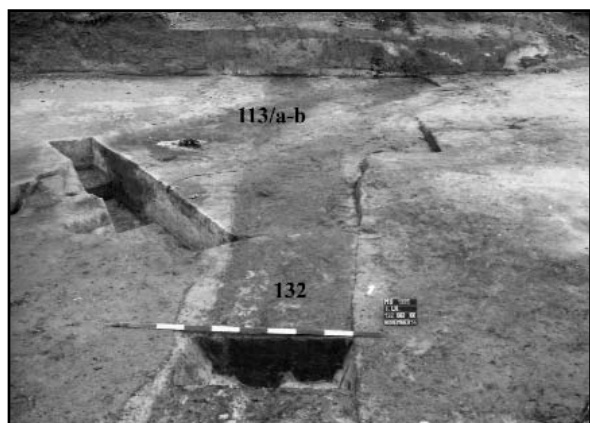
47. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. A 113. árok északi szakasza. 11-12. század

48. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. A 113. árok északi szakasza. 11-12. század

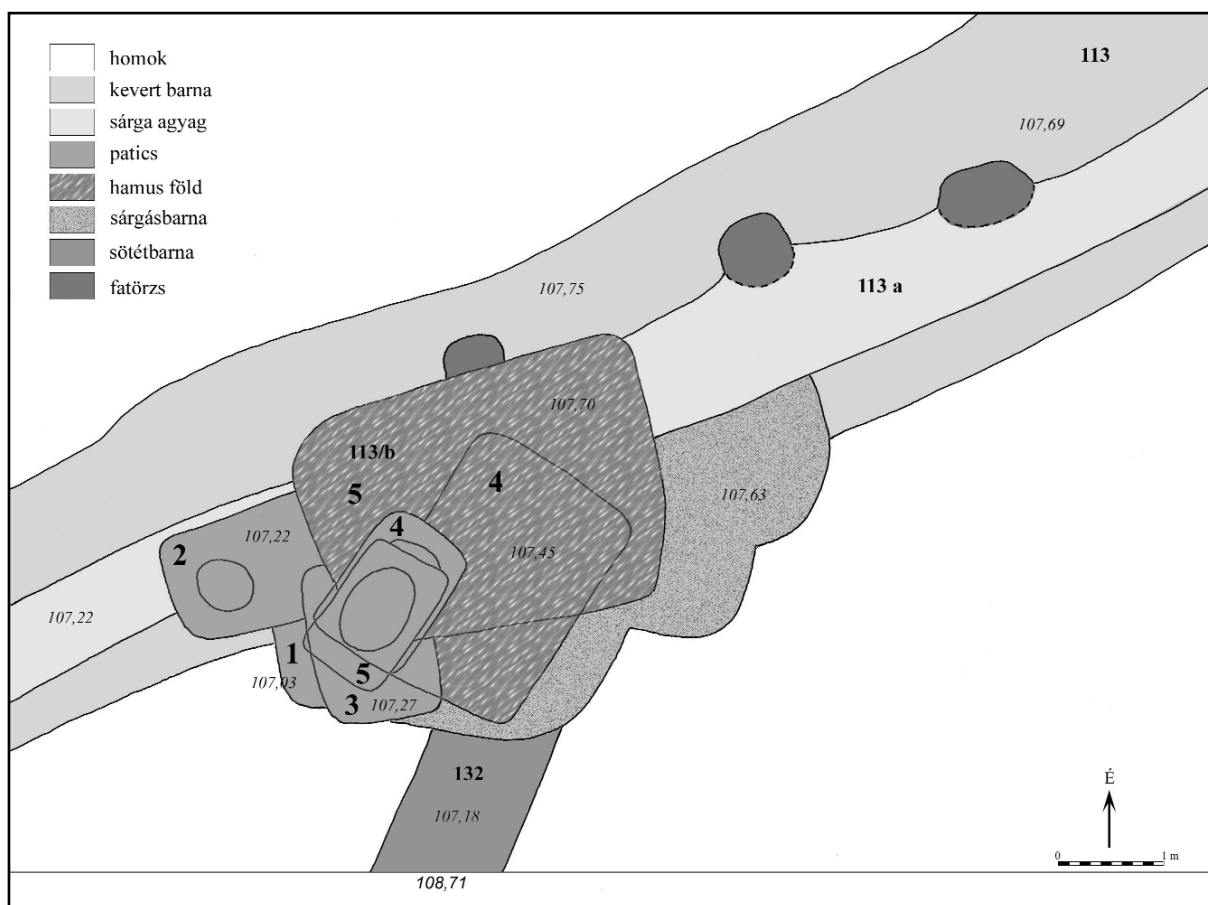
49. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. A 113. árok északi szakasz, metszetrajz. Jelmagyarázat: 1: szántóföld; 2: szürke agyag; 3: homokos barna föld; 4: szürke agyag vékony homok csíkokkal; 5: mocsári fekete föld; 6: sárga homok; 7: bolygatatlan agyagos homok. 11-12. század

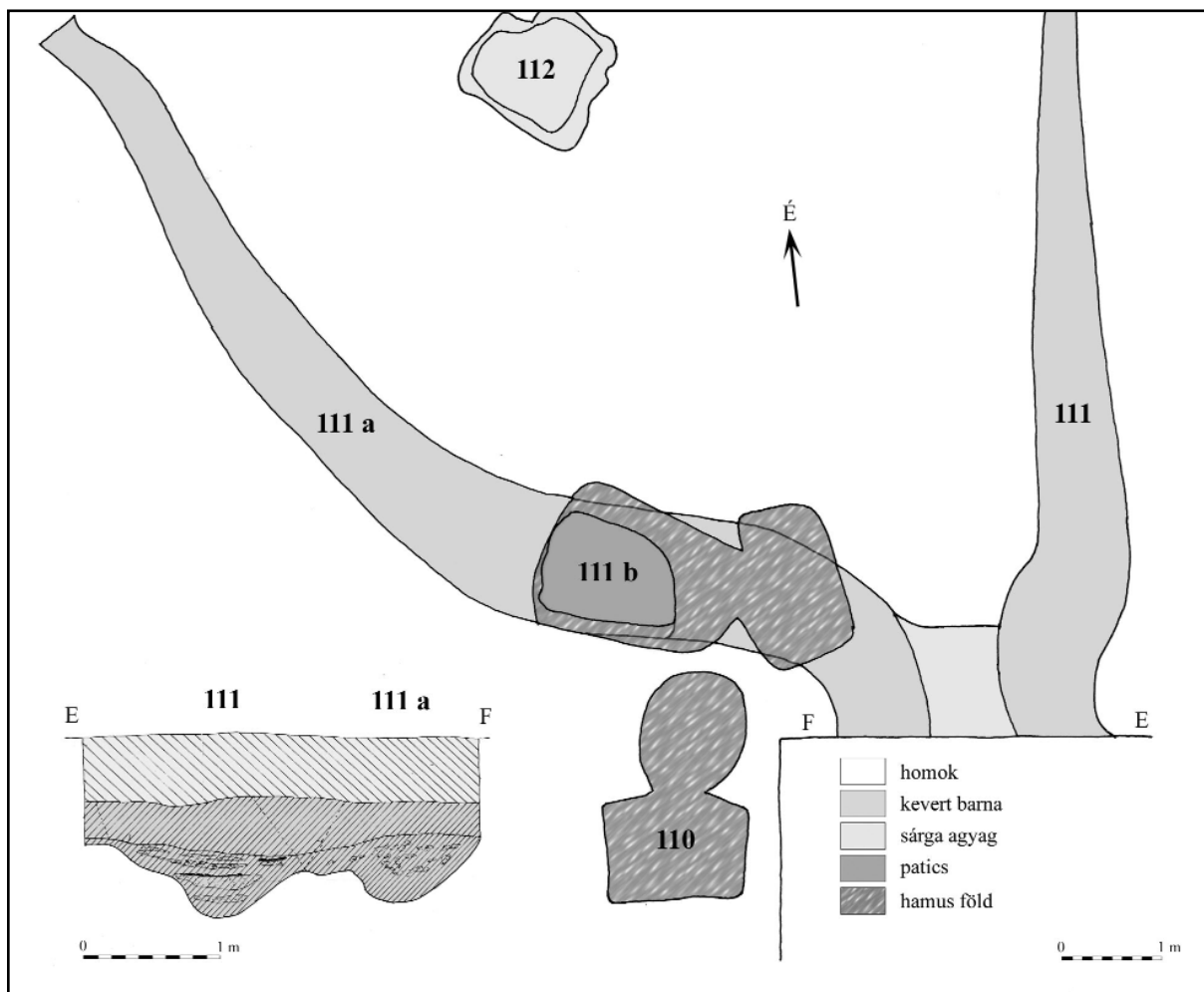
50. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. A 132. árok. 11–12. század

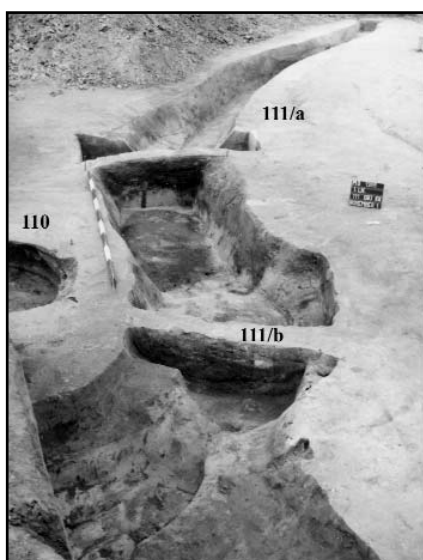
51. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. Fatuskó a 113/a kerítésből. 12. század

52. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. A 113. árokba és a kerítésbe ástott 113/b tűzhelyek. 12. század

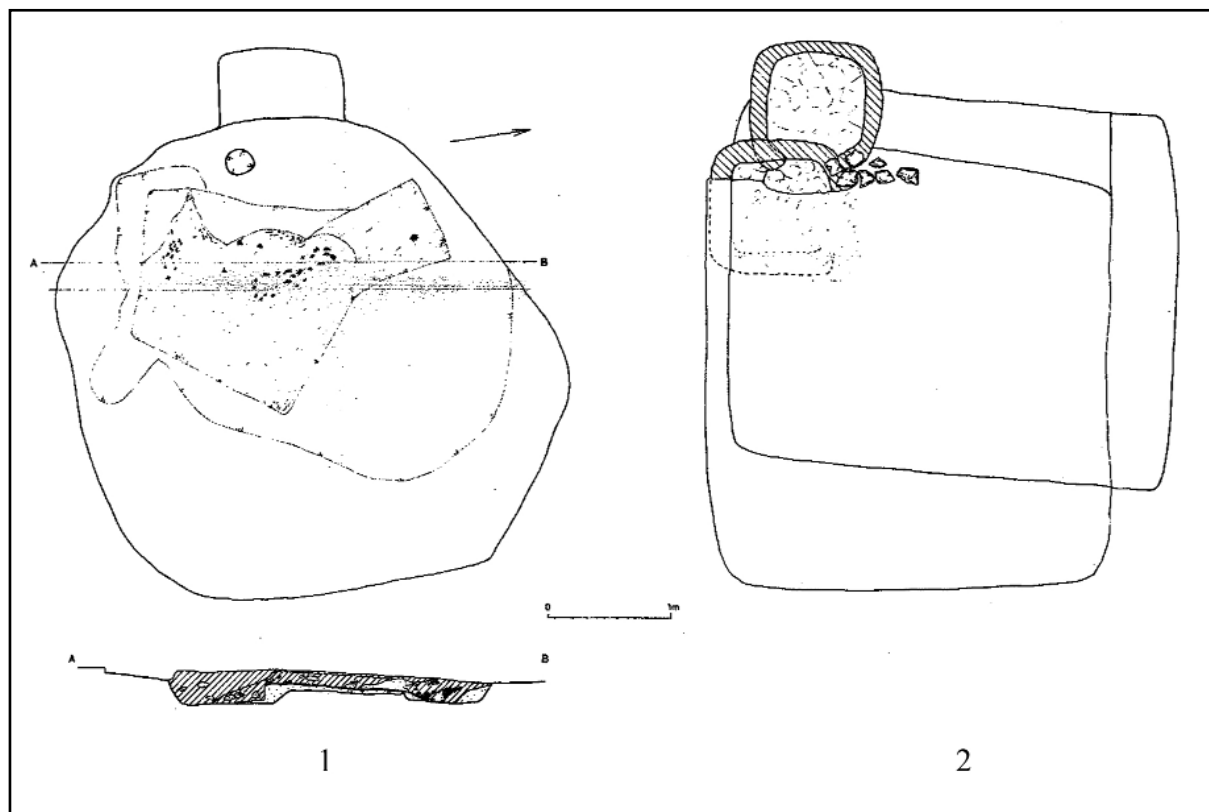
53. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. A 111. árok alaprajza. 12. század

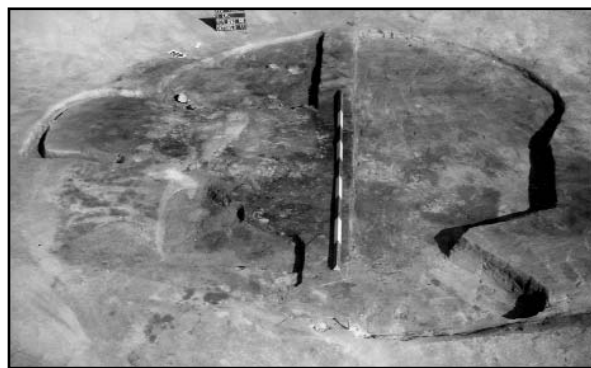
54. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. A 111/a árok feltárás közben. 12. század

55. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. A 111/b tűzhely. 12. század

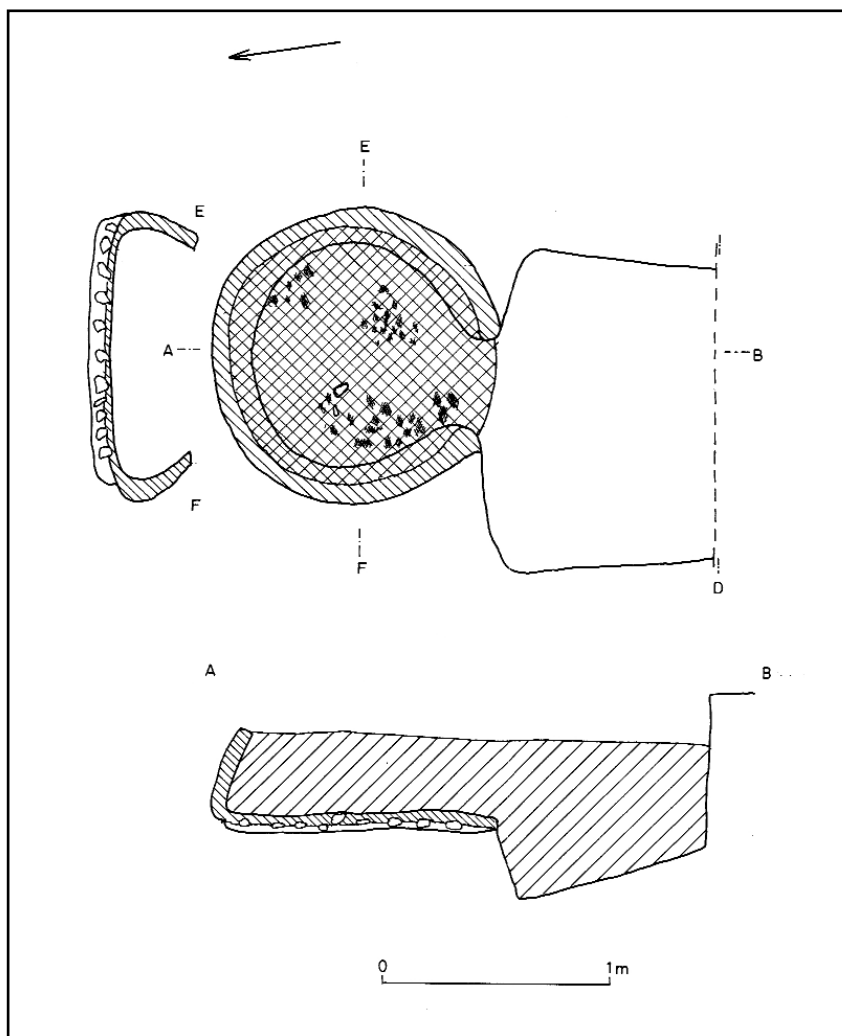
56. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. 1: A 109/a tűzhely alaprajza; 2: a 109/1-2 házak alaprajza. 12. század

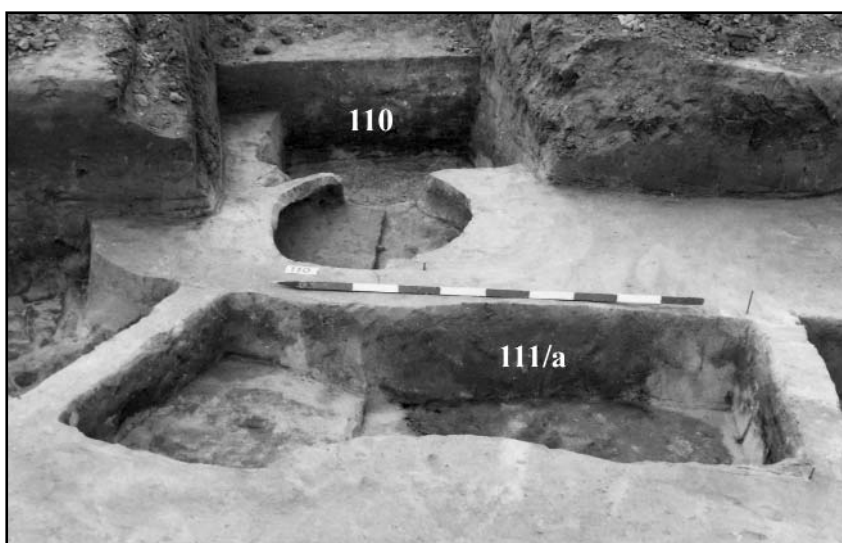
57. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. 1: A 109/a tűzhely. 12. század

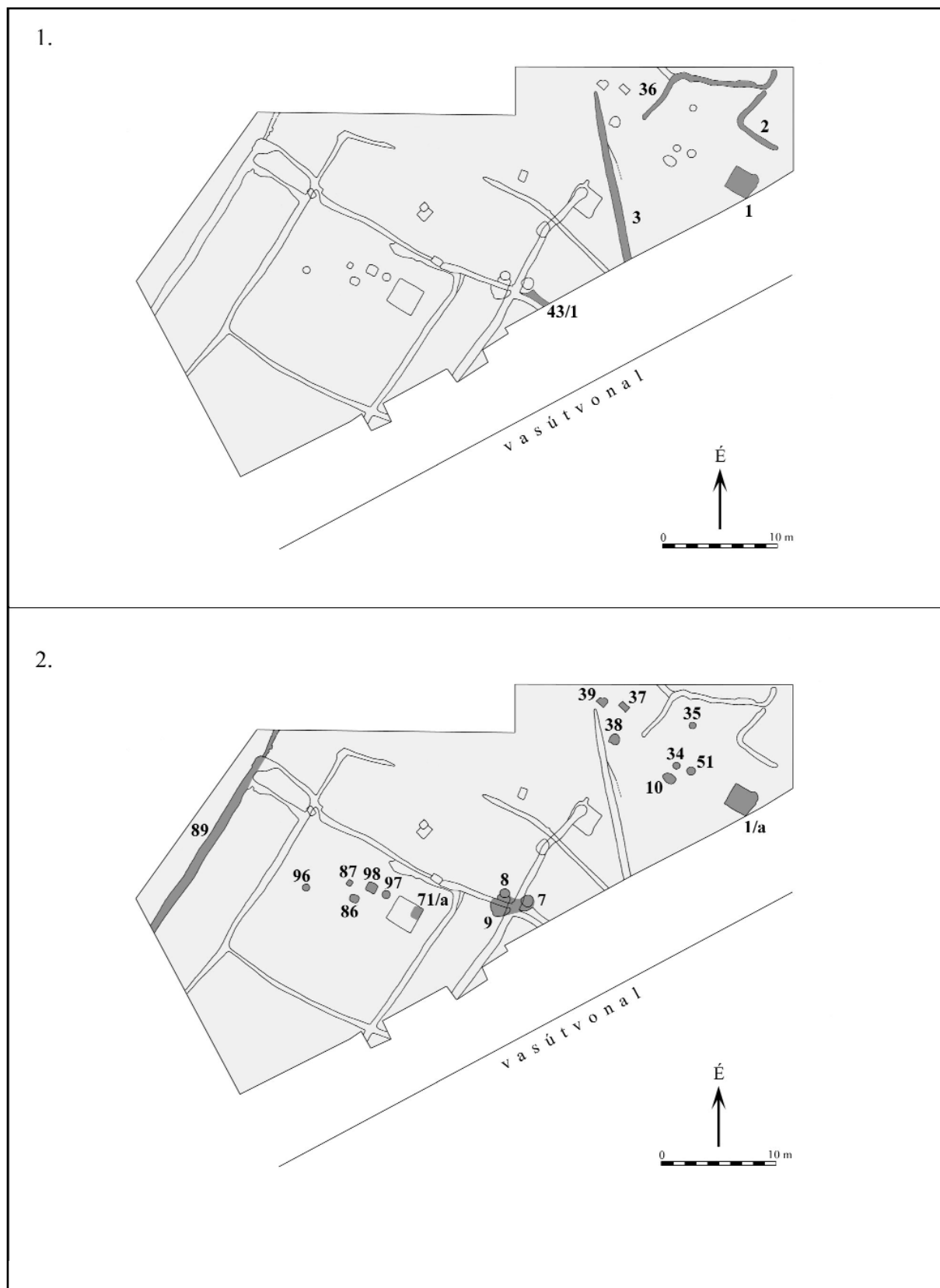
58. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. A 109/a tűzhelyek helye a 109. ház üregében. 12. század

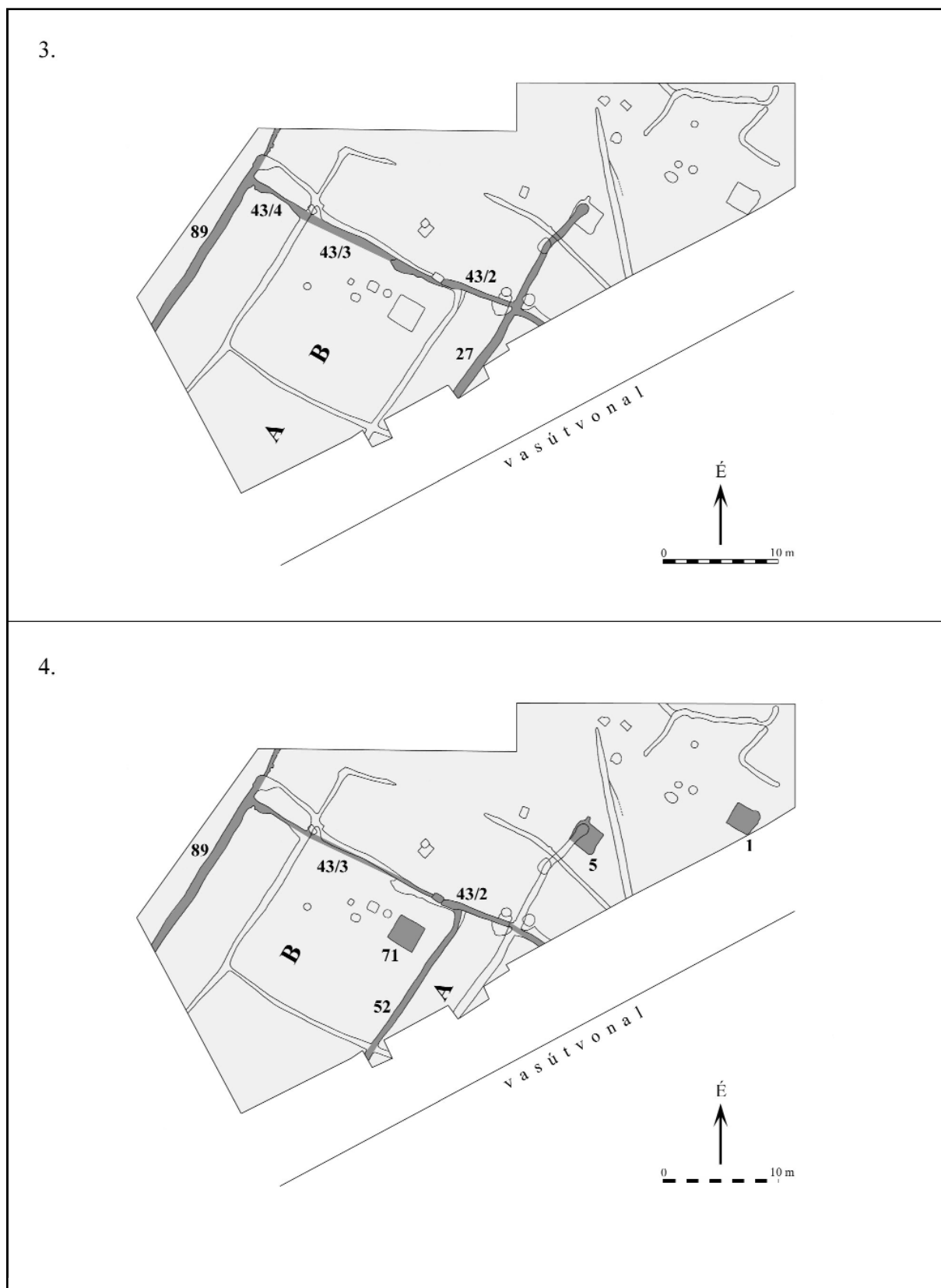
59. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. A 110. kemence alaprajza. 11-12. század

60. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. A 110. kemence. 11-12. század

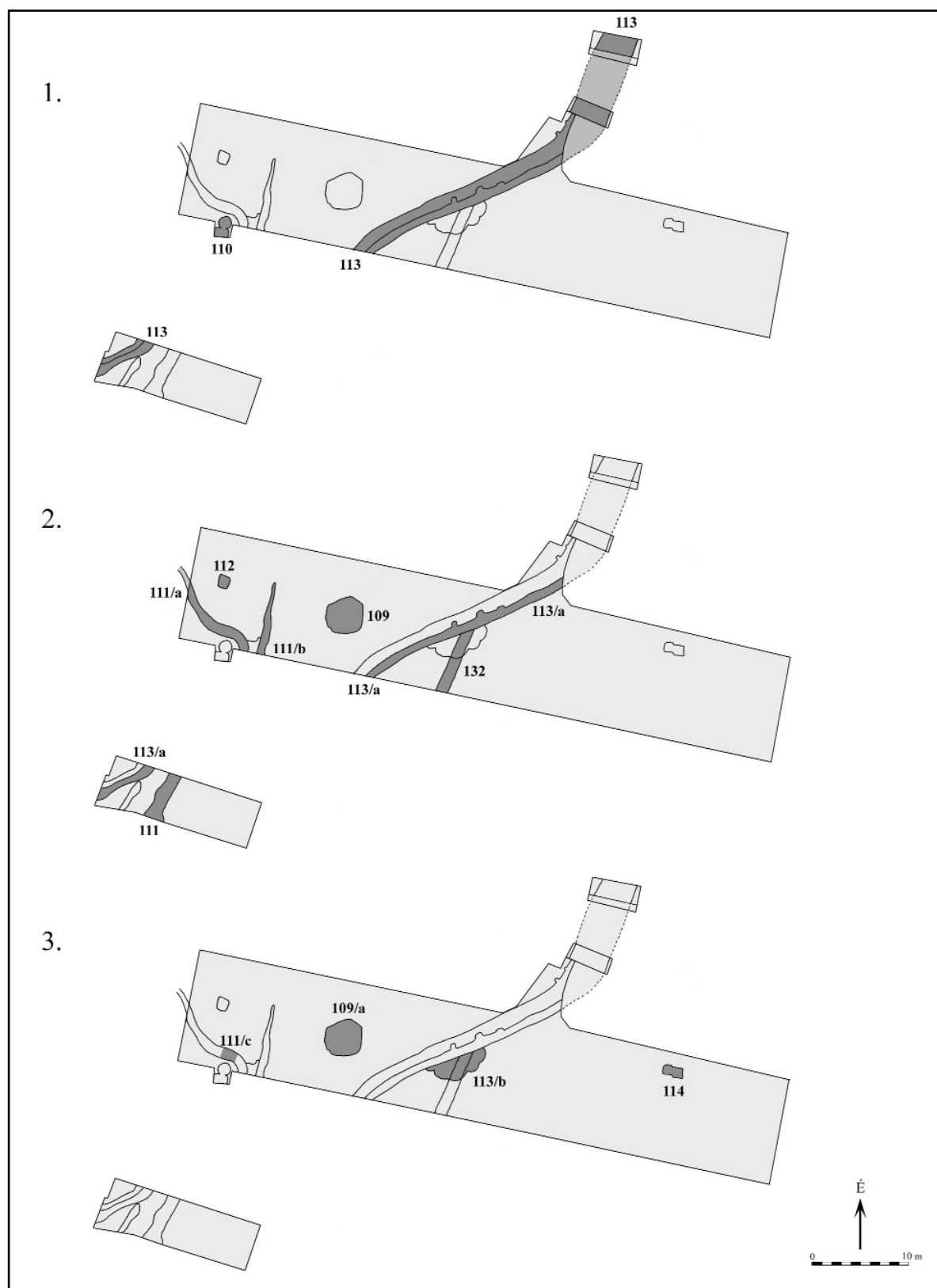
61. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. Az I. kutatási terület beépítésének 1. és 2. periódusa. 11–12. század

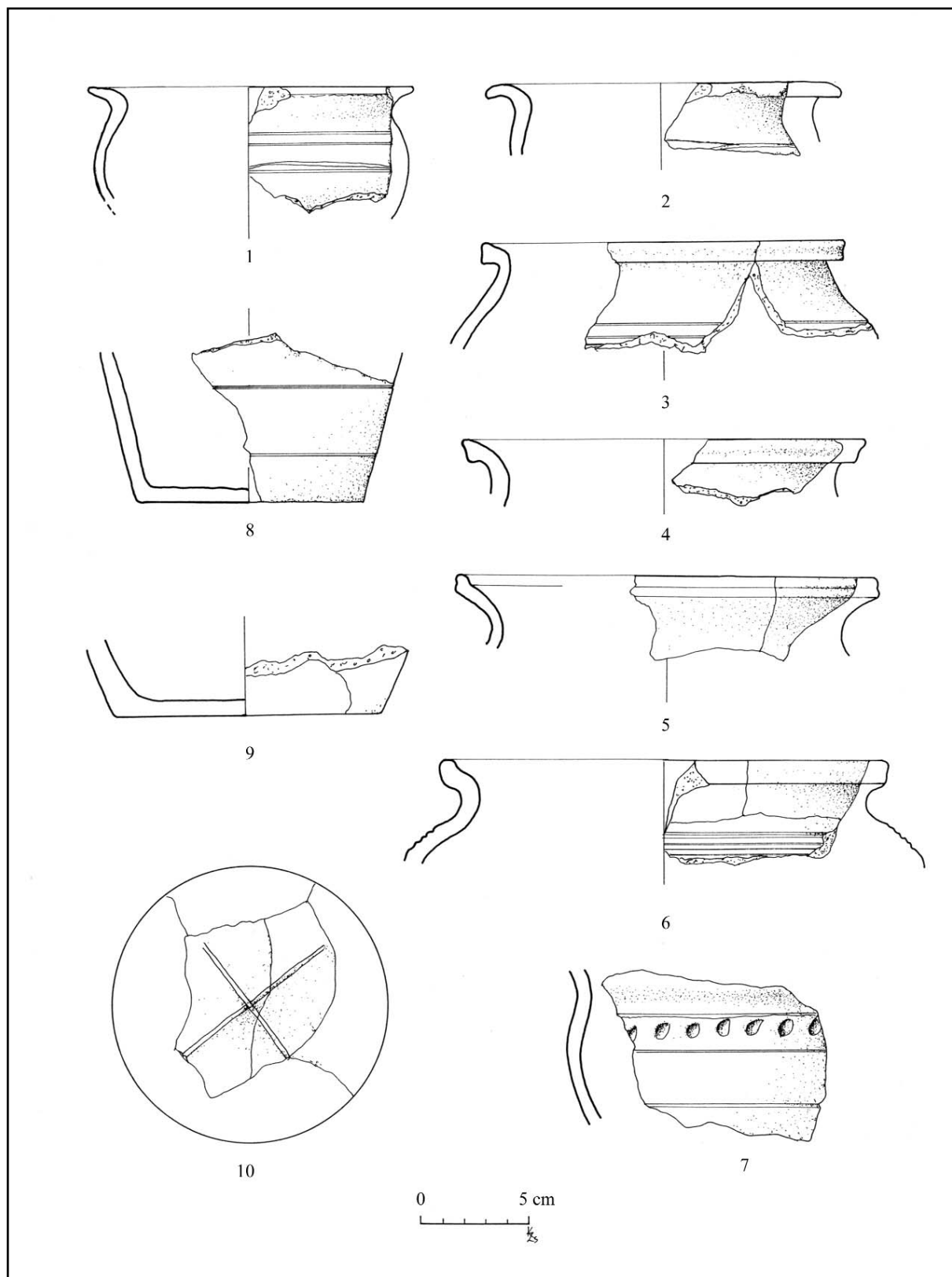
62. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. Az I. kutatási terület beépítésének 3. és 4. periódusa. 12. század

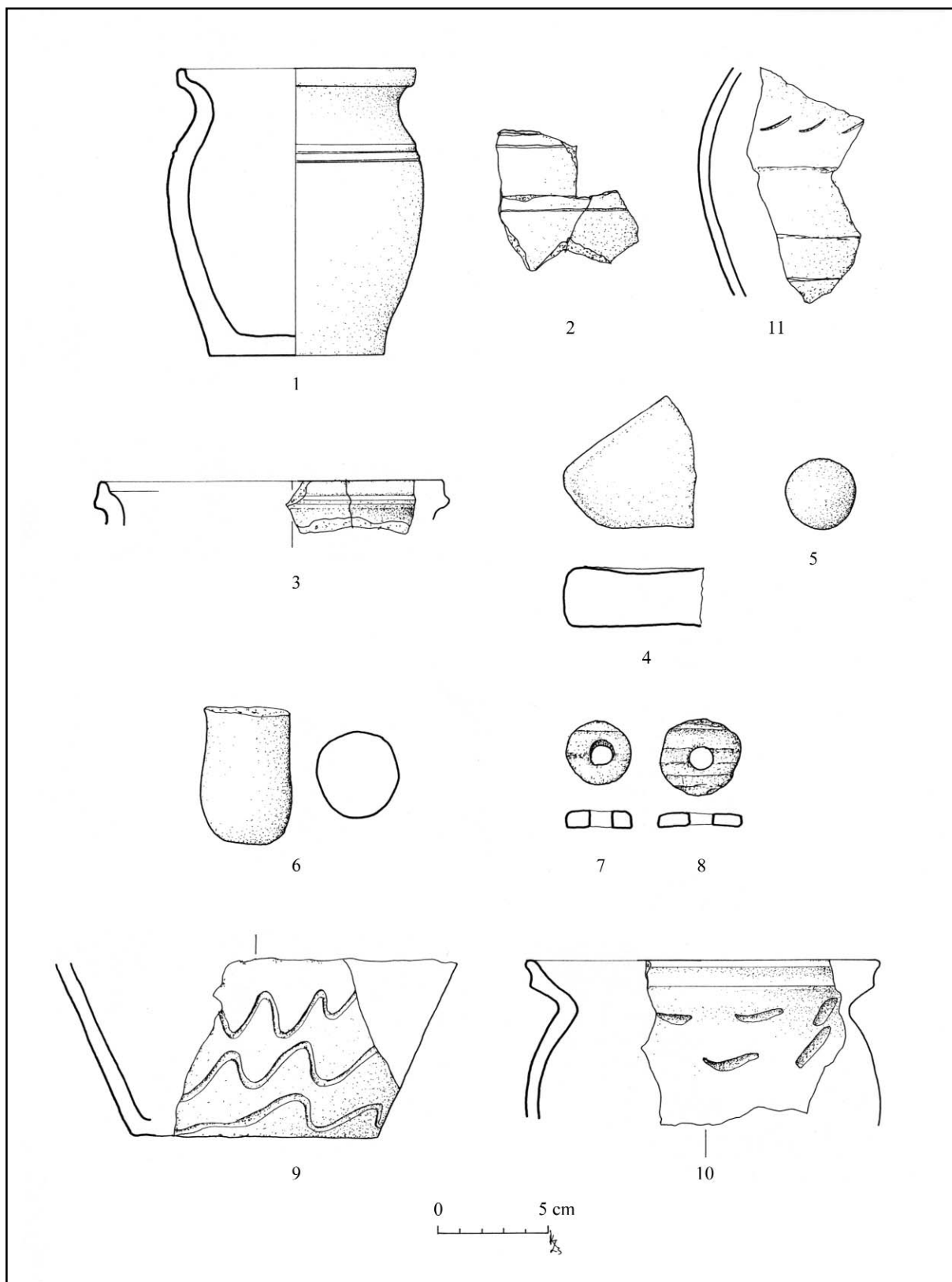
63. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. Az I. kutatási terület beépítésének 5. és 6. periódusa. 12. század

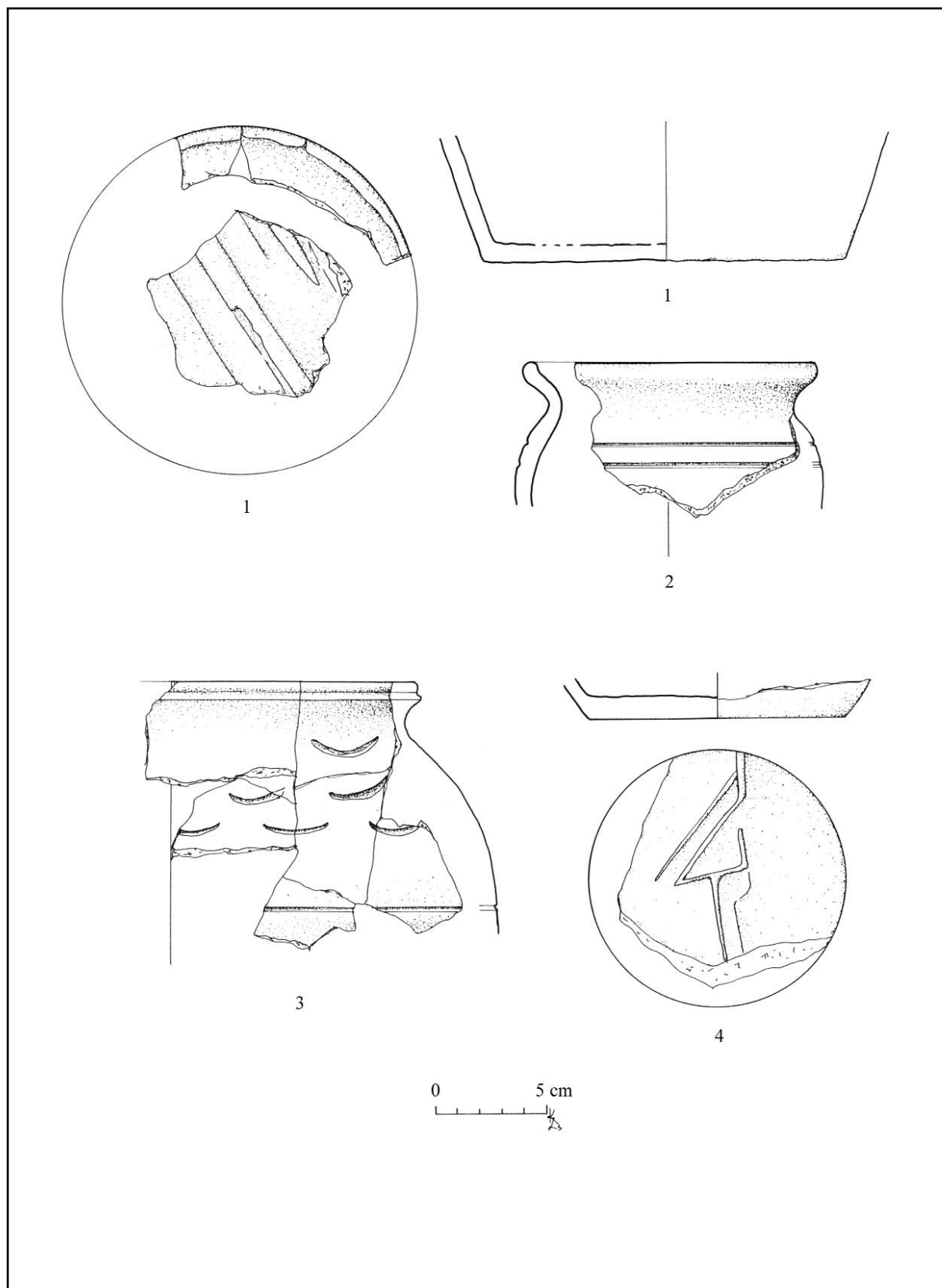
64. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. A III. kutatási terület beépítésének 1. 2. és a 3. periódusa. 11-12. század

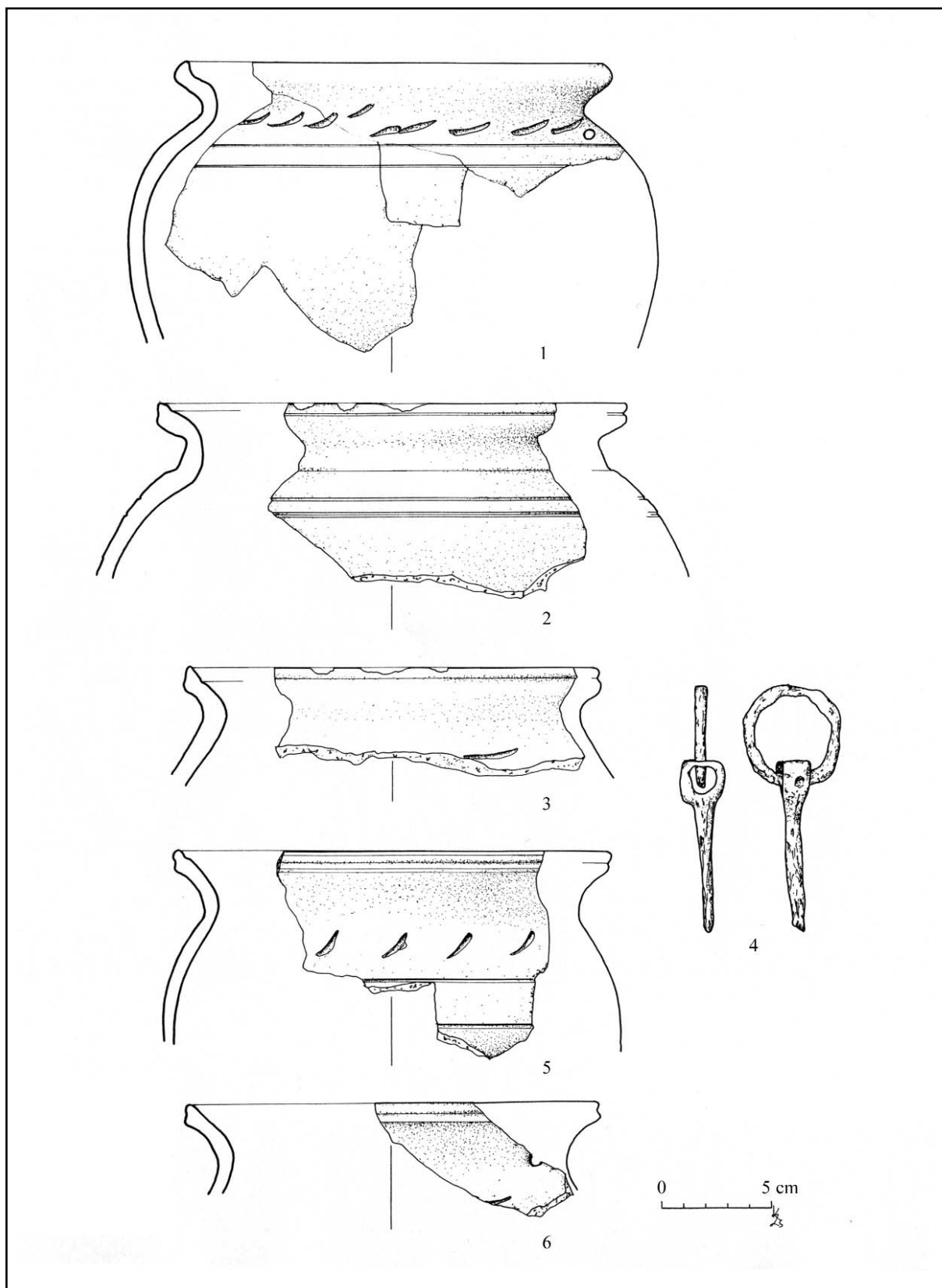
65. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. Edénytöredékek. 1: 1. ház; 2-3: 10. gödör; 4-13: 8. kemence. 12. század

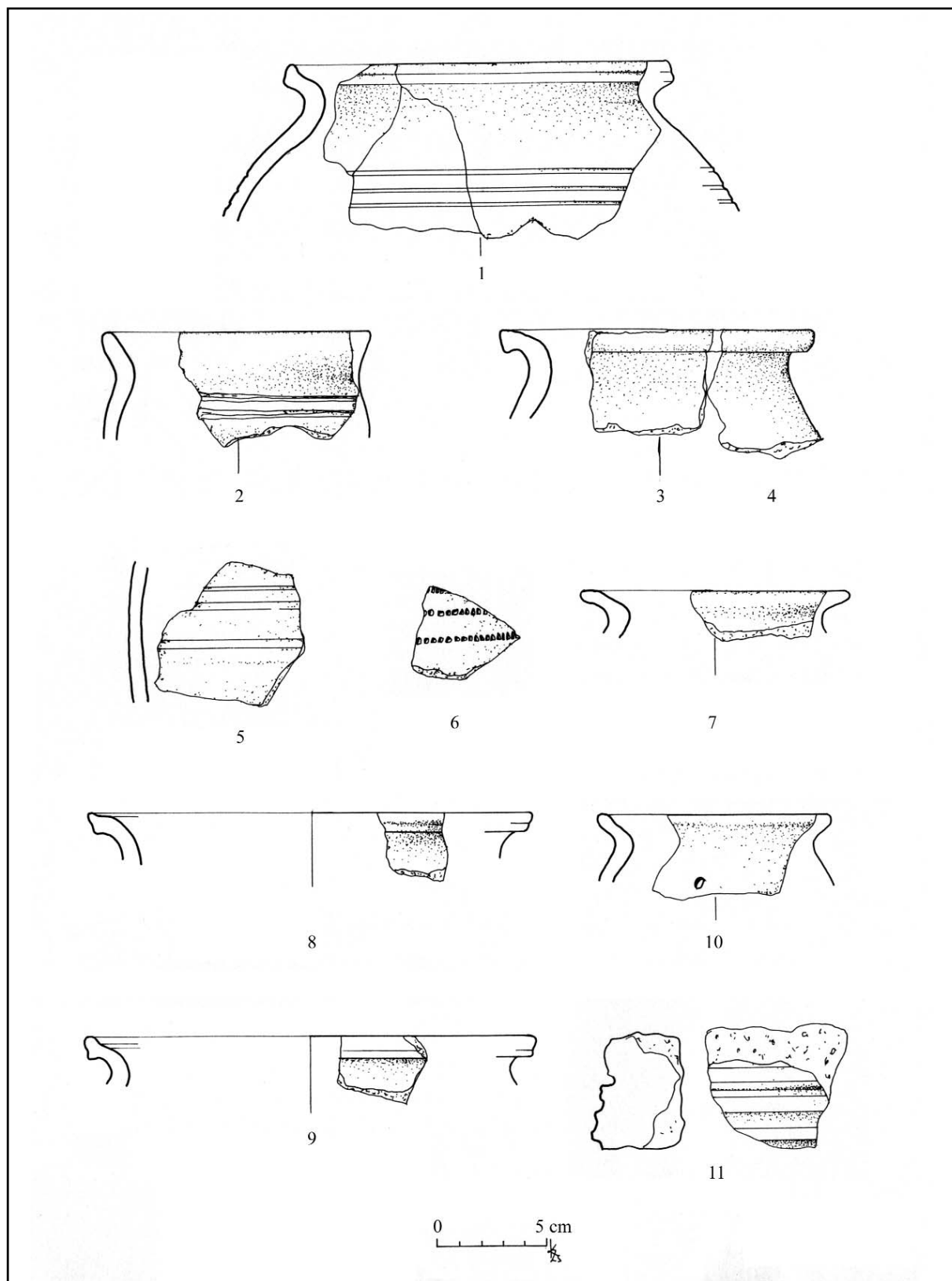
66. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. Edénytöredékek. 1: 43. árok; 2-3; 6; 8-10: 83. gödör; 4: 8. kemence; 5: 10. gödör; 7: 1. ház. 12. század

67. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. Edénytöredékek. 1-4: 28. kemence. 12. század

68. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. Edénytöredékek. 1; 4; 6: 127. gödör; 2-3: 5. ház; 5: 71/a gödör. 12. század

69. kép. Budapest XV. Újmajor, I. lelőhely. Edénytöredékek. 1; 5; 7-10: 111/b tűzhely; 2: 101. tűzhely; 3-4: 113/b tűzhely; 6; 11: 38. gödör. 12. század